યોગેશ્વર કૃષ્ણ
(દ્વિતીય ભાગ)

[રાસેશ]

રાજહંસ

પ્રથમ આવૃત્તિ ઇ. સ. ૧૯૪૬

મૂલ્ય
રૂા. ૩-૮-૦

તા. ૧૫-૧૨-૪૬

સર્વ હક્ક સ્વાધીન

પ્રકાશક : શ્રી રાયચુરા ગોલ્ડન જ્યુબિલી પ્રિંટિંગ વર્કર્સ
રાવપુરા, વડોદરા

મુદ્રક અને મુદ્રણસ્થાન : ગોકુળદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા
શ્રી રાયચુરા ગોલ્ડન જ્યુબિલી પ્રિંટિંગ વર્કર્સ-વડોદરા

અર્પણ

છ....છ....માસ આભે થંભ્યો હતો,
એ ચંદ્રની
રાસભીની ચંદ્રિકાને

આ લેખકનાં પુસ્તકો

: પ્રકટ :

૧ મેંદીનો રંગ
૨ રૂપલાલસા
૩ નિત્યપ્રિયા
૪ રામમહાભિનિષ્ક્રમણ, ૧ (ડોલનશૈલી)
૫ ,, ,, ૨ (ડોલનશૈલી)
૬ મધુપ
૭ રાસ રંગમ્ (રાસ અને કાવ્યો)
૮ ગામડાની ગોરી (ડોલનશૈલી)
૯ રાજવાસંતી (,, ,,)
૧૦ માનસરના મોતી ([illegible] ટૂંકી વાર્તા)
૧૧ યોગેશ્વર કૃષ્ણ ગોકુલેશ (ડોલનશૈલી)
૧૨ ,, ,, રાસેશ (,, ,,)
૧૩ ,, ,, મથુરેશ (,, ,,)
૧૪ ,, ,, દ્વારિકેશ (,, ,,)
૧૫ ,, ,, ગીતેશ (,, ,,)
૧૬ ,, ,, યોગેશ (,, ,,)
૧૭ પ્રણય-રાસ-બંસરી

— અપ્રકટ —

૧૮ રોશનાઇ (ટૂંકી વાર્તાઓ)
૧૯ પ્રણય-નૈયા
૨૦ અને આવતી કાલે
૨૧ મારો એકરાર-૧
૨૨ પ્રણય-એકરાર-૨
૨૩ પ્રેમનો સાર
૨૪ પ્રેમયોગી (ડોલનશૈલી)
૨૫ અમૃતમંથન (,, ,,)
૨૬ મંદાકિની
૨૭ અનામિકા
૨૮ દિગ્ધર
૨૯ મનસા

એક બોલ

વાંચનાર ! દોહનશૈલીમાં રામપ્રજ્ઞાભિનિષ્ક્રમણના બે ભાગ ક્રમેક્રમે બહાર પડ્યા એને રામભક્તોએ ને રસજ્ઞ વિદ્વાનોએ આશિષ્યા.

પછી એનાથી પ્રોત્સાહિત બનીને 'યોગેશ્વર કૃષ્ણ'ના ૭ ભાગ– ગોકુલેશ. રાસેશ, મથુરેશ, દ્વારિકેશ, ગીતેશ ને યોગેશ—બૃહદ્ ગુજરાત સમક્ષ રજૂ કરૂં છું.

શ્રી કૃષ્ણજીવનની અનેકવિધ સંપત્તિએ સૈકાઓ લગી આર્યાવર્તને પ્રેરણા આપી છે ને હજી યે આપશે એ નિઃસંશય છે.

यदायदा हि धर्मस्य ग्लानि र्भवति भारत ।
अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥
परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।
धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगेयुगे ॥

પ્રથમ ભાગ : યોગેશ્વર કૃષ્ણ—ગોકુલેશ : યુગ દ્વાપરની અંધારરાત્રિ વિદારવા ને પૃથ્વીએથી પાપીઓનો ભાર ઉતારવા શ્રાવણ વદ અષ્ટમીની મેઘલી રાતે એ મથુરાના કંસના કારાગૃહે જન્મ્યો : અને પિતા વસુદેવ ને જન્મદાત્રી દેવકીને અંતરપ્રેરણા દઇ ગોકુલ-ગમન કર્યાં.

પછી તો એ આનંદસ્વરૂપ કનૈયાની બાળલીલાએ સારા યે ગોકુલ ગામને ઉલ્લાસના હેલે ચડાવ્યું.

યમુનાજીના કાંઠે એ ગાયોના ગોવાળે ધેનુ ચરાવી, મહી-માખણ ખાધા ને અનિષ્ટ તત્ત્વોથી ગોકુળિયાને ઉગાર્યું.

પછી શ્રીભાનતનયાના મિલન થયા રાધિકાજી સખીઓ સંગે પાણીડાએ પધારતી તે જાણે આભનો ચંદ્ર ધરતીએ ચાલતો લાગતો ને સખીઓ તારાગણ શી શોભતી

રાધિકાજી ભાગવતમા નથી, પણ દેવીભાગવતમા કૃષ્ણ ઉપનિષદમા અને પદ્મપુરાણમા છે વળી વેદોમા પણ राधम् શબ્દ વપરાયો છે राधम् એટલે આરાધના

અને એ કૃષ્ણ-આરાધિકા રાધિકાજીને મે કૃષ્ણજીવનમા શૃગારે ગૂથી છૂપાયેલુ આધ્યાત્મિક રહસ્ય દાખવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે योगिभि र्ध्यानगम्यम् એવા યોગીઓના ઈશ્વરનુ-યોગેશ્વર તત્ત્વનુ-મે આખી યે કથામા અધિષ્ઠાન રાખી શૃગારને સ્પર્શ કર્યો છે

બીજો ભાગ યોગેશ્વર કૃષ્ણ-રાસેશ ગુજરાતના રસિક કાવ્યમર્મજ્ઞો ‘કનૈયાના વૃદાવનના રાસ ભાગવતમા રાસપચ ધ્યાયીમા પ્રથમ વાચતા શૃગારમય ભાસે છે, પણ વેદો ને ઉપનિષદેના અધ્યયન પછી આપણને જાણ થાય છે કે એ રૂપક છે ને ઉપનિષદના ગૂઢ તત્ત્વો સમજવાની કોટીએ નહી પહોચનારને માટે ભક્તિરસ દ્વારા જ્ઞાન મેળવવાનુ શ્રીમદ્ભાગવત શ્રેષ્ઠ સાધન છે

‘યોગેશ્વર કૃષ્ણ રાસેશ માં ‘રાધાનો સ્વપ્રસ સાર’, ‘પ્રાણેશ્વરના પ્રકટ દર્શન’, सोऽहम् શ્યામ ને ‘રાસપચાધ્યાયી’ એ પ્રકરણોમાં રાધા તત્ત્વને મે જુદી જ દૃષ્ટિએ આલેખવાનો પ્રયાસ કર્યો છે

ગસ-રાસેશ્વરી ગધિકાની નેત્રપ'નતી કૃષ્ણ-રાધાના અદ્વૈતનું સાધન હતું. કનૈયો યમુનાકાઠે વેણુ બજાવતો એ સુણી કંકણરણકારે વ્રજાગનાઓ યમુનાકાઠડે જતી. પછી એક દિ' કૃષ્ણે મુરલીદ્વારા **સામવેદ**નું સગીત રેલવ્યું ને રાધિકાજીને સગે વ્રજાગના-રાસ રેલવ્યો ને ૭..૭..માસ આભે થ ભાવ્યો ચદ્રમાને

સમાધિરથ કૃષ્ણ-ગોપીઓના રમણનો એ હતો અનત રાસ એ રાસની ઉચ્ચ કક્ષાએ નજાગનાઓને ઉડાડયા પછી શ્રી કૃષ્ણ અવતરણના કાર્ય કરવા વૃદાવન છોડતા હતા.

શ્રી કૃષ્ણ મથુરા ગયા પછી નાધિકાજીનુ શુ થયુ ? એ વિષે કૃષ્ણોપ નિષદ્, પદ્મ-પુરાણ, દેવી-ભાગવત વગેરે મૌન સેવે છે એ મૌન મને નથી રુચ્યુ, અને તેથી સ્વય રાધિકાજી વૃદાની માળા કૃષ્ણકઠે અર્પે ને પછી કૃષ્ણના મથુરાગમને રાસેશ્વરી રાધિકા **રસો વૈ સ** ના કઠે અર્પેલી તુનસીની માળાએ સમાઇ જાય, એ ભાવના મે યોજી છે

કૃષ્ણ વિનાના ગોકુળમા કેમ રહી શકે રાધારાણી ? રાધિકાજી એટલે પરાપ્રકૃતિ શુદ્ધ માયા પરમેશ સગ જ હોય ન ?

ત્રીજો ભાગ યોગેશ્વર કૃષ્ણ-મથુરેશ અને રાસેશ્વરે વૃદાવનનુ રમતિયાળ જીવન તજી યુગદ્રાપરમા પાપી માનસ ધરાવનારાઓના ભારે ડોલતી આર્યાવર્તની અમર સસ્કૃતિને જીવત રાખવા મથુરા ગમન કર્યું ત્યા કસવધ કરી ઉગ્રસેનનો રાજ્યાભિષેક કર્યો, પણ છતા યે યાદવરાજ્યના સૂત્રધાર તો પેતે જ હતા અને ભારતને બૃહદ્‌ભારત પણ બનાવવાના હતા એ તો યુગદ્રાપરની વિધાત્રી જ ભાખતી હતી

હવે મથુરાનો પ્રદેશ સપાટ ને કુદરતી સરક્ષણ વિહોણો હતો શ્રી કૃષ્ણને ભારતીય સંસ્કૃતિના નાશકર્તા અનેક રાજવીઓની સામે મોરચા માડવાના હતા એવે કાળયવને મથુરાને ઘેરો ઘાલ્યો યાવની સેનાના પ્રચડ ધસારા સામે યાદવોનુ બળ ગૌણ હતું એ પારખી શ્રી કૃષ્ણે યાદવો સંગે મથુરા તજ્યુ ને સૌરાષ્ટ્રના-સાગરઆરે દ્વારિકાનગરી વસાવી

ચોથો ભાગ : યોગેશ્વર કૃષ્ણ-દ્વારિકેશ પછી દ્વારિકાએ વસી શ્રીકૃષ્ણે ભારતવર્ષેથી પાપીઓના ભાર ઉતારવાની પીઠિકા રચવા માડી દ્વારિકા ભૂશિરબિન્દુ પર વસેલુ હતુ, કેમ કે સૌરાષ્ટ્રદ્વીપને સાગરના જળની કિલ્લેબધી હતી પછી એ સુરક્ષિતતાએ વસી દ્વારિકેશ શ્રીકૃષ્ણે ભારતવર્ષના રાજવીઓ સગે સપર્ક વધાર્યો મૈત્રીની ગ્રથિ બાધીને કે રાજવીઓની રાજકુમારીઓને પરણીને અને પછી મડાણો દ્વારિકેશનો ગૃહસસાર યુગદ્વાપરે પ્રવર્તતી સસારની ગુચવણોને ઉકેલવા

વાચનાર ! એવે ભારતના પાટનગર હસ્તિનાપુરે કૌરવો ને પાડવો વચ્ચે કકાસ મડાણા હતા સસારની તુલાએ સત્યનુ છાબડુ પાડવપક્ષે હતુ, અને શ્રીકૃષ્ણે પાડવને સાથ દીધા

પાચમો ભાગ યોગેશ્વર કૃષ્ણ ગીતેશ " પછી કુરુક્ષેત્રની મહાભારત-શેતરજે વૃદાવનના વેણુ-વજૈયાએ યુગદ્વાપરની સસારશેતરજે અનાયુધ રહી, પાર્થના સારથિ બની શાત સમતોલ ચિત્ત રાખી અગિયાર અક્ષૌહિણી સેના સામે સાત અક્ષૌહિણીથી વિજય અપાવ્યો

એમા અર્જુન-વિષાદ વખતે એણે ગીતાના જે અનુપમ જ્ઞાન દીધા તે વેદો ને ઉપનિષદ્નુ દોહન છે સર્વોપનિષદો ગાવો દોગ્ધા ગોપાલનન્દન

ભારતવર્ષે અવતરી યોગીઓના એ ઇશ્વરે અંતરગણની સિદ્ધિ કરી કુરક્ષેત્રના સહારયજ્ઞે પાપીઓના હવિ હોમી પૃથ્વીને ભાર ઉતાર્યો

અશ્વત્થામાના બ્રહ્માસ્ત્રના પ્રયોગ પછી ઉત્તરાની કૂખેથી મૃત બાળ પરીક્ષિત ઊનરે છે ને યોગસિદ્ધિએ શ્રીકૃષ્ણ એને જીવતદાન આપે છે ૧૫૪-મા પ્રકરણમાની યોગસિદ્ધિની પરાકાષ્ટા સાનમા સમજાવવાનો મે પ્રયાસ કર્યો છે યોગેશ્વર કૃષ્ણના ૭ મે ભાગમા 'पातंजलयोगदर्शन' ના આધારે મારી બુદ્ધિ અનુસાર શ્રીકૃષ્ણના ચમત્કારોના ઉકેલ શોધવા મે પ્રયાસ કર્યો છે. એ કેટલે અંશે સફળ થયો છે તે તો આપ વાચનારમાના યોગાભ્યાસીઓ જ કહી શકશે

મે ઉચ્ચ કોટીના નહિ પણ હલકી કોટીના યોગના મનોબળના પ્રયોગો તો પ્રત્યક્ષ નિરખ્યા છે, અને મને ખાતરી થઇ છે કે સાત્વિક આહાર-વિહારે ને યોગ-અભ્યાસે યોગસિદ્ધિ દુષ્કર નથી.

એક દશ્ય મેં મુબઇમા નજરે જોયુ હતુ આપણા એક હિદી મંન-રાજનુ વજન ૨૩૦ પાઉડ કાટાએ જોખતા મે જોયુ, પણ પછી સ્તભન કર્યુ ત્યારે ૪૬૦ પાઉડ થયુ. હવે રામાયણકાળમા અગદનો પગ કોઇથી ન ઊપડયો...કે કુરુક્ષેત્રમા શ્રીકૃષ્ણ સંયમે પાર્થરથ એક તસુ યે કર્ણના બાણે પાછો ન હટતો, ને પછી અર્જુનના વધ્યા અહકારે શ્રીકૃષ્ણે સ્તભને વિદારી ભાર ઓછો કર્યો ને કર્ણબાણે રથ દડા જેમ ઊડયો, એ યોગ પ્રક્રિયાની પ્રતીતિ દે છે.

હુ પોતે જ......પ્લેટો, ટાલસ્ટૉય, રસ્કીન, ઇમર્સન, સ્વીડન-બોર્ગના ગ્રથો વાચી મથને ડોળ્યો પછી રાજકવિ કનાપીનો 'સ્વીડન-બોર્ગના ધર્મ-વિચાર' ગ્રથ વાચ્યો. કનાપીએ હદ કરી છે.....અને

કદાચ એ જ કારણે ધર્મ-અભ્યાસી મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટ ઉર્ફે કવિ કાન્તે કમાપીના આ લેખથી ખ્રિસ્તી ધર્મને અપૂર્ણ માની ફરી હિંદુધર્મ સ્વીકાર્યો હશે

એ વિચારથી હું ગડમથલ કરતો હતો એવે અરસામાં પોલ બ્રન્ટનનું 'The Search in Secret India' નામનું પુસ્તક મારે હાથ પડ્યું એ નિરીશ્વરવાદી પોલ બ્રંટન પ્રથમ આફ્રિકાના પીરામીડ તરફ ગયો ..અને પછી ભગતી મન પ્રેરણાએ રમણ મહર્ષિના આશ્રમે જઈને તીર વારાણસી ગયો ત્યાં એને એક યોગી મળ્યો એને પૉલ બ્રન્ટને એના મનોમંથનની અને યોગ વિદ્યાની જિજ્ઞાસાથી કરેલ પરિશ્રમની કથા કહી પછી એક ચકલીને મારવાનું કહ્યું, પૉલ બ્રન્ટને તેને મારીને બરાબર તપાસ્યું કે 'એ જીવવિહોણી છે!' પછી પેલા યોગીએ એને જીવત કરી!

આ કાળે જો વારાણસીનો યોગી ચકલી જીવત કરે તો ઉત્તરાપુત્ર પરીક્ષિતને કેમ ન જીવતો કરે યોગીઓનો યે ઈશ્વર કૃષ્ણ?

પશ્ચિમના વિજ્ઞાનની અસરે ઘેરાયેલા આપણા માટે એકદમ યોગ વિશે જાણવું બહુ દુષ્કર છે. Science has studied external world and Yoga internal world ગુરુઓ પણ અધૂરા પાત્રોને એ શક્તિ નથી આપતા–એવી બીકે કે એ એ શક્તિનો દુરુપયોગ કરે હજારો વર્ષ પૂર્વે ભારતની નાલંદા યુનિવર્સિટીમાં ફક્ત ઉચ્ચતર માનસિક ભૂમિકાએ પહોંચેલાને જ જ્ઞાન ઝીલવા આપવાની પરવાનગી મળતી એ તો ભારતીય સંસ્કૃતિની વિશિષ્ટતા છે

પરમયોગી રામકૃષ્ણ પરમહંસનો એક દાખલો છે કે 'અષ્ટાવક્ર સંહિતા' એ ખાટલાના ઓશિકા નીચે સંતાડી રાખતા ફક્ત સ્વામી વિવેકાનંદને જ એ વંચાવતા કે જેણે કંઈના ઉચ્ચ જ્ઞાન સહેવામાં સહેલી

રીતે પશ્ચિમમા પીરસ્યા પૂર્વ ને પશ્ચિમની સસ્કૃતિનો શો ભેદ છે ગે વિષે સ્વામી વિવેકાનંદે વિલાયતમા એક પ્રશ્નકાગ્ને સક્ષેપમા કહ્યુ હતુ કે ' You live in time and we live in eternal!' એ જ વિશિષ્ટતા છે આર્યસસ્કૃતિની અમર સસ્કૃતિ છે આર્યાવર્તની જર્મન કવિ ગેટેના એક દૃષ્ટાંતે આપ રીઝશો ગેટેએ સસ્કૃતનો અભ્યાસ કરી મહાકવિ કાલિદાસનુ ' શાકુતન ' વાચ્યુ, ને પછી સ્વદેશ જર્મની જઇ માથે ' શાકુતન ' મૂકીને એ નાચ્યો હતે ।

" ગાંડો ગાડો ગાંડો !' પણ શુ ગાડાના ભરાય ગાડા ? અને ગેગ્એ કહ્યુ પૂર્વે ઊગે સૂર્ય ને પશ્ચિમ એના તેજ ઝીને છે હજી તો ' શાકુતન ' વાચ્યુ છે મે, પણ એથી શ્રેષ્ઠ તો ' રામાયણ ' ને ' મહાભારત ' છે, અને એ વચાશે ત્યા લગી અમર છે આર્યાવર્તની સસ્કૃતિ ! "

ભાગ છઠ્ઠો યોગેશ્વર કૃષ્ણ—યોગેશ મે ' ગીતેશ ' પૂર્ણ કર્યા પછી ' યોગેશ્વર કૃષ્ણ-યાગેશ ' લખ્યુ મને એક મિત્રે પૂછયુ કે શ્રીકૃષ્ણે કુરુક્ષેત્ર પછી પચાશ વર્ષ શુ કર્યું ?' અને મે ઉત્તર આપ્યો કે ' ભૂસાતી સસ્કૃતિને ફરી સજીવન કરવાસામા પ્રોત્સહન દીધુ '

મહાભારત ભગવત શાકર ભષ્ય વગેરે અનેક અમર સહિત્યના બીજ એ શાતિના સમયે વવાણા છે

અત્યારના જમાનમા તો શાતિ જ આપણે વિસારી છે Leisure is the lost art of modern world કુદરત એ પરમશાતિના પાઠ શીખવે છે પણ કોને પરવા છે એ ઝાંનવાની ?

ઓમ્...ઓમ્...ઓમ્...' એ ૐકારની શાંત છાયા યોગેશમાં આલેખવાનો મેં પ્રયાસ કીધો છે. માંડૂક્ય અને છાંદોગ્ય ઉપનિષદના સામવેદનો ૐકાર સ્વર મેં એમાં ગૂંથ્યો કે જ્યારે સિદ્ધાશ્રમના યોગેન્દ્ર શ્રીકૃષ્ણના દર્શને દ્વારિકા આવે છે.

યાદવાસ્થળીના શાપ પછી મેં ઉદ્ધવના જ્ઞાને મારાં ઉપનિષદોનાં અધ્યયન સંક્ષેપે ગૂંથવા પ્રયાસ કર્યો છે.

પણ પછી ' તુલસીશ્યામ 'ની સ્થાપના.

રૈવતાચળ ગિરિવને (ગિરનારને છાંયે) તુલસીશ્યામ તીર્થધામ છે એની સ્થાપના—ઉત્પત્તિ—ના ઇતિહાસનું તથ્ય ગમે તે હોય; પણ મારી કલ્પનાએ તો શ્રીકૃષ્ણુ કે અર્પેલી જે તુલસીની માળાએ રાધિકાજી સમાણાં હતા એ માળાનું ' પ્રભાસગમન, ' ' યાદવાસ્થળી ' ને ' ત્રિયાવેષ ' પહેલાં શ્રીકૃષ્ણ ગિરિવને સ્થાપન કરે એ મને વધુ સુયોગ્ય લાગ્યું છે.

યોગેશ્વરે વૃંદાની માળા પધરાવીને ' રાધા—તુલસી 'ની ને ' શ્યામ—ઘનશ્યામ 'ની ઉપાસનાના પગન વાના રાખ્યા છે. જે સંસારીઓ એ ઝીલે એ જગ તરે !

કેટકેટલાં આ ઝીલશે, કહેશો ?

વિશ્વનું જ્ઞાન સંસારીઓને પુકારીને કહે છે કે ' જાગો ! જાગો ! ને ડગ ભરો લક્ષ્યે રાખ્યાં નેગે ! ને નેત્ર જીતો અનામીનું ! ત્યાગ છે પરમ સિદ્ધિ સંસારના સ્વરપ્રતિસ્વરની, જેના તારએકતાર મુક્તિનક્ષે લાગ્યા...... લાગ્યા છે !

सर्वं खल्विदं ब्रह्म ॥

અનુક્રમ

(ગોકુલેશ)

(રાસેશ)

(મથુરેશ)

(દ્વારિકેશ)

(ગીતેશ)

(યોગેશ)

ચિત્રકાર : સોમાલાલ શાહ　　　　આરાધિકા રાધિકા

ચોગેશ્વર કૃષ્ણ

[રાસેશ]

(૨૨)

ગોપીવસ્ત્રહરણ

યૌવનભર્યાં અમ આજ
રસહેલકે ચડયા,
ને આભગોરંભેથી ઊતરતાં,

માળા સરીખડાં ગૂંથીને ગૂંથ્યાં
પહેરાવવા મેઘ-પ્રેમ-માળ
શું મેં રસ-રસિયાને ?

એ મેઘ શ્યામ ઘનશ્યામની
હતી નવરસપ્રિયા
ને વર્ષ્યાં ઝરમર ઝરમરિયા,
ભિંજવતા નવરંગ ચૂંદડી
ને પ્રણયિની મરીચ ધિમ
અલૌકિક સુણી બંસરીનાદ
પછી સાધ્યા પ્રણયના એકતાર
ને સુણાયા મીંથી ઝંકારના નાદ

અને એ ટાણે
ગર્જતો લો પડછંદાએ મેઘ
આભેથી ધરણી ધ્રુજાવતો,
ને ભીંજ્યા રાધાનાં તન-મન
મસીનાદ સુણી અષાઢના રજનીપ્રહરે

× × ×

'અષાઢી રાતના ઘેરા ઘનનાદ,
ઘેરા ઘનનાદ કાંઈ ગાજે મેઘનાદ
અષાઢી રાતના ઘેરા ઘનનાદ
નવવનની કુંજમાં વનના વનનાદ

ઘનના ઘનનાદ, કૃષ્ણુમ સરીના નાદ,
અષાઢી રાતના ઘેરા ઘનનાદ.

×

રાસપ્રિયા રાધિકા, ચાલી રાસેશ્વરને સાદ,
સાન-ભાનને વીસરી एकोऽहम्‌ને નાદ

×

ઘુઘરીએ ઘમઘમતા નૂપુર-ઝાઝર-નાદ,
રાધા અભિસારિકાના મીઠડલા મનનાદ,
અષાઢી રાતના ઘેરા ઘનનાદ.

o o o

અને ડગ ભર્યાં મેઘનડી રાતડલીએ.
પણ પુન સચરી રહે આરાધિકા રાધિકા
આરાધ્યની એકનિષ્ઠાએ કહેશો કોને. ?

પછી વીત્યા રજની પ્રહર.
ઉષાએ ઓઢી નવરગ ઓઢણી,
ને સહિયરસગે સચરી એ યમુનાવાટ;
શુ મનડાના કામાગ્નિને ઠારવા ?

એ યમુનાજળે
ઉર તરગ-હેલે વહેતા તા
મદભર મધુર ડોલને
એવે ડોલતીડોલતી,
ઉરભારે કટિએ લચકતી,

કાંઠડે નીર મેલીને
યૌવનમદીની નર્તનાર
કાલિન્દીનીરે ભળી,
યમુનાના શ્યામ નીરે
પ્રગટાવતી શતશત સૌન્દર્ય-પોયણાં

એ પ્રભાત
અનેરૂ દીપતુ હતુ યમુનાજને
ને અરુણરાજના રંગકિરણ
આજ કરતા તા સ્પર્ધા
એ હતા જોબન-તરંગ
કમળ શા અંગ પાંખડીએ ખીલતા
વૃંદાવનની સૌન્દર્ય-શોભન-સુંદરીના
એની શોભતી શોભાને
ઓપ ચડાવતા હતા
ચંદન-લેપનના રંગ,
ઉર-કૂંડાએથી સરીસરી
રંગ-છાંટણા છાંટતા
કાલિન્દીના શ્યામવર્ણાં નીરે
' સખી ! પ્રાતઃકાળે યમુનાસ્નાન
આજ ભાસે છે ઉષ્માભર્યાં ! '
' વૃષભાનદુલારી ! વર્ષાના નિત્યનવા નીર
સરિતાના વહતા વહનને

રૂ છે ઉષ્મા આજ ! '

અને જળક્રીડાએ
ધાટતીછ ટકોરતી પાણીડાં
રાધાદુલારી રમણે ચડી !

એ દૃશ્ય...
અણુમૂલુ દ્રષ્ટાને હતુ.
સર્વ પ્રકૃતિસૌન્દર્ય આજ
સુંદરીના સંસાર સૌન્દર્યભાવનાની
અવધિએ જાણે ઊડતુ 'તું.
ને સોળપાખડિયા તટપ્રદેશના કમળ
પ્રતિબિંબે શોભનસોહામણા
શણગારતા'તા કાલિન્દીનીર
સરિતા-સપાટીએ ઊછળતા
હૈયાના કનક-પોયણા જાણે
સ્નાન તી વૃન્દાવનનારીના
રસહેલે ચડયા હતા
ને પયોધરે રસબિંદુ બાઝતા
શોભતા'તા તારાગણ શા !

એવે ભાસ્કર સમ ઉદયાચળેથી
પછી કૃષ્ણજી પ્રગટ્યા.
ને કાલિન્દી-તટે

મધુકર નટખટ નંદકિશોરે
સ્નાનંતીનાં હર્યાં ચીર,
મહેક મહેક ગહેકંતાં મીઠાં,
યૌવનના પરિમલ ને
અગમ સૌન્દર્યના પ્રસરાવતાં
પછી બેઠા કદંબની ડાળે
મલકામણા ફેંકી ફેંકી
ગુપ્તધનુએથી મર્મવેધક બાણ
ફેંકી સ્નાન કરતી સુંદરીઓ પ્રતિ,
અંગે ઓઢંતાં'તા જેમને
જળ-અંબર સોહામણા

એ દૃશ્ય ...
લાખેણું લજ્જા લહેરાવતું'તું
કાલિન્દીના વહેતા તરંગે

એ નિહાળી વદી
સ્વયં લજ્જાભરી લજ્જાકુમારી
સ્નાનપ્રિય રાધિકા,
"સખી ! શા ઉધામા છે
છેલને નંદકિશોરના ?"
"વૃષભાનદુલારી ! હર્યાં ચીર,
પણ નહિ તમ એકલાંના.

શા હેતુ હશે એમને હૈયે ? "
અને લજ્જામણી રસરમણીવૃંદે
મહીંમહીં વિચારી ઘટના
ને આણ્યા ઉકેલ.
પછી વદી રાધાદુલારી
યમુનાપવને પાકવતી વેણ
કનૈયાને કદંબકેરી ડાળે,
" કનૈયા ! ચિત્તડલાં ચોર્યાં ને
શાં વળી ચોર ચોરવાનાં ? "
અણઉત્તર મલકામણું સર્યું
તરુછાંયની કુંજેથી.
એને ઝીલવા પ્રેમે
રસ–પિપાસુ અધીરી એક
ડગ ભર્યાં લગીરેક,
ને છાતીડૂબ પાણીડાં
રહ્યાં કટિ–ડૂબ્યાં.
એ નિહાળી વદી
વૃષભાનતનયા મુખડે,
" વિશાખા ! સહિયરવૃંદથી સરી તું
ને ઉરેથી સર્યાં છે ધીરાંધીરાં
જળ–અંબર ઢાંક્યાં !
શું નિર્લજ્જ કનૈયાને
પરાજય નિર્લજ્જતાએ દેવા છે ? "

એ વેણુને હતા
ભર્યાભર્યા કટાક્ષ.
એને ઝીલીઝીલી,
અન્ય સહિયરના હૈયા–અભિલાષ પારખી
વિશાખા વેણુનાં વદી,
" વૃષભાનદુલારી ! નિર્લજ્જ હરી કહાન જો
અમે યે તો મેલશું લજ્જા ! "
અને અન્યને સંબોધતી વદી વિશાખા,
" અલી ! ચપના ! ને આનંદા !
રતિપ્રિયા ! ને રૂપવિનાશિની !
શાશા છે તમ મંતવ્ય ? "
ને વદી ચપલ વેણે ચપના,
" સખી ! શઠમ્ પ્રતિ શાઠ્યમ્ કુર્યાત્ ! "
હાસ્યના ઊછળ્યા તરંગ,
ને ભળ્યા વહતી કાલિન્દીએ
એમાં ઝૂલીઝૂલી
આનંદપ્રિયા આનંદા વદી,
" સખી ! આનંદસ્વરૂપ છે કહાન . ! "

એના વેણુનાના વહેણુને
કરે અનુરોપી હસતી વદી
રતિપ્રિયા યૌવનભરી,
" સખી આનંદા ! આનંદની છે પરાકાષ્ઠા

રતિરમણ રંગરસિયા સંગે ! "
અને રૂપવિલાસિનીએ
ડગ ભર્યા લગીર આઘા,
શું રૂપે આજવા રૂપ-રૂપેશ્વરને ?

પછી સ્પર્ધા એની
રાધિકા હૈડે જાગી તરત
ને સર્યા મર્મવેણુના;
" રૂપવિલાસિની ! થોભ લગીર
રેનાય છે રૂપ ને લાજ
આચ્છાદતા જળ–અંબર ઉતાર્યાં
હનનાય છે રસવાટકડી તારી ! "
" વૃષભાનદુલારી ! હલવાશે તો યે પછી
રસમાં ભળશે રસ ! '
" છનકાશે તો રસ–દાન ! "
" વૃષભાનદુલારી ! છનકાશે દામ તોયે
ભળશે રસકાલિન્દી–નીરે
યમુના–આરે પ્રેમના સુવાસ
ને મન્દાકિની–આરે દેવો વસે છે.
નિત્ય યૌવન ને કામ–પ્રણયવિલાસ
છે જીવનધર્મ એમના.
ને ગંગાધારે છે
પુણ્યાશ્રમ સંસારમુકતોના.

વૃષભાનકુમારી ! કહેશો લગીર
કે કોણ મહિતાને આરે
છે શ્રેષ્ઠ ઉચ્ચતમ પ્રતાન ?"

અને જગની વલ્લરી
પ્રતિકૂળ રાધિકાને ભાસી.
મૂંઝાઈ દૃગપાંખો દીધી
પાતાળને પ્રશ્નવા એણે,
કે "શા શા દૃશ્ય છે આ ?
શું સર્વ ગોપી જગની
ગોપાનપ્રેમ–અભિલાષિણી હશે ?"
એ હતો બ્રહ્માની બ્રહ્માંડસૃષ્ટિએ
પરબ્રહ્મરચિત નેપથ્યે નાટારંભ.
ગોકુલેશ્વરપ્રિયા રાધિકા રમતી.
રોષભરી જવનિકા પૂંઠે સંચરી.
ને રમતો કનૈયો......!
"ગોપી ! નવકમલ શી શોભા
છે તમ સૌન્દર્યની.
બન્ને પ્રભાતપ્રહર વીત્યા,
ને એમ એમ વીતશે દી'.
પછી રજની રેલાશે.
કુમુદ ઊઘડશે રસાળ
ને પ્રશ્નશે તમ કમળસૌન્દર્યને કે

'શા શા દિનમાણીગરના
ધરતીએ નિહાળ્યા'તા ખેન ?' "
અને અન્ય અનખેનડી હૈયાભાવે
ઉત્તર દેતી વદી એક,
" કૃષ્ણજી ! કહેશુ કે 'નિહાળ્યા'તા
કનૈયા–માણીગરના ખેન !'
શી નઝમ્બ ધીએ અમને
બાધ્યા છે ?"
" વ્રજકિશોરાગના ! નઝર બાધે વેરાગણ.
અમે તે વણઢાકયા સૌન્દર્યના
પૂજારી !"
" શાશા વેણુલે રહ્યા છે
કનૈયાજી ! કહેશો મર્મ ?"

એ વિશાખાવેણુલે
અન્ય રસ–શાખાએ સહિયર ડોલી,
ને ડોલ્યો કનૈયે કદમ્બની ડાળે.
" સ્નાનતી સ્નેહ–રસસુંદરી !
રસના લહાણા અધિકા
મર્યાદાથી લેવાય નહિ
સંસારના બાધ્યા લીટા
ઓળંગી સચરો અહી.
અધિકા નીતરશે રસ
ચીર પહેરતાપહેરતા યે !"

પછી કનૈયાવેણુને
ઉત્સાહ ને નિરુત્સાહના
ઊઠયા તરંગ અનેક,
ને લાવણ્યમયી એક લલનાએ
શ્રેતા લીધા સુંદરીત્ર દે

અને
સૌન્દર્ય હેને ચડયું અનેરો !
છૂટી હતી કેશાવલિ ને
મુખડે હતા લજ્જાના લીટા
નયનો નાચતા નખરાળા
હૈયાના કહેતાતાં ઉલ્લાસ.
ઉરે બે ચક્રવાક પંખી
ચનગનતા નીરે નીતરતા
કનૈયાને મારતા'તા હૈયાબાણ
એ નિહાળતી રાધિકાએ
ઘડીક ઝૂલતી દઈને
નીરભર્યાં લોલ્યા નેણ
પછી જાણે અન્ય કમગનદની કિશોરી
તરતીના મેનીને સાથ
કાંઠડે સોહંતી પધારી
મધુર સુખકમન મનકે
ને લોચનિયાં ઉરે ઢાળી

ધરતીને નિહાળી રહી ગોપરમણીઓ

પછી કદમ્બ કેરી ડાળેથી
અમ્બર લઇ વ્રજકિશોરીના
કિશોરલાલ કાઢડે ઊભા
ને પ્રકૃતિસૌન્દર્યની આજ
અનંધ બેહદની હતી
અંગેઅંગે પાંગરેલા જોબન
વિચરતા'તા વિલાસના વિશ્વે.
" પધારો, સર્વાંગસુંદર સુંદરીઓ !
જોમનને આવકાર છે જોમનના ! "
અને કામાતુર રસકિશોરી
કામજિતેશ્વરને કામબાણે
ઘવાઇ ડોલી અંગેઅંગે
પછી એ નિહાળી મલકી,
વેણુના વદ્યો કનૈયો,
" વ્રજની યૌવનકિશોરી !
ઢંકાય નહિ યૌવનસરોવરિયા !
અંગ-જોમન-ફુવારાની,
પ્રતીતિ ભાસે છે હ્યાં
યમુનાના નિહાળો નીર,
ધીર આજ અધીરા ભાસે છે,
સંસારે નાખતા ધા

કે 'વસ્ત્રવિહોણાં નારીસ્નાન
કિશોરી ને સોહાગણનાં
ગીતવંતીની શી આદર્શ-ભાવના
મોહાવે છે વ્રજભૂમિએ ?' "
એ કનૈયાવેણુએ અન્યોન્યે
લાખેણી લજ્જાની ઢળી ઝાંય;
ને એની ઓથે
સ્વાચ્છાદ્યાં અંગે ચીર
નયનબાણે વીંધાતાં કે વીંધાતાં;
અને સર્વ કિશોરી પૂંઠે
ભાગ્યધારી વ્રજભામિની
વૃષભાનતનયા રાધાકિશોરી
એકલીઅકેલી યે રોષ-લજ્જામિશ્રિત
ઊભી જાણે સૌન્દર્યપ્રતિમા શી.
" કનૈયા ! ચીર હર્યાં વ્રજકિશોરીનાં
નગ્નદેહે યમુનાતટે આવકારી.
ભલા ! શા શા મર્મ ભર્યા છે
મહીં ?"
" રાધે ! પારખના છે મર્મ !"
" કનૈયા ! કેવીક એ પારખ ?"
" રાધે ! સંસારવિરક્તિની પારખ !"

અને હસી હાસ્ય
કટાક્ષભર્યાં એ, ને વળી

" કનૈયા ! ભની સંસારવિસ્મૃતિ ને
સમસ્યા બ્રહ્મ–એકનિષ્ઠ–એકતારની
કુળવધૂ વ્રજનીને દીધી
ને કુમારિકાઓને
અંગઅંગે કરસ્પર્શન કરી ! "
" રાધિકા ! એકનિષ્ઠ–એકતાર હૈયાના
બજાવે છે યુગનવીણા
સંસારે નર–નારીની
પ્રણયાવલમ્બન ને પ્રણયાવનમિની
સંસાર સુહાવે છે ! "

પવન લહેર્યો
શીતળ પણ ઝપટાવતો હ્યુ
ને ઝપટાઈ મઆગ વિસ્મૃતિ
નહતુ આહ્લાદક ભાગી
ને પહેરાવ્યા ચીર
ને રસ–રસેશ્વરે રસ રસેશ્વરીની ગૂથી
વેણી ઝૂનતી રસાળ
" રાધે ! કેશાવનિએ તુજ
નાજેવાજે પરોવ્યા છે મોતી
નાખ્યા સૌન્દર્ય–સાગરેથી !
પછી રાધિકા–કેશાવનિ ગૂથી મનકામણે
મીવાએ પહેરાવી રસ–શૃંગારમાળ

હૈયે સોનલ સોહાગી કંચુકી...
કંચુકીની લીલુડી કોર બાંધી,
કટિએ મેખલા મઢાવી,
ને ઢાંકી લાખેણી લજ્જા

અને......[2]
ડગ ભર્યાં સજનેડલા
રાધા–કૃષ્ણ રસ–યુગલે
અમોલ હતા એ, પણ
પંખી કિલ્લોલતા નહોતા અમોલ
એવે કુ...ઉ.. કુ બોલી વ્રજકોકિલા,
ને વાટ આવી વૃષભાનનગરની
વૃષભાનદુલારીએ મૂકી વૃંદાવનવાટ,
ને કૃષ્ણના સાથ મેલ્યા.
એવે ફરી બોલ્યા કોયલરાણી,
ને મલક મલક્યા મુરલીધરમુરારી
લોચનિયાના લાગ્યા દોર
ગૃહવાટે વિખૂટતાવિખૂટતા.
પછી રસભીંજ્યાએ ગીત રેલ્યુ

× × ×

"હું તો નાહતી'તી જમનાને ઘાટ,
ત્યાં આવ્યો કનૈયો મારી વાટ,
મન મારું હરવાને...

પ્રહર એકથી નાહતી, પાણીડાં ઉડાડતી,
ડૂબકી-દા' રમતી, જમનાજળે તરતી;
નીરખતી કનૈયાને પાળ,
હું તો નાહતી'તી જમનાને ઘાટ.

વેણુસૂર રેલી, પ્ર ણ ય ઘે ન રેડી,
ચીર મારાં ખોળી, છાનેરા એ ચોરી,
બેઠો કદંબ કેરી ડાળ,
હું તો નાહતી'તી જમનાને ઘાટ.

ચીર મારા અંગે, નીગ્રસ રંગે,
આતમપૂર ઉમંગે, કૃષ્ણસૂર સંગે,
રંગીલી રસિક હું વ્રજનાર,
હું તો નાહતી'તી જમનાને ઘાટ.

આતમ દેહ મેં દીધા, રંગીલે લઇ લીધા
એકતાર કીધા, પ્રણયરસ પીધા,
રસ-રસાળી એ વાત,
હું તો નાહતી'તી જમનાને ઘાટ !"

× × ×

ગીત અટક્યું ને ફરી
રાધિકાહૈયે ઝણઝણ્યા
પ્રેમ-લક્ષણા ભકિતના તાર.

" ઓ પ્રભ ! એકતાર ભાવે ભજું છું
કનૈયાને સર્વ સમર્પણે.
પણ અન્ય કેટકેટલીઓ ભજતી હશે ? "

(૨૩)

ઋષિપત્ની–અનુગ્રહ

यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि
प्रथमा न्यासन्नतेहनाकम् ॥

યજ્ઞકુંડે અપાતા'તા હવિ
બ્રહ્મવાદી બ્રાહ્મણમંત્રોચ્ચારે,
'સ્વાહા'……'સ્વાહા'……
એ આંગિરસયજ્ઞધૂમ્ર
સર્વત્ર પ્રસરાવતા'તા શુદ્ધતા,
ને વર્ણાશ્રમશ્રેષ્ઠની
અર્ધાંગનાઓ મહાનસે રાંધતી'તી
ભાવે રસભોજનિયાં,
રસવાર્તાના વાંચતી ઇતિહાસ
હૈયાની રસપોથીએથી.
" સખી ! રસનાં છાંટણાં છંટાય
કે કુંડાં ઢોળાતાં હશે રસનાં ? "
ટીકી રહી એ વદંતીને
વેણી ગૂંથતી એક.
" શી માંડી છે રસ-ચર્ચા આજ ? "
" સખી એક વહેલી પ્રભાતે
પાણીડાં જમનાજી ગઇ'તી,

એવે દીઠો કનૈયો–
ભર્યું ભર્યું છલકાતું ગાગર્યું.
પછી મજાક કરી પ્રશ્નો
માન દઈદઈ કનૈયાને,
" નંદદુલારા ! ઉજારાણી વૃષભાનદુલારી
ગ્યા ઉદયાચળે ને
માર્તંડરાજ આપ આજ
શું રસ-રમણુએ પધાર્યા છો ? "
" પછી ? બહેની . . . ! "
" પછી ? સખી ! પુન વદ્યો કનૈયો
મલકામણાના વેરી ફૂવડાં,
' રમણી ! વિયોગે છુ રસરમણુએ
શી છે તુને શ્રમણા
એકનેકા મુજને નિહાળી
અદ્ભુત પ્રશ્ન પૂછવાની ? '
એ કૃષ્ણવેણુએ સખી !
મનકતી વદી હું કે,
' લાન ! નાડીથી કયા ?
ને અકેના કેમ ? '
અને પ્રત્યુત્તરમા
રમોત્તરી રસેશ્વરે કરી
મુને ભોળીને ભરમાવી,
લજાવી કહી મુને

' લાડીલી '......' લાડીલી...'
સખી ! એ વાર ! "

સમીર વાતા'તા
યજ્ઞહવિએ શુદ્ધ બનીને.
" સખી ! આપણુ તો વર્ણાશ્રમે
ભંડારી બ્રહ્મજ્ઞાનના ! "'
" સખી ! જ્ઞાન વધે કે રસ ? "
" જ્ઞાન......! "
" બ્હેની...! ભુલામણાંએ તું ભૂલી.
રસવિહોણું નીરસ જ્ઞાન
શ્રેષ્ઠ નથી બ્રહ્મના બ્રહ્માંડે ! "

એ વેણલે આનંદી
મલકામણાંવેરણહારિણી વદી,
" સખી ! કૃષ્ણજી ' रसो वै स : ' છે.
રસજ્ઞાનનાં લેજે લહાણાં ! "

એવે લેવડાવવા લહાણાં
આવ્યા ગરવા ગોવાળિયા,
આહિરિયાનો લઇને સંદેશ,
" બ્રહ્મરમણીઓ ! સ્વીકારશો પ્રણામ અમારા.
બિરાજ્યો છે ગોપાળલાલ
યમુનાના લીલુડા કાંઠડલે.
સંદેશ અમે આવ્યા લઇ.
કહાવ્યું છે કનૈયાલાલે

કે ' ક્ષુધાતૃપ્તિને કાજ
ભોજનિયાં ભાવે પાઠવજો !' "
અને વધ્યો હસમુખો અન્ય,
" અધરમણીઓ ! આપના પતિરાજ કને
કરી'તી યાચના અમે;
પણ વણફળી રહી
ક્ષુધાને બહેલાવતીબહેલાવતી ! "

અને......?
અન્યોઅન્ય વાર્તાલાપે
રાંધણિયાએ ખણખણ્યાં ઠામ.
થાળ ભર્યા વાનીવાનીએ,
ને ઝારી ગ્રહી કંચનની
ભાવે જમાડવા ભોજનિયા.
શું શુષ્કજ્ઞાનીની નારીઓ
આજ રસ-જ્ઞાની થયા
સંચરતી'તી ?
યોગેન્દ્ર કિશાર કનૈયો
પદ્માસને વિરાજીવિરાજી,
રમણીની રસ-સરિતાને
આકર્ષતો'તો નિજ પ્રેમસમુદ્રે.
પાંગી હૈયાં હીંડોળે ચડયાં;
સુખકાન્તિ લાવણ્યમયીઓની
લાડના લજામણી લહેરી;

મોહાસ્ત્ર–બાણુ કનૈયા–ભ્રૂકુટિએથી છૂટી
લાવણ્યમયીઓને વાગ્યું હૈયે;
હૈયાંએ દીધા લોચનિયાંને સંદેશ,
ને નયણાં ખોલીખોલી
નિહાળ્યા નંદકિશોર.
અનેરી પ્રતિભાએ પૂર્ણ યોગેન્દ્ર
અવનીએ અણુમાં રમંતા.
एकोवशी सर्वभूतान्तरात्मा ।
रूपेरूपे प्रतिरूपो बभूव ॥
પ્રકૃતિને એ હૈયામાં ભાસ્યા,
ને ગગનમાં આનંદલહરી છાઈ.
પછી બ્રહ્મરમણીએ પ્રશ્ન્યું
બ્રહ્મના અનંત બ્રહ્માંડને,
ને પડછંદા ત્રિલોકે પડયા.
પૃથ્વીએ ઊઘડયાં પડળ;
મહીં ગુંજી વિરાટભાવના.
જગતના ઊઘડયાં લોચન,
ને કામણગારી કીકીમાં
હતા કાળુડા... કહાનજી !
એને નિહાળીને વદી એક
" બહેની ! પીરસું છું આજ, એવે
મોહિની લાગે છે બેદરારી;
અમોઘ નયણે હર્ષનીર
જ્ઞાન ને ભાન ભુલાવે છે.

સખી ! ભૂલી ભોજનિયાં મે
મેલ્યા મુખવાસ પ્રીતે
હવે ? બ્હેનપ ! "

અને ગોવાળિયાપગતે
અધરમણી પીરસતી'તી ભોજનિયાં,
ને આનંદતી હતી હૈડે
એવે બે સહિયરને
સાનમાં સમજાવી વાત
વેણુસરિતા વહાવી કનૈયે,
" અજાણ્યાની રાણીઓ !
વિદ્યા ને રસ વિહોણાજ્ઞાન
ભણ્યા પણ ગણ્યા વિનાના
છે આ રસવિહોણા સંસારે ! "

અને ?
મહેક્યા જોબનફૂલડાં,
ને ભ્રમર શા વ્રજગોવાળે
પાંખડીએપાંખડીએ ગુંજી
લહાણાં લીધાં રસરાગ,
ને મંડાણો રસયજ્ઞ
અક્ષતયૌવના અને
વ્રજના ગરવા ગોવાળિયાનો,
અને યોગેશ્વર કિશોર કૃષ્ણ
પૂજી વધ્યા સંસારસત્યવેણુ

" ઓ સુંદરીઓ ! રસ ભળે છે આજ
તમ જ્ઞાન સંગાથે.
પાન કરી પ્રસરાવજો ને સુણાવજો
કર્મકાંડી તમ કંથને કે
' જગત છે રસ–રસીલાનું,
પ્રેમ–ભક્તિરસ સંયુક્ત જ્ઞાનનું
પણ નહિ રસવિહોણા જ્ઞાનનું ! ' "
એ કનૈયાવેણલે
વારીવારી ગઇ બ્રહ્મરમણી.
રમ–આલિંગન દીધા–લીધા.
વિસ્મૃતિ ભાસી સંસારસંબંધની,
ને લાગ્યા તાર એકતાર તાલ
આનંદની બજતી વીણાએ.
પછી બજવૈયા કનૈયાએ
નમણી નારીના હૃદયતારે
સૂર સમાપ્યા મીંડકામ કરી.
" બ્રહ્મરસરમણીઓ ! રસદેશ વૃંદાવને
પૂર્ણાહુતિ થઈ તમ વાચ્છનાની
ઉચ્ચતર પ્રેમભાવે આજ.
એના એકનિષ્ઠ આનંદે રાચી
સંસારની યજ્ઞવેદિએ
પતિસંગાથે પૂર્ણાહુતિ દ્યો
નિરોધના મંત્રોચ્ચારે.

પરમ મંત્ર એ બ્રહ્મવાદીઓનો છે !"
અને હૃદય-અંગ મેલી મેલીને
અંગનાઓ સ્થિતપ્રજ્ઞ બની
સંચરી પતિગૃહે ડોલતી.

એમને નિહાળીને
પારખી અલૌકિક ભક્તિ
કિશોર કનૈયા ભાણુની,
આશ્ચર્યમુગ્ધ ડોલ્યા પતિરાજ
કે શા શા શ્યામસુંદર-પ્રભાવ
ને એકાગ્રચિત્તવૃત્તિ-ભાવના
છે નિજ અર્ધાંગનાઓનાં !
"ભ્રાત ! યજ્ઞ કર્યા અનેક,
ને જ્ઞાનની કરી ચર્ચા,
લીધી ન એકાગ્રતા તો ય.
પ્રાપ્તિ તેની સહજ સુલભ થઇ
સુભાગી સુપત્નીઓ આપણીને !"
"દેવ ! ભાખનારા આજે ભાખે છે;
પણ કૃષ્ણજીની બ્રહ્મ-ઓળખ તો
જન્મોજન્મની પ્રાપ્તિની છે !"

અને રટણ કરતી રમણીનો
એવે ભેદીને સુમધુર સ્વર સંભળાયો,
"કૃષ્ણજી...કૃષ્ણજી ! કૃષ્ણજી...કૃષ્ણજી !"

(૨૪)

ગોવર્ધનધારી

એ હતી ઋતુ વર્ષા.
નિર્મળા આભે ઘૂમ્યાં વાદળ,

કે મેહ ઝીલે ગરવા લોક
કનૈયાની વ્રજભૂમિના.
અને......?

એ મેહતૃપ્તીલી ધરાએ
નવજોમે વહ્યા યમુનાજી
વેગે કરતા સાગરમિલન-પ્રતીક્ષા
ઓઢણી નીલપેરી ઓઢીને
વ્રજની રસાળ ભૂમિએ
ઓઢયા લીલુડા વાઘા
ખેલ-ખીલોણા ખેલનરા
ધરતીએ ઊડતા ચાલતાને

એને આનદીના નિહાળી
શોભાવી નેહ નીતરતી મેહ-વાદળીને
ભાનુરાજે રમણાએ ચડયા,
ને આકાશરગીના ખેચી ચીર
લજ્જાનતા'તા રંગ-વાદળીને
પછી ચીરની દેતા આડ
કે ન નિહાળે પૃથ્વીના લોક.
રગરમણાએ ચડેનાને
શુ વસ્ત્ર-હરણ થતા હતા
આકાશ-ગગાને તીર ?

ને મુરારિ મોરમુગટધારી
નેહની વેણુ વજાવે ! "

પછી......?
પ્રભાત પૂરું થયું'તું,
મધ્યાહ્ને સંચર્યા'તા માર્તંડરાજ,
તો ય ઊગંતી મિલન–આશામાં
માણવાં હતાં એને રસ–સ્વપ્ન
ને સાકાર કરવી'તી પ્રેમ–કલ્પના
છબીલા એ બંસીધર સંગાથે.
સોણલાં સેવતી મુરારિના,
બાવરી બનીને વિલાસ–દશાએ.
ઉર–કળશ ધરતીએ ઢોળાતા'તા,
છલકાવતા એના હૈયાના માધુર્ય.
પવને ઊડંતો'તો ઉત્તરીય પાલવ.
લગીરે એને નહોતું ભાન
કે આમતેમ ટહેલે છે સાહેલીઓ.

એવે એક આવી... ..
ને ઘડીક નિહાળી રહી
પર્ણોની પ્રાચ્છાદિત શય્યાએ
પોઢેલી વ્રજકુમારીને

ખેતરની અડેલીઅડેલી
ચંપક-જોડલાના ચંપક-ફૂલડે
મનડાના કાલકાઈ મન-તરંગે

એવે વદી સખી,
' [illegible] ! ની આધિ છે આજ
સમાધિ પ્રેમ-યોગેશ્વરની ?
હૈયે ઊછળે છે સાગર,
ને હેલા ખાય છે ઉર-મોજાં.
મીન-લોચનિયાં ઘૂમે છે વમળે.
દેહ-નાવડીએ તુફાન જાગે છે.
પ્રણય-પ્રશાંતના ક્યાં પાણીની
સફર છે ? '
' સજની ! મધુસૂદન આવ્યા ન હજી.
માધુર્યભરી ઋતુ વર્ષા
અધૂરી ભાસે સજના વિના.
રોમે ઉદ્ગમ ને રસોત્કંપ થાય છે
એની મધુરી સ્મરણાંએ
કાં' મૃગલોચનીના
ઉર-સરોવરિયે ખીલેલા ફૂલડે
પૂરાયા નો નહિ હોય ને મધુકર ? "
રાધાકિશોરીની આંખડીમાં

કીકીએ માંડયાં ફેરણાં.
મલકી સહિયર એ નિહાળી
વેણુમાં કહેતી મર્મે,
" સખી ! ઝૂલો છો બે સીમાંતે
નંદગાંવ ને વૃષભાનનગરના;
પણ સુણજે સાહેલીબા !
' ઇન્દ્ર-યજ્ઞ અટકાવ્યો કનૈયાલાલજીએ, '
એમ કહેતા'તા વ્રજના લોક.
ને પુનિત પ્રભાતે કાલ
છે ગિરિ-ગોવર્ધન-યજ્ઞ ! "
રાધિકા એ સુણી ઝમકી,
ને રમણાએ ચડયું સર્વ સૌન્દર્ય.
દિગંતદર્શને સૃષ્ટિ નિહાળી
પ્રકૃતિ-એકતાના યોગદર્શને,
ને લાધ્યું ક્રાન્ત-દર્શન.
મલકામણું મુખડે સર્યું,
ને પછી ઉચ્ચર્યાં વેણુ,
" સજની ! આપણુ વ્રજવાસીને
ગૌ-વર્ધન કરવાનાં; ને
વનના વાસ એ આવાસ છે.
મનુષ્ય છે ભોક્તા, ને
ધરતી ભોજ્ય છે.
અવશ્ય ઉકેલવી છે સમસ્યા

કૃષ્ણ-કનૈયાલાલને આ !"

અને......!

એ બીજું પ્રભાત...!
ગિરિ-ઉત્સવ માણ્યો વ્રજે
આનંદના પૂર્ણ પૂર્ણ હેલાએ,
ને પ્રસરી સુવાસ અવકાશે
પ્રભુતાપુના અબંધ-બંધને
વિસ્મય જગના ગૂઢોપગૂઢે
અને ઇન્દ્રલોકે ..!
સ્વર્ગલોકરાજન કોપ્યા
કે ભૂલોકે વ્રજ નાનકડાએ
અવરોધ્યા મુજ પ્રાબલ્ય !
અને કોપીને દેવેન્દ્રે
પૂર્ણનીર 'સાવર્ત' ના
ધોધ અસ્ખલિત વહાવ્યા
કે વ્રજના કરે વિનાશ !

અને... .. !
આંધી આભે છવાઇ,
આચ્છાદ્યા પહાડ શાં વાદળ
આકાશે વ્રજને ઘેરતા

છવાયો ઘોર કાળ અંધકાર
ગાજ-વીજને ધણુણાટે
ધરતી યે ધ્રૂજવા લાગી
ને પછી ત્રમઝટ તૂટ્યો
અસ્ખલિત ભીષણ મેઘ
પવનના તુફાન સંગે
વૃક્ષ ઢાળ્યા, ને પછી
વેરાન કર્યાં ટહેને
ભાભરડા ભીષણ દેતી'તી ધેનુ
રુદન બાળ-ગોપાળના
હૈયના ચીરતા'તા પડ,
ને ટાઢે થરથર કંપતી માત
ગોદે લેતી'તી બાળ !
શું મહાપ્રલય ?

અને નંદવર
એકનું-અટૂલુ ઊભું'તું
ટાપુ શું મહાસાગર મધ્યે
જળ-પ્રલય મઝ્જે ભાસતો'તો
ધરા યે સંઘરતી નો'તી નીર
જૂથે મળી'તી વ્રજ-નર-નાર
મહા ઉલ્કાપાતે ડૂબ્યા'તા સૌ

ને આજે અટ્ટહાસ્ય કરતાં'તા
ગડગડતા ગમઝટ મેઘ.
વીજળીના કડાકાભડાકા
ધરતી ચીરી પાતાળ ફોડી
જાણે છલકાવતાં'તા પાણી.
શિલાવત્ સ્થિર હતાં માનવ
અન્યોન્યની હૂંફેહૂંફે.
ચિતાર કારમો હતો–
દિલ દ્રાવતો, દુઃખિયો.

એ નિહાળીને......
જાણે વ્રજરાણીએ વાટ લીધી
વ્રજરાજન-મિલનની.
એને ઉકેલવા હતા
મૂશળાધાર મેઘના મર્મ.
એને ઉકેલવા હતા
વ્રજ–નર–નાર–સંરક્ષણના ભેદ.
એ સુસવાટા કરતા પવન
ને મેઘધાર ઝીલતી
રાધિકા કૃષ્ણ-મિલને સંચરી.
નહોતા એ અભિસાર,
પણ હતા વ્રજવાસીના

પ્રલયેથી ઉગારવાના સાર.
અને...... ?
' કૃષ્ણ...! કનૈયા...! ગોપાલ...! '
હવા-ગિરિએથી પવનસુસવાટા સંગે
કૃષ્ણકર્ણે સુણાઇ સૂરાવલિ;
ને વિચારંતા જૂથેથી સરી
ઝીલી એણે બાર મેઘની ધાર
અમોઘ મૂશળધાર વર્ષતી,
જે ઝીલતી હતી ને
ભીંજતી'તી નખથી શિખ લગી.
" અ...હા...! શું પ્રકૃતિ-સૌન્દર્ય !
પ્રજાતમા- રાધાદુલારી ! "
એવે...?
કનૈયામિલનની વાટડલી નિહાળતી
ચડી હતી રમણાએ આજ.
"કૃષ્ણ ! પરિહાસની યે હોય સીમા.
બીનો દાહ વ્રજે લાગ્યો છે,
એવે મલકામણું તુજ મુખે
પ્રતીતિ દે છે કાળ-ભૈરવની ! "

અને વીતી શાંત પળ એ;
ને રાધાના મૂક મુખડેથી

શોભન ઉર–હેલાનાં
મુજ મનડાની એકાગ્રતાને
એકાગ્ર કરે છે ધારણા–ધ્યેયે.
શા સૌન્દર્યના રંગ–અંગે
વ્રજે કોપ્યો છે મેઘ !
' વ્રજ–સૌન્દર્ય–પ્રકૃતિ 'ના ઉત્તરીય વસ્ત્રને
છેદીછેદીને ભીંજવી
ઉર–ટોચ–નિરીક્ષણાની લે છે
કેવી રસાળી લહાણ !
શું કૈલાસ–શિખરેથી
હિમ-ગંગા વહે છે સૌન્દર્યની ? '
અને છવાઇ વર્ષતા મૂશળધાર મેઘે
રાધા–મુખડે રોષમિશ્રિત ગ્લાનિ.
"કૃષ્ણ ! પરિહાસ તજ,
ને જળ–પ્રલયેથી ઉગાર વ્રજને,
ધારણ–ધ્યાને ને સમાધિએ
ચિત્તની એકાગ્રતા કરી
શોધીને મહા મારગડા ! "

અને......?
વ્રજ–નર–નાર દોર્યાં
કૃષ્ણે કહીકહીને કે

ટચલી આંગળીએ તોળી
ફૂલડાં મલકામણાંનાં વેરી
કનૈયો નાચતો હતો
રાધાની કામણગારી કીકીએ.
આડ હતા નંદજીના
ને વૃદ્ધ ભૂખુભાનજીના.
યશોદાનાં માતૃ-વાત્સલ્ય-ઢાંકણ
શું રાધા-પ્રિયાના લાગ્યા નયન-દોર
ખાળતાં હતાં ?
અને......?
શમ્યા મૂશળધાર મેહ.
સ્વર્ગલોક-રાજનની હાર
શું થઇ ભુવર્લોકે
વ્રજરાજનથી ?
'ક્ષમા, પ્રભો ! બારબાર મેહ
વર્ષાવ્યા વ્રજને રોળવા,
પણ કેટકેટલાના ટકયા છે અહંકાર
કે નભે મુજ અહંકાર ?'

મંત્રમુગ્ધ વ્રજ ભાસ્યું
નિહાળી ઝૂકતા ઐરાવતને
ગિરિ-ગોવર્ધન-ચરણે;
ને અબાડીએથી પ્રણમતા ઊતરતા

(૨૫)

ગિરિ–ગોવર્ધન–ધર–ધારિણી

હીંચકો બાંધ્યો'તો
તરુલતાની ઝૂલંતી ડાળીએ;
ભાનુરાજનાં દીપંતા તેજ
કનૈયાને કુંડળે ઝબકીને
ફેંકતાં'તા તેજ-ઝનક
રાધાની હેમ–નથડીએ,
ને પ્રકૃતિ–સૌન્દર્યના મહાઝૂલને
ધનશ્યામને ગોરી ઝુલાવતી'તી,
ને ઝીલતું'તું સહિયરવૃંદ
ઝુનાનનું કનૈયા–નેણના.
રાધાદુલારીને હતી સમસ્યા
કે ' ગિરિધારી બન્યા કહાન
ટચલી આંગળીએ તોળી
નાનકડો ગિરિ ગોવર્ધન,

"ઝૂલો, ઝૂલો ને મારા શ્યામ !
ઝૂલણે રાધા ઝુલાવે !

રિસાણા રાધિકા પ્રણય-રસ ઢોળી,
શાના ઝુલાવે ઘનશ્યામ ?
ઝૂલણે રાધા ઝુલાવે !

નાનકડો ગોવર્ધન આંગળીએ તોળી,
'ગિરિધર' લીધા મોટા નામ !
ઝૂલણે રાધા ઝુલાવે !

ગોવર્ધનધારીની એ ઉરધારિણી,
શું ન એ ગિરિવર ધર ધામ ?
ઝૂલણે રાધા ઝુલાવે !

વ્યોમની ઓઢણીએ રાધા સમાણી,
ઝૂલે વિરાટને વિરાગ !
ઝૂલણે રાધા ઝુલાવે !

° ° °

અણઉત્તર કનૈયા-નેણના
કાંઇકાંઇ કહેતા કુંધા,
ને સહિયરવૃંદ મનકામણું
પ્રકૃતિના માયરામાં છાનું છાનું
લોચનિયા મદઘેરાં નચાવી
જગતના લજ્જાઘૂંઘટડે હતું સમસ્યા કહેતું

પણ એ તોળતાને
શું ન તોળતી એ
દૈયા-ઉર-ગિરિ-શિખરે ?'

उर्व्यां योऽपि महीधरो लघुतरो
दोर्भ्यां धृतो लीलया
तेन त्वं दिवि भूतले च सतत
गोवर्धनोद्धारक ।
त्वां त्रैलोक्यधरं वहामि कुचयो-
रग्रे न तद् गण्यते
किं वा केशवभाषणेन बहुना
पुण्यैर्यशो लभ्यते ॥'

નાનું "પર્વતડું કરે ધરી લીધું
બીવામહી પૃથ્વીએ,
તેમાં તું નિતતે બન્યો મહી-નભે
ગોવર્ધનોદ્ધારક,
ના લેખાય તને ત્રિલોકધરને
ધારું કુચાગ્રે હું, ને
બોલ્યો કેશવ ! શું વળે ? યશ મળે
પુણ્યો ઘણાં હોય તો !

અને ... ...!

× × ×

"ઝૂલો, ઝૂલો ને મારા શ્યામ !
ઝૂલણે રાધા ઝુલાવે !

રિસાણા રાધિકા પ્રણય-રસ ઢોળી,
શાનાં ઝુલાવે ઘનશ્યામ ?
ઝૂલણે રાધા ઝુલાવે !

નાનકડો ગોવર્ધન આંગળીએ તોળી,
'ગિરિધર' લીધા મોટા નામ !
ઝૂલણે રાધા ઝુલાવે !

ગોવર્ધનધારીની એ ઉરધારિણી,
શું ન એ ગિરિવર ધર ધામ ?
ઝૂલણે રાધા ઝુલાવે !

વ્યોમની ઓઢણીએ રાધા સમાણી,
ઝૂલે વિરાટને વિરામ !
ઝૂલણે રાધા ઝુલાવે !

° ° °

અણઉત્તર કનૈયા-નેણના
કાંઈકાંઈ કહતા કુંપા,
ને સહિયરવૃંદ મનકામણું
પ્રકૃતિના માયરામાં છાનુંછાનું
લોચનિયાં મદઘેરાં નચાવી
જગતના લજામણું ઘટડે હતું સમસ્યા કહેતું

કે 'છે એક જ પુરુષ કૃષ્ણ
ને અન્ય નારીમય છે જગતે.'
શું યોગેશ્વર કૃષ્ણની સમસ્યા
અણઉકલેલી હતી ગોપીહૃદે ?
પણ ના...ના...નહિ.
પ્રેમલક્ષણા-ભક્તિના તાર
જાણ પણ હતા અણજાણ
વ્રજ-ગોપાંગનાને હૈડે;
ને વ્રજાંગના રાધાહૈડે
જ્ઞાન, સ્વાર્થ, ને પ્રેમનાં
આછાંઆછાં હતાં આચ્છાદન.
એને વિદાર્યાં......
ને જાણ્યાં કાંઇકાંઇ
અભેદ ભેદ પ્રેમના
ઉકેલાતા એક વ્રજાંગના-અંગે
કનૈયાની ઉકેલ-આંખડીએ.
મૂક હતી એ સમસ્યા,
ઉકેલાતી મૂક ભાષાએ
હતા નયણાંના મૂક નાચ.
પરિભાષા હતી એ મૂક.
પછી સ્વપ્ન સમા આ સંસારે
સોણલાં રાધાને લાગ્યાં
અને એ સોણું...!

(૨૯)

રાધાનું સંસાર–સ્વપ્ન

એ હતું રાધિકાસોણલું !
મહીં હતી વ્રજ–વનરાઇ–

તરુલતાની મીઠીમીઠી છાંયા;
ને ક્યાં' મધુરીની મધુર વાણી
મધુસૂદનને મારગડે સુણાઇ,
" રસસદન ! રસ-સુજાણ ! "
અને થંભ્યો કનૈયો.
" પ્રિયા ! રસ-દેશ વૃંદાવને
સકળ ગોપીએ છે રસીલા
રાધાના પ્રણય-રસ-ભાવ ! "
" પણ કૃષ્ણજી ! કહેજો મનથી લગીર-
શપથ છે તમને પુરા
વ્રજના પ્રકૃતિ-સૌન્દર્યના-
કે ગોધા સંગે કરતા રમણ
કેટકેટલીને સંભારી છે ? "

અને કૃષ્ણમુખડે
રસ ઝર્યાં મનકામણે અગોધ,
" પ્રિયા ! વિરક્ત-સંસાર-ભાવે
રસ-રમણના લેવાં લહાણાં,
એ રસોપદેશ છે રસ-સંસારનો ! "

અને સુણી વેણવા
આંખડલીના રસ-સાગરે
રમણીની નાચી કીકી,

" કૃષ્ણજી ! રસોપદેશ દીધા;
પણ કેટકેટલા ઉપદેશકોએ
આચારે મૂક્યા છે પછી ? "
" રસોપદેશ–પ્રશ્નિકા !
લગીર વાંચ પ્રણયના ઇતિહાસ
મુજ હૈયે ભેટીને.
હૈયે નિહાળ હૈયું.
ભ્રમ ભાગશે તુજ
મગ્ન એકતાર-ભાવે ! "

અને ડગ ભર્યાં ગોપીએ.
સૌંદર્ય જીતવા સૌંદર્યે
જાણે ચાલી સૌંદર્યેશ્વરી.
પણ પછી થંભી લગરીક.
" કૃષ્ણજી ! અમ પરણેલી નારી...! "
" પરણેલ પ્રિયા ! પ્રિયતમ તુજ છે
અંગે સંસારના આ;
પણ આત્માના રંગે છે
બ્રહ્માંડના બ્રહ્મ–એકતાર.
હું બ્રહ્મવાદી છું, રસ-લલના ! "
" કૃષ્ણજી ! વાટે ભરમાણી મોટી વાતે,
ને લીધા દર્શનના લા'વ.

એવે લાધ્યા સ્પર્શના ભાવ.
અળગા રહો, મુરારિ !"
અને એ પેનાને ઓરો
શું આમંત્રતી હતી એ ?
અને.........?
" કૃષ્ણજી ! પાલવડો મ ઝાલો.
ફૂલડાં વીણે છે નાની નણદી.
જાણશે તો વેરશે અમ
સાસુજીને કહેતાં માન
કે પરનરના રસોદ્યાનમાં
વહુઆરૂ ફૂલડોલ ખેલંતા'તા
" વ્રજવહુઆરૂ ! તમ પનિ છે સંસારે
રસ-પુરુષ ચૈતન્ય-સૌંદર્ય-દેશનો !"

અને કર ઝાલી કંઠે રોપ્યાંરી
એના કર-બંધનની માળ !
પછી મુખડે દીધું ચુંબન,
ને ઝબકી ચુંબન-રસ-માણણહારિણી.
" કૃષ્ણ ! મુજ ગોરા ગાલે
શા દીધા શ્યામ રંગ ! "
" શ્યામપ્રિયા ! શ્યામ તુજ કેશાવલિ છે,
ને શ્યામરંગ કજરાળાં નયન;

શ્યામ તનબિંદુ–શોભન
તુજ ગોગ ગાવને છે ! "

એવે કુ...ઉ.. ક બોલી
શ્યામવર્ણી રસ–કોકિલા,
ને તૂટી કમખીની કસ
આનંદ–સ્વરૂપ ઘનશ્યામ–આલિંગને,
ને ઉર હેલે ચડ્યાં
રસ–શ્યામની અંતર–સૂરાવલિએ.
પછી ગોરીમુખે થે હતા
શરમામણાના આછા શેરડા.
• એણે આભે નિહાળ્યો
શ્યામ–મેઘશ્યામ
દૃષ્ટિના ખેંચ્યા દોર.
પણ એવે લાગ્યા ખેંચાણા નયણા
નીતાજર યમુનાનીરે,
વહેતા સાગર–પ્રતીક્ષાએ.
શું એ હતો રસ–સાગર ?
ભાસી એ પૂજારણ એની
રંગાયેલી એકનિષ્ઠ ભાવે
શ્યામના ઘનશ્યામ રંગે.

અને......?

જે હતું રામ જે મુગ્ધું
સંસાર-નિદ્રામાં જાગિયું.
પુન થયું મગ્નું...

(૨૭)

પ્રાણેશ્વરીનાં પ્રકટ દર્શન

અને....એ...!

ગોકુળનું નાનું હતું ગૃહ,

શુ લજ્જાના ઇતિહાસ
રોળી નિર્લજ્જતાના રેલાનના છે
સ સાર–ચોપડીએ ? '

" કનૈયાલાલ ! પઢી મે
પોઢાડી નાની નણુદન
ગાઈગાઈ નણુદન–વીરાના ગાન,
પણ હવે પ્રણમીપ્રણમી
પ્રેમેશ્વર ! તુજ પ્રેમને
નિવેદુ છુ લળીનળી કે
પ્રસ્વેદ મુજ અ ગે છે,
નયન–ભમ્મર ભાગે છે,
ભ્રૂકુટિ ભીજી છે ગ્સાળ,
વેણી ભીજી છે શિગ–પ્રગ્વેદે ! "
અને . ...'
એ પ્રહર રાત્રિનો
ભાસતો'તો સ્વપ્નામા
દિએ પોઢેની વૃષભાનદુલારીને.
કનૈયાએ ગૂથેલી વેણીની
સેર કર–સ્પર્શે છોડી,
ને છૂટયા બધમધન.
કિશોરીની ચસચસતી ચોળી

ને નંદકિશોર ભિાભિા
સાન કરી સમજાવતા'તા
...ને પતિથી છાની,
...ભરી રાતડલી
...ભાસી ગૃહે;
સંક તજી પતિની
છાનાં ડગ ભરી પત્નીગણીએ
ખપિયાં ખેલંતા સમીપ

સાન કરી મુજને તેડી,
ને રેલાવી કટાક્ષવાણી,
' ભાભડલી ! ભરવા ભર્યા છે ભંડાર
મુજ ભાત ને તમ ભરથાર પ્રેમના.

શું લજ્જાના ઇતિહાસ
ચોળી નિર્લજ્જતાના રેલાવવા છે
સંસાર-ચોપડીએ ? '

" કનૈયાલાલ ! પછી મેં
પોઢાડી નાની નણદલ
ગાઈગાઈ નણદન-વીરાના ગાન,
પણ હવે પ્રણમીપ્રણમી
પ્રેમેશ્વર ! તુજ પ્રેમને
નિવેદું છું લળીનમી કે
પ્રસ્વેદ મુજ અંગે છે,
નયન-ભમ્મર ભાગે છે,
ભ્રૂકુટિ ભીંજી છે ઝળઝળ,
વેણી ભીંજી છે શિર-પ્રસ્વેદે ! "
અને......'
એ પ્રહર રાત્રિનો
ભાસતો'તો સ્વપ્નામાં
દિએ પોઢેની વૃષભાનદુલારીને.
કનૈયાએ ગૂથેલી વેણીની
સેર કર-સ્પર્શે છોડી,
ને છૂટયા બંધનબંધન.
કિશોરીની ચસચસતી ચોળી

ઉર-હેલાએ ઊછળી,
ને તૂટી લીલુડી કસ;
ચીર ચોળાયાં પાલવડાનાં,
ને કટિ-મેખલાની તૂટી દોર,
અને પછી...?
એ વીતંતા રાત્રિ-પ્રહરે
નિર્જીવ દીસતી'તી સંસારશાંતિ
રાધિકાની સ્વપ્નદશાએ.

મોર-મુકુટધર કનૈયો
ચાંદનીના પ્રકાશંતા તેજે
કટિ-મેખલાનાં બાંધી બંધન
વીંટાળતો'તો છૂટયા પાલવ.

અને...પછી...?
ઝબકી જાગી રાધાકુમારી.
પળમાં એણે અપ્રમાણ નિરખી
કનૈયાની રસ-લીલા.
વાતા હતા મંદમંદ પવન;
ને સાહેલડી એક
ફૂલડાંની ગૂંથતી'તી માળ,

ને ચરંતી ધેનુ સમીપે
સોહાવતી'તી વ્રજકુંજને.
" સખી ! અગાધ મુજ મનડે
વિહ્‌વળતા ભાસે છે આજ,
કે 'કેમ ન આવ્યા ગિરિધારી ?' "
" વૃષભાનદુલારી ! વખતનાં વીત્યાં નથી વહાણાં,
તો ય શી ભાસે છે વિહ્‌વળતા ? "
" સજની ! જે દિ' હર્યા'તાં ચીર
કનૈયાએ કદંબ કેરી ડાળેથી
એ દિ'નો નથી ભાસતો
અકેલી રાધાનો કહાન ! "
" સખી ! હું પાહવું છું કહાન ! "

અને......?
મલકામણાંનાં સંતાડી રહસ્ય
સહિયર સંચરી શાણાની શોધે;
ને એ મળ્યો મારગડે
સૌંદર્ય વેરતો વેણુલાં,
" જોબન મદમાતું વ્રજનું
કયો રસ-દેશ જીતવા
ધનુષ્ય-ભ્રૂકુટિ ખેંચી સંચરે છે
સચોટ મારવા નેણલાંનાં બાણ ? "

ઉર-હેલાએ ઊછળી,
ને તૂટી લીલુડી કસ;
ચીર ચોળાયાં પાલવડાનાં,
ને કટિ-મેખલાની તૂટી દોર.
અને પછી...!
એ વીતંતા રાત્રિ-પ્રહરે
નિર્જીવ દીસતી'તી સંસારસ્થાનિ
રાધિકાની સ્વપ્નદશાએ.

મોર-મુકુટધર કનૈયો
ચાંદનીના પ્રકાશંતા તેજે
કટિ-મેખલાનાં બાંધી બાંધણ
વીંટાળતો'તો છૂટ્યા પાલવ.

અને...પછી..!
જાગી જાગી રાધાકુમારી.
પગમાં એણે અપમાન્યું નિરખી
કનૈયાની રાસ-લીલા.
વાતા હતા મંદમંદ પવન,
ને સ રેલાતી એક
કુસુમની ગૂંથતી'તી માળ,

ને ચરંતી ધેનુ સમીપે
સોહાવતી'તી વ્રજકુંજને.
" સખી ! અગાધ મુજ મનડે
વિહ્વળતા ભાસે છે આજ,
કે ' કેમ ન આવ્યા ગિરિધારી ? ' "
" વૃષભાનદુલારી ! વખતનાં વીત્યા નથી વહાણાં,
તો ય શી ભાસે છે વિહ્વળતા ? "
" સજની ! જે દિ' હર્યા'તાં ચીર
કનૈયાએ કદંબ કેરી ડાળેથી
એ દિ'નો નથી ભાસતો
અકેલી રાધાનો કહાન ! "
" સખી ! હું પાડવું છું કહાન ! "

અને......?
મલકામણાંના સંતાડી રહસ્ય
સહિયર સંચરી શાણાની શોધે;
ને એ મળ્યો મારગડે
સૌંદર્ય વેરતો વેણલાં,
" જેમન મદમાતું વ્રજનું
કયો રસ-દેશ જીતવા
ધનુષ્ય-ભ્રૂકુટિ ખેંચી સંચરે છે
સચોટ મારવા નેણલાંનાં બાણ ? "

" કૃષ્ણજી ! 'રસેશ્વરને કરવા કેદ,
ને આણવા છાના બાંધી,' એ
છે અમ રાધા-રાણીનો સંદેશ ! "
અને સુંદરી નિહાળી રહી
ગોકુલાંના કાંઈકાંઈ નાચે.
એને ઝીલી કનૈયે
પૂરા કર-પિંજરે !
શું ઝાલવા પધારેલી જનાબ !
શું કેદ થઇ સૌંદર્ય-સેના-સરદારિણી !
" કૃષ્ણજી ! અમે નથી રાધારાણી ! "
" ગોપકિશોરી ! વ્રજની પ્રેમ-ભૂમિએ
આરાધિકા રાધામ્ છે ગોપજનના,
આરાધની હૃદય-એકતારે
એકાકી આનંદસ્વરૂપને.
શા વગી ભેદ વચ્ચે ! "
" કિશોરલાલ ! વણૂંકિયા છે અમમાં
હજી જોબનના ભેદ.
નથી ઊકલ્યા હજી
ઓસરાની અમ સાગરનું યૌવન ! "
" કિશોરી ! આપે ન ઓસરે યૌવન
સ્વાનંદની રસ-સિદ્ધિએ.
સંસારનાં આપ્યાં યૌવન,
ને ઢળશે એની એ;

ન પ્રાપ્તાય એકાકી આનંદ
અનંત-બ્રહ્માંડ-એકતારનો ! "
અને ડગમગ્યા સંસારભાવ
દિવ્યાત્માની દૈવી નજરે,
ને ડગમગી દેહલતા તરુણીની;
મનડા-સાગરે મન્થન જાગ્યાં.
" લાવો, પાળ બાંધું સંયમની ! "
એ હતો મનઃઉપદેશ.
કહેશો કયાંય રહી છે બાંધી
સંસાર-સંયમની સરકણી ગાંઠ ?

ને છૂટી કમખાની કોરની
લીલુડી દોરીની ગાંઠ.
પછી બંધનને લાધ્યાં અબંધન.

× × × ×

પણ પેલી... વ્રજકુંજે ?
કૃષ્ણના પ્રણય-અજવાસ-વિહોણા
નહોતા પ્રકાશ રાધિકાહૈયે.
દિન-મણિનાથ કૃષ્ણ-ભાનુના
કિરણતેજે પણ બીબીને એ
તરુ-પાંદડીની લેતા'તા ઓથ

છવાવતા શ્યામ છાંય
વિચારગ્રસ્ત રાધા–મનરે.
ગુંજારવ કરતા'તા ભ્રમર કાળા
આડ લઈ ગીચ છાંયડીની.
ને ચંદ્રમુખી રાધામુખરે
વિષાદના હતાં વાદળ.
અ ગ–સરોવરિયે ખીલતા'તા
કરમાઇને ઉર–કુમુદ એ
કુંજગનિયને છેરે છાના
ઝરણાનાં વહ'તા નીર તીરે,
ને રહી અસ્તવ્યસ્ત ચીર સંકોર રિ
સહિયર રાધાદુલારીની,
ને નંદદુલારો પધાર્યો સમીપ
" પ્રિયે ! બ્રહ્મ–આનંદ–મારગડાની
એક પ્રવાસિની હતી
એને સંસાર–વાડ વટાવી
મારગડા ચી ધ્યાની લાગી વાર
ક્ષમા કરજે, રસ–સલૂણી ! "

અને અનિમેષ નિહાળી રહી એ
ટીકીટીકી અ ગના રંગ
પીળા–પીતાંમર–ધારીના,

ને ભ્રૂકુટિ ભાલચંદ્રે ભેટી.
પછી સર્યાં રોષવેણલાં
કટાક્ષે ભર્યાંભર્યાં,
" કનૈયા ! બ્રહ્માંડના ભલા ચીંધ્યા
મારગડા કો' પ્રવાસિનીને ! "
" રાધે ! છે મુજ નેમ
કે ભૂલેલાંને ચીંધવા રાહ ! "

અને પળ એક વીતી,
ને રાધાના રોષીલા નયન–દોર
કૃષ્ણ–ભાલપટ્ટે અટવાયા
કો' લલનાની કેશાવલિ અટપટાયેલીએ.
પછી નિહાળ્યાં અંગેઅંગ.
" કૃષ્ણજી ! ગાલે છે કાજળ કેરા ડાઘ;
દંતક્ષત ઓષ્ઠે ભાસે છે;
ને હૃદયે છે માલાના ડાઘ;
ચોળાયેલ છે પીળું પીતાંબર;
શા શા મર્મ છે, કહેશો ? "

એ પ્રજ્ઞાનેશ્વરને

નિહાળી રહી સંસાર- દશ્યે
અસારનાં તરણાંએ તરતી
ગાયાએ વૃષભાન -નંદિની
વદતી હતી વેણલાં,
" કનૈયા ! નિર્ગુણના મૂકે છે માઝા,
ને ભસ્મીભૂત થાય છે મુજ હૈયું,
કે દૂતી પાઠવી સંદેશડે,
ને દૂતીને દીધાં પ્રણયદાન ? "

એ વેણ રાધામુખડે
અટવાઈ ઘૂમતાં રહ્યાં
બે ઓષ્ઠનાં દ્વાર બીડીને,
ને સરી અશ્રુધાર
ભિંજાવતી ધરતીને.
એ નિહાળીને
વદી મર્મ વેણલાં
ડગ ભર્યાં અલબેલડાએ,
" સંસારની વેદિએ અશ્રુધાર
પાવન કરી મનડાને
સચ્ચિદાનંદના સધાવે એકતાર ! "
અને......?

(૨૮)

દાણ-લીલા

અને એ બીજું પ્રભાત...
મહિયારણ-વૃંદ સંચરતું'તું
મહી વેચવા મથુરાનગરે.
એવે વ્રજની મહિયારણ-રાણી
માથે મટુકી મેલીને
મારગડે મલપતી મળી.
અંગે યૌવન-રંગ હતા,
પણ મનડે નહોતા ઉમંગ.
રિસામણાં હતાં કનૈયા સંગે;
પણ તો ય આવતાં'તાં સ્નેહનાં સોણલાં
ઉરના એકાંતે છાનાં
ને હૈયાના હેતે છતરાયાં,
વહાવતાં'તાં ઊનાં અશ્રુ
સ્નેહીના સોહામણા સંભારણે.
એ નિહાળીને........
સમીપ સંચરી એક વદી,
" વૃષભાનનંદિની ! હેલે છે શિરે
મટુકી મહીડાં મીઠડાંની;
પણ શ્યામ કેશની ગૂંથી વેણી

અસ્તવ્યગ્ત-વિદ્દ્વળ ભાસે છે,
શું બાંધવા શ્યામરંગી સનૂણાને ? "
" સખી ! છોડ ઘનશ્યામની વાત
મુજ ગોરા અંગે લાગે
એના શ્યામ ડાઘ ! "
પછી સહિયરની સાન
ઝીલી બીજી સાહેલડીએ,
ને નેણુનાના વેર્યાં હાસ્ય
એની પ્રસરી સુગંધી
સૌંદર્યભર્યાં વ્રજ-સરોવરિયે
સૌંદર્ય-નીર હેલે ચડ્યાં
પણ વદનકમળ રાધિકાના
શું બીડાતાં'તાં રોષ-ખિન્નતાએ ?
" રાધિકા સજની ! મધુકર-ગિરિધારી કહાન
શું કો' ગિરિમાળ-વૃક્ષ-કુંજે
ગિરિવર ધર ધારિણી સંગે રમ્યા ? "

યમુનાજીના વહતા તરંગ
ડગ ભરતીના કંપાવતા'તા અંગ
ભાનચંદ્રે ભ્રૂકુટિ ભેગી,
ને રેખાયેલ સેંથીએથી સિંદૂરકણ
રક્તવર્ણાં ટમ...ટમ ટપક્યાં
સાથ ધરી પ્રસ્વેદ-બિંદુના
" સખી ! સુણ્યું'તું વીતેલા ભૂતકાળે,

પ્રતીતિ એની વર્તમાને થઇ,
કે ' પુરુષ નથી પ્રકૃતિ--આંધ્યો ! ' "

એ વદતાંવદતાં……
વિચારશ્રેણીએ વદનારી ઝૂલી.
એનાં અવરોધી ઝૂલણાં
સહિયરે વિનિમય કર્યાં કટાક્ષના,
" રાધાદુલારી ! ભણતર ભણ્યાં અપાર
લઘુ વયે મેં વૃષભાનનગરે;
પણ કામશાસ્ત્ર સમજવાને,
આચાર્યપદે અર્ધ્ય દઇ સ્થાપો
નિજ નેત્રને દઇ બાણુ-પ્રભાવ
કે માન મેલાવે માનધારીનાં,
યોગેશ્વરના યે મેલાવે યોગ,
પ્રણયનાં કરી ત્રાટક ! "
" કેટકેટલીએ મેલાવ્યા છે ? સજની ! "
" જેટજેટલીએ કામ--નૃપ- ધનુર્
ભ્રુકુટિએ ગ્રહીને માર્યાં
લોચનિયાંનાં કૂલડાના બાણુ
વિલાસના મંત્ર ભણીને તેટતેટલીએ
એણે નારી--રમણુ- દ્વીપે
કેદ પૂર્યા છે પ્રેમ--ગર્વીલા નર ! "

અને…?

પ્રકૃતિના પ્રકાશતા પ્રકાશમાં
ઘૂમતા તાં અનંતના બિંબ,
પૂર્ણ પ્રકૃતિના અધર-બિંબે આકર્ષાતા
એ આનંદ-રમશાસ્ત્રના ગૂઢત્વ
નું ઊકેલાતાં'તા રાધાદેડે ?

એવે મથુરાવાટે
કુંગરાળ ઊંડી ગાળીને આરે
દીઠા ગિરિધર–ગોપાળ
મહિયારણ-વૃંદના રોકતો મારગડા
ને માગતો મહી કેરા દાણ.
એ નિહાળીને ?

ઝાંઝર-નુપુર ઝમકાર થયા,
ને માહોમાંહે મલકી સાહેલડી
પ્રતિબિંબ પાડતી ઘનસ્યામ મુખડાના
ઊડતું 'પીતાંબર પોતું',
ને સુવર્ણ ભાતભરી કોર
માન મુકાવતી પલવડાની કોરના

એ પ્રભાત .. .
દાનું દાણી માગતો તો
સૌંદર્ય માગતું'તું સૌંદર્યના દાન
એ નિહાળી લગીરેક
ભાનુરાજે આજે થયા કે
' શા શાં લેવાનાં છે દાણ

દેહ, મેહ કે મેહનાં ?'

અને વિચારંતી ભ્રખુભાનદુલારીએ
કલ્પનાના ભરીભરી ભાર
ભર્યાં ડગ વૃંદ-મોખરે
વડ-ચડ કરવા કનૈયા સંગે.
જાણે શ્યામને જીતવા પધારતી હતી
ગોરી ગોરી ગર્વે ભરી.

પછી માગ્યાં દાણીએ દાણ,
ને દીધા રાધાએ પ્રત્યુત્તર
અગ્રે રહી મહિયારણ-વૃંદે,
" કનૈયા ! છેટો રે' મારગડેથી.
અભડાય છે અમ પવિત્રતા
તુજ લંપટના સંગ-દોષે ! "
" વૃષભાનદુલારી ! સમતા ધરો કોપે.
અમ લંપટતાના મર્મ
વાંચો બ્રહ્માંડ-ઇતિહાસે.
બ્રહ્મ કહેશે ' પૌરુષ લંપટતા
પ્રકૃતિ સંગેની છે
અનંત આનંદ-બ્રહ્મે વિચરતી ! ' "
" કનૈયા ! પુરુષ-પ્રકૃતિના એકતાર
નથી તુજ નારીલંપટ હૈયે.
શા પછી બ્રહ્માંડ-ચર્ચાના મર્મ ? "

"વૃષભાનકુમારી ! મર્મ ભેદીલા છે.
સુણ કર્ણ–એકતારે એ..."
...અને ગાતી'તી એક મહિયારણ:—

° ° ° ° °

"કા'નો માગે મારગડે મહીડાંનાં દાણ,
દાણ મારાં છે દેહનાં.

મથુરાને વાટે–ઘાટે દાણીનાં દાણ,
દાણ મારાં છે ગેહનાં.

મારી ગાગી–મટુકીનાં ગોરસનાં દાણ,
દાણ મારાં છે નેહનાં.

જળજમનાને કાંઠે ગોપીદિલનાં દાણ,
દાણ મારાં છે મેહનાં.

દ્વૈત—અદ્વૈતે અભેદરૂપ દાણ,
દાણ મારા બ્રહ્મનેહનાં."

° ° ° ° °

ગાન થંભ્યું ને વદ્યો કહાન,
"રાધાપ્રિયા ! અભેદરૂપ દાણ છે આ,
શા વળી પ્રતિરોધ પછી ?"
"કનૈયા ! ભણવા નથી તુજ કને
બ્રહ્માંડના અભેદ પાઠ.
ને દેવાં નથી મહીડાંનાં દાણ.
મ માનીશ મુને એકલડી !"
અને ડગ ભર્યાં બે

મહિયારણ–રાણીએ અગ્રે,
ને ઝુમ...ઝુમ ઝાંઝર ઝમકયાં.
એને અવરોધીને વદ્યો
વેણલાં વ્રજનો દાણી,
" મહિયારણો ! મહીની ફૂટશે મટુકી,
ને ગોરસડાં રેલાશે રસાળ ! "
સુણી એ કનૈયા વેણલાં,
વૃષભાનદુલારીને મુખચંદ્રે
રોષ–ગ્રહણના પડયા ઓળા,
ને સર્યાં મર્મ–વેણલાં :
" કનૈયા ! અમે મહિયારાં કંસરાજનનાં.
કોણ તું ગોકુળ–ગોવાળ ! '
" રાધે પ્યારી ! કંસ મથુરાનગરે છે.
અહીં ન ઊપજે લગાર એનું.
વ્રજરાજન મદનનરેશ હું ! "
" મદનનરેશના ગર્વ ગાળુ.
છકયો છે શું આવડો લંપટ ? "

અને દાણઘાટમાં...
દાણીનાં ચગ્યાં દાણ.
પાલવડો ઝાલી ચુંબી એક,
ને કીધાં અધરામૃતપાન.
બીજીને ખેલાવી આંખલડીખૂણે,

ને ખણખણ્યાં કંકણ રસાળ.
ત્રીજી પૂરાઇ કર-પિંજરે,
ને નડયાં કઠોર કુચ
કૃષ્ણના જગતકોમળ હૈડે.
ને પછી રસિક બિહારીએ
કટિએ ભરીભરી અંક
દાણ દેહનાં લીધાં, ને
મનનાં પીધાં મહીડાં
રસાત્માના રેલાવી રંગ !

એ નિહાળી......
પ્રજ્વ્યો કોપાગ્નિ રાધાહૈડે
કે ' દાણઘાટે મજનાર-મરજાદ
માઝા મેલે છે સંસારની.
અસ્તવ્યસ્ત ચીર છે.'
છૂટી કેશાવલિના સાર
શું શોભ્યા ન જડયા
રાધિકાને ?

અને એણે......
શોભ્યા સહિયરના સાથ
કે હતાં જેમના અંગે
પ્રાબલ્ય મનોરાગનાં હજી
ને હતી સંસાર-લજ્જા.

પછી એમ ડગ ભર્યાં સંગાથે
કેદ કરવા કૃષ્ણ કાળાને.
" ચંચળ...! ચોર...! લંપટ!
બહુ યે શોર કર્યા વ્રજે,
ને નવનીત લાખેણાં લૂંટ્યાં
ભોળી વ્રજ–મહિયારણનાં.
હલકટનાં તેં કીધાં કાજ ! "

અને રાધિકાએ......
ચેણુલાં રોષે વદી
નિજ મટુકી કનૈયા–શિરે ફોડી,
ને મહી રેલાવીરેલાવી
સ્યામને ગોરો કીધો.
પછી લીધો મોરમુકુટ,
ને મોર–ટીલડીએ પછી
મહીનો કીધો ચાંદલો.
ઘડીક સૌંદર્યે વારી ગઇ રાધા;
પણ પુનઃ ધરીને રોષ
ધરતીએ રોળ્યો મુગટ.
એવે બંસી ઝૂંટવી એકે,
ને રાધારાણીએ પછી
પીળું પીતાંબર છોડી
બાંધ્યા વને ઘનસ્યામ,

ને કાપો રણ-ગોવાળ
ગિરિધર ગોપાળલાલને !

એ દરપ.........
પ્રેમરસભર્યું હતુ !
રસ રેલાતા'તા મહિયારણના;
ગોરસની વહેતી'તી નીક;
ને વહેતી'તી રસભરી વ્રજાંગના
ભૂલીભૂલી સાન-ભાન
આનંદના રસ-સાગર ભણી;
ને બંધાતો'તો કહાન
મુખડે મનકામણા રેલી
અપ્રતિકારના નાદેનાદે,
નિહાળી-નિરખીને મલકામણે
રક્તવર્ણા રાધાગોરી-નયણાં.

અને .....?
એ દર્પે મીંચાતા'તા
નેણલાં ઝમ ..ઝમ...ઝમમમ.
કહેશે કેવા ઝમકારા
દષ્ટિએ હશે ?
પણ અવગણીને એને
રાધાએ ધર્યા રોષ.

મૂકી મટુકડી મુરલીધર મારગડે,
માન મોં-માગ્યાં માંડ્યું,
મગી મહિયારણ !"

° ° ° °

" શું .... ?
માન મો-માગ્યા હશે મહી ?"

એ રાધાસમસ્યા
રહી અણઉકલેલી ઊભી,
ને બંધન વણછૂટ્યાં કનૈયાનાં
રહ્યાં તરુવતા-છાંયડીએ.
પછી સચરી મેની ગોપાંગના.
એકલો રહ્યો કૃષ્ણ-કહાન.
શું સ્વજન રાધા-રાણી
પરજન ગોપાળની બની હતી ?
" સખી ! દાણીનાં યે લીધાં દાણ.
વિજેતા કૃષ્ણ કે રાધા...... ?"
" રાધાદુલારી .... !"
વદી એ સહિયર-વૃંદ નાનું.
પણ પછી રાધિકા-અંતરે
ગુંજ્યો અકળ કો' સ્વર કે,
" વિજેતા છે વ્રજ-કિશોર !"

રજુ–ગોવાળ કીધો કનૈયો
પીળાં પીતાંબરનાં બાંધી બંધન
પણ શું એ નહીં બંધાણી
          અણબંધ બંધને !
અને થઇ દરમ્યાન......
મહિયારણને વહેલી સવાર
દાણી કનૈયાના સૌ દર્યે.
જણમૂતી વારી ગઇ રાધા
ગાતીગાતી ગીતડું ગિરિધારીનું —

° ° ° °

" મથુરાને મારગડે દીઠા મોહનજી,
મોરપિચ્છ–મુગટધર ગોપીના મોહનજી–મથુરાને ..

ગોરી ગોવાલણી હું ગોકુળિયા ગામની,
મટુકી ધરી એ મેં શ્યામના રે નામની
                    –મથુરાને...'

° ° ° °

એ લગરીક થંભી,
ન કનૈયો ભાળ્યો
પાનતડાની આનતો કેર !

× ×

"કોર મારી ઓઢણીની ઝાલે છે કાનુડો,
મૂક રે! છેડલો, તું કેવો છે કાળુડો! –મથુરાને..."

×

પછી કૃષ્ણાંક સૂર્યબિંબેથી
ઘનશ્યામનો સુણાયો સૂર :

×

"મહીડાંનાં દાણુડાં દઈ જા તું, ગ્વાલની!"
"કેમ, રે! દઈ જાઉં શ્યામા હું શ્યામની?–મથુરાને.."

×

અને એણે કર્યો છણકો,

×

"કંસના તે રાજ્યમાં કોણ તું રોકવૈયો?
જાણ્યો જાણ્યો, રે! તું છે નંદજીનો છૈયો–મથુરાને...

નંદ રે બાવાની આણુવી તેં દીધી,
શું વૃષભાનદુલારીને તેં રોકી લીધી?–મથુરાને...

લે લે માખણ, ગોપીહૈયાના ચોરટા!
ખા ખાને, ભૂખણા–યશોમતીના છોરટા–મથુરાને...

માયા ને બ્રહ્મનાં અખંડ દાણ દેતી,
માયાધીન બ્રહ્મેશની અખંડ લાંણુ લેતી–મથુરાને..."

× × ×

प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय
संभवाम्यात्ममायया ।
ગીત થંભ્યું, ને
એ થંભી સંગીત......
શિરે લાધ્યા અકલ્પ્ય કલ્પનાના
હિમ-ગિરિ શા ઊંચા ભાર.
રસધારા વહતી હતી
યોગેશ્વરી અંગે રાધા-અંગેથી.
એનો યોગ......
સંસારે હતો અકલ્પ્યો.
હતી અંગે, દૃષ્ટિ કૃશ.
આપ્તેથી હતી સૌંદર્ય-યોગ-સમાધિ.
ને કદંબ-વન-ગુહાએ
હતા રસેશ્વરના એકતાર.
વળી આસન હતું એવું
પ્રણયની કો' હઠયોગિની સમોવડું.
ઝાંઝર કરતાં'તા નાદ,
ડગ ભરાવતાં ચરણ-કમળને.
હૈયે પ્રતિજ્ઞા લજ્જાની'તી
કે 'કનૈયાએ નિજ સાથ તજી
સંગ કર્યા અન્યા સંગે';
અને સંચરતી વૃષભાનનગરે
ડૂબી મનસ-સાગરે.

કાંઈકાંઈ હતા તરંગ
ડોલંતી વિચાર-નૈયાએ,
કે ' શાં શાં કૃષ્ણ-આકર્ષણ
છે આનંદવંતા વ્રજે ?—
આનંદ કે વિલાસ ? '
એ મોજાં નિજ સમસ્યાનાં
ઊછળતાં'તાં ઉર-તરંગે કે
નર-નારનાં આકર્ષણ
સંસારે છે સર્જન-જૂનાં.
શું હશે પ્રકૃતિના સંકેત
કે નેત્ર મિલને યુગલ-આત્માના
સંધાતા સદા ય એકતાર ?
અને રાધાના હૃદય-પટે
દૃશ્યમાન થયો કનૈયો
ખેલંતો વ્રજનારપ્રેમે.
શું એ પ્રણયની
પૂર્ણ સિદ્ધિ હતી ?
પછી ઉચ્ચતર ભાવનાના
ભાગ્યોદય ભાવભીના ભાસ્યા.
શાંશાં અંગ-વાસનાનાં
આકર્ષણ પ્રેમ-પૂર્ણસિદ્ધિએ ?

પછી અકેલી હસી રાધારાણી.

સંગીતમ પિતાંબરે
સંધ્યાના હતા રંગ
દિન જોતો તો રાત્રિને,
ને બજતા'તા મંધાણ સ્વર
વાતાવરણની અનંત વીણાએ
એ હતા અગમ્ય મિલન
અમિયા રાધારાણી-હૈયે
" ઓ જગત ! પ્રેમલક્ષણા ભક્તિએ
શા વળી માંડવા વ્યાપાર ?
સમર્પણની છે પરમસિદ્ધિ ! "
પછી હસી વ્રજ-મહારાણી,
ને લાધ્યા આનંદ-ઓતાર
વિશ્વપ્રેમની પૂર્ણ ભાવનાએ
ને નિર્મળ શુદ્ધતાની સિદ્ધિએ
કે પાર્થિવ અંગ-આકર્ષણે
ઓ જગત ! નથી સત્યાનંદ !
પછી નાનજીના ઉલતીના
અંતરાત્માએ ઝળક્યાં તેજ
જોયું પૂર્વે ક્ષિતિજે
ચંદ્રમા ઊગ્યો ધીરોધીરો,
ને ઊગ્યો ઉર-રજનીએ
પ્રકાશતો કૃષ્ણચંદ્ર
હસતી વદી રાધિકા વેણુસ્વરાં,

" કનૈયા ! તુજ મુખદર્શનની જન્મોજન્મ
અધૂરી લાલસા છે.
બહુબહુ યે કર્યાં દર્શન,
તો ય શું અધૂરી એ મધુરી ?"

એ અનંત સમરયા...
આભે સુણી રજની-તારલિયા
હસ્યા ટગ-મગ ટગ-મગ.
પછી સુણાઇ રાધારાણીને
હૃદયંગમ વાણી અંતર-અવકાશેથી,
" ઓ સૌંદર્યદુલારી...!
આકર્ષણે કૃષ્ણ-મુખ-દર્શનનો
તરી તું સંસાર-સાગર;
પણ જગત-ભવની વેદિ
એના યે માગે છે લય
પામવા શુદ્ધ બ્રહ્મ-લીનતા !"

એ અંતરવાણીએ
આરાધિકા રાધિકા થંભી.
कृष्णमयं जगत् ॥
कृष्णमयं जगत् ॥
" ઓ પરબ્રહ્મ...!
બ્રહ્માંડ તારું છે.

अहम् गङ्गास्मि ॥
अहम् प्रयास्मि ॥
તલ્લીનતાની પરમસિદ્ધિના
પાવનકારી, નિર્મળા એના
પ્રબળ વહે છે ધોધ.
જ્ઞાનથી નહિ ...
તપથી નહિ
પણ પ્રેમે ભજુ છું હું !"
અને રાધા-હૃદય—સાગરે
ચડી ભરતી પૂર્ણ પૂર્ણિમાની.
પ્રેમ-તરંગ હેલે ચડયા,
ને લાધી પરમ પ્રેરણા
"પ્રભુ !
નેમ છે નિશ્ચયાત્મક સિદ્ધિ
એકતાર દૃશ્યે અદૃશ્ય થાય
સિંધુએ લાગ્યું લક્ષ્ય.
રાધાની છે લયતા
કનૈયાની બ્રહ્મ-લયતા સંગે !"

અને, ?
રજનીના શ્યામ અંધકાર
ધીરેધીરે થતા હતા વિલીન—
શું રાધાના પ્રકાશતા હૈડે ?

(૩૦)

સોઽહમ્ શ્યામ

એ રજની હતી પ્રહર પહેલાની;
ને ચંદ્ર-પ્રકાશ ધીરેધીરે

ઝણુબતો'તો રાધા-શય્યાએ.
નર-નાર પોઢયાં હતાં વૃષભાનનગરનાં
પણ અહેતી જાગ્રત સૌભુને
ને રોહના સભારણે સૂતી'તી
કનૈયાની રસ-પ્રિય આરાધિકા

એણે આપ્યો'તો કહાન
વ્રજ-કુંજે ગણુ-ગોવાળ કરી
દિ'ના તપતા તાપે
કે જ્યારે રોષ-ઉષ્માના
ઉગ્ર પ્રભાવ હતા હૈયે,
પણ રજનીની શીતળતાએ હવે
છડાવ્યા'તા રોષ-ઉધામા
ઝંખના હતી અમોઘ
કે 'ક્યારે મળે ગિરિધારી!'
વિયોગની એ સિદ્ધિ
શું આજ રાધિકાને પ્રાપ્તી હતી?
ઓ જગત! ...
વિયોગના છે વસમા ઘાવ,
સયોગપૂર્ણ ભક્તિ પ્રાપ્તાવતા
ને મંદમંદ વાતા'તા સમીર
ઋતુ શરદને સોહાવતા,

પણ રસ–રસેશ્વરી–કપોલે
સ્વેદજાળના બાઝયાં'તા બિંદુ,
ને નેણલા નિહાળતાં'તા
રજનીની શ્યામ ક્ષિતિજે
કે ' કયારે પધારે ઘનસ્યામ ! '

પછી ..નિજ શય્યાએ
પાસા બદલ્યા રાધિકાએ
રજની હતી શાંત,
ને ટમટમતા'તા તારલિયા
એકાદશીની અપૂર્ણ–ચંદ્રતેજ–રાતડલીએ
શું રાધિકાને યે ઉપવાસ હતા
કૃષ્ણ–મિલનના ?
પવન–સુસવાટે સરવા થયા કર્ણ
ડોલતા વૃક્ષોના ધ્વનિએ
કર્ણ મંડાતા પગરવ–આભાસે
મહેક મહેક મહેકતા'તા
સૌંદર્યભર્યા રજનીના બાગે
વર્ષતી ચંદ્ર–તેજ–વર્ષાએ
વિકસિત કુમુદ–ફૂલડાં.
એની સુરભિ આજ
શું અપ્રિય હતી રાધારાણીને ?

પણ રાજના હતા વિયોગ.
ઉરે હતા ધમણ શા ઉચ્છ્‌વાસ.
એ સતી શય્યાએ પોઢી હતી.
ઉત્તરાંગ કહેતાં'તાં દક્ષિણાંગને
વિયોગની અમોધ સમસ્યા.
એવે......?

સુણાયો સ્વર
મૃદુવાણીલી સહિયરનોઃ–

×

" રાધારૂપે મોહી ઘનશ્યામ આવ્યો,
તો ય કાં ન દે આવકાર ?"

+

" કોણ ? કૃષ્ણ......કનૈયો ? "
રાધાને ઝુલાવી આનંદ-તરંગે
ગીતસ્વર આગે વધ્યા :–
" રાધાને નેસડે કનૈયો આવ્યો,
ખોલો, રખારણ ! બાર ! "

×

એ સુણીને...
શય્યાએથી ઊઠી રાધિકા

સંકોરતી અસ્તવ્યસ્ત ચીર.
" સખી ! શા અભિલાષ છે વળી ? "
" વૃષભાનનંદિની ! સત્ય વદું છું.
ગૃહનાં ઉઘાડો દ્વાર,
ને નિહાળો નેત્રદ્વારે ! '
એ સહિયર-બોલડે
ગભરાયેલી ધાઇ રાધિકા
શય્યા નિજ તજીને.
" સખી !......કૃષ્ણ
મેં બાંધ્યો'તો કહાન ! "
" વૃષભાનનંદિની ! બાંધ્યાનાં છૂટે બંધન ! "
એ વેણુડાં સહિયરનાં
અવરોધાયાં રાધા-કર્ણે,
ને ફરી સુણાયો કૃષ્ણસ્વર :-

×

" ધેનુ લઇ હું ગોવાળિયો આવ્યો,
ખોલો, ગોવાલણ ! દ્વાર !
ગોધૂલિટાણુનો હું અહીં આવ્યો,
પહેલા પ્રહરની આ રાત !
કાળી રે કામળી હું કૃષ્ણ લઇ આવ્યો,
જામી કામણગારી રાત !

રસ-પ્રિયા ! તારો રમેશ આમ આવ્યો,
રેલાવો ઘેરા રસનાદ !"

×

મંત્રમુગ્ધ રાધારાણી
અકેલી થંભી લગીર,
ને ઘેનભર્યાં મદન-લોચનિયાં
મધુર મુખચંદ્રે લસ્યાં,
ને પ્રેમાર્દ્ર હૈયાવાટકડીએ
પ્રણયના આવ્યા ઊભરા.
મોહ ને માન મિશ્રિત ભાવે
વારી ગઈ વૃષભાનનદિની–
" રસ-પ્રિયા ! તારો રસેશ આવ્યો..."
પછી...?

×

" બહુ બહુ વિનવણે કૃષ્ણમોહ આવ્યો,
ખોલો ને, રાધાજી ! દ્વાર !
" રાધા બનીને હું ઘનસ્યામ આવ્યો,
હજી કાં ન ખોલો તમ દ્વાર ?"

×

અને એ વેણલે......
ધ...ડ...ક ઊઘડ્યાં કમાડ !
ને ઉર-પ્રફુલ્લતાએ

કંચુકીની તૂટી કસ.

×

" રાધા બનીને હું ઘનશ્યામ આવ્યો,
ખોલો ને રાધાજી ! દ્વાર !
દ્વૈતને દ્વારે હું સાહમ્ બની આવ્યો,
શું રાધસ્ નહિ એ અહદ્વાર ? "

×

અને......?
" કોણ ? શ્યામ સખી ?
કોણના મિલને આવી
અકેલડી રાતડલીએ ? "

ચંદ્રમાના ધવલા તેજની
ટમ ટમ વર્ષતી'તી વર્ષા.
શ્યામ સખી ગોરી રાધાની
ઊભી'તી તરુછાંયે
ધવલરંગી ઓઢી ઓઢણી.
એના રંગેરંગે
રેલાઇ રસ-પ્રિયા,
ને ઝાલ્યો શ્યામ સખીનો પાલવ.
ચ...ર...ર...ર ફાટ્યાં ચીર,
ને રજનીના શ્યામ રંગે

લયલીન થયા ઘનશ્યામ રંગ,
ચંદ્રબિંબે દેતા સાદ.
પછી કૃષ્ણાંક થયો
રજનીનો ચમક લાકડાયો,
ને પ્રસરી ચાંદની
રાધિકા-શયનગૃહે.
ઉર-વારિધિ ચંદ્રના હેલા
લહેરતા'તા ધીરાધીરા.
" ચંદ્રવદની......!"

એ કૃષ્ણવેણુએ
રાધિકાના લાગ્યા એકતાર
પ્રકાશતા ચંદ્રબિંબે,
ને સર્યા મર્મ-વેણલાં પછી.
" કનૈયા ! કહી મુને ચંદ્રમુખી.
ચંદ્રે છે કલંક ભર્યો.
નિષ્કલંકિણી છું હું, કહાનજી !"
પળ પછી વીતી પળ
મલકામણે ધીરીધારી.
" પ્રિયા ! નિષ્-કલંક એ યે શું
કલંક નથી શબ્દ-સંસારે ?"
લગરીક હતાં આઘાં
નંદકુંવર ને વૃષભાનકુંવરી

અંગ–અનંગે ને મનડા–રંગે;
પણ આત્માના સંયોગ......?
" કનૈયા ! ચંદ્રમુખી સંબોધી મને;
પણ, વ્રજરાજન ! ચકોર
શી વાટડલી નિહાળે છે
ચુંબવા ચંદ્રિકાબિંબને ? "

અને......?
ઝર્યાં અધર–અમીરસ
કવિની અકલ્પિત કલ્પના શા,
ચિત્રકારની ચિત્ર–સિદ્ધિને
ઘડીક ઝુલાવતા કલ્પનાસાગરે.
મદન લાજ્યો થાકી
કે ' માન મેલાવ્યાં માનુનીએ
માનભર્યાં મધુસૂદનનાં. '

એ એકાંત વૃષભાનનેસડે,
છાનાં ખેલતા'તાં છપૈયાં
ઘનશ્યામ ને ગોરી રાધા,
વાતડલી કરતાં ધીરીધીરી
પ્રણય–ઘેન–દશાએ......
દીપક ઓલવ્યા'તા રાધિકાએ
ને કર્યો'તો શ્યામ અજવાસ,

તો ય આભેથી ચંદ્રદીવડો
પૂરતો'તો તેજ દૂધનાં,
ને વિલસતી'તી ગોવાલણુ ચંદ્રને
મલકામણુંના ફૂલડાં વેરી.
" સખી ચંદ્રિકા ! જરા ધીરાધીરી.
બહુ દિ'એ પધાર્યા છે
જશોદાના ન્હાનકુંવર.
વાર કરજે વહાણું વાવાની ! "

અને......?
પછી ઉષાનાથ
આભ નગરેથી પધાર્યા.
ઉષાએ ઓઢી નવરંગ ઓઢણી,
ને રાધા–ચંદ્રિકા રાણીના
અંધાયા ઉર-કુમુદ
નવરંગ કંચુકીની દોરે,
ને વાયા આહ્‌લાદક સમીર
લહેરાવતા ઉર–સરોવરિયે કમળ,
ને પ્રસરી અંગ–સુરભિ.
એવે પૂર્વે......
વહાણાં વાયા, ને...
પછી ધીરૂ ધીરૂ પ્રસર્યું પ્રભાત !

(૩૧)

વરુણ-લોકેથી નંદરાય-મુક્તિ

એ હતું એકાદશીનું પ્રભાત...

છોડાવ્યાં તો ય પ્રશ્નો છો,
કહેશો ક્યાંની છે રીત ? ”

સમીપ હતી પનિહારણ ને
સમીપ હતા કહાન.
પછી વદી વ્રજનાર
ચકોર દૃષ્ટિ કનૈયા–અંગે નાખી,
“ ધનશ્યામલાલ ! નેણુમે ભરી છે
ઘેંઘટ નીંદરડી આજ.
કોણ સંગે જાગ્યા રાતડલી ?
કોણ પ્યારીએ પરોવ્યું ચિત્ત ? ”
“ કિશોરી ! સાધતો’તો પ્રેમયોગ
સારી રાત જાગીજાગી ! ”
“ પ્રેમ–યોગેશ્વર ! બહુ યે ભાસે છે
સાધ્યો પ્રેમ–સિદ્ધિ–યોગ. ૯
અધર પર છે અંજનરેખા,
ને અંગે છે રંગ રમ્યાના
આછાઆછા મધુરા શ્રમ.
પોઢો. પોઢાડું પાથરી
ફૂલડાંની ફૂલ-શય્યા ! ”

પછી ભર્યું બેડલું ઉતારી,

મટકો કરીને લટકની,
વેણીએથી છોડી ફૂલગૂંથ,
લાજભર્યાં વદી વેણલાં,
" પેલો…પેલો, કિશોરલાલ !
બેડલે ભર્યાં યમુનાનાં જળ
ભીંજવે ભાગભરી પાઘ,
ને પાલવે વીંઝ્યો વાઉં !"

પ્રભાત રમણીએ ચડ્યું હતું.
એવે આવી અન્ય.
ડગલે એને હતી ત્વરા
હાં' સંદેશા દેવાની.
" કનૈયા ! દેવા માતાજીનો સંદેશ
હું છું પ્રહર એકથી.
પણ રહી જાણું મુજને
કે નંદકુંવરના નેહ
રેલાયા હશે રજનીસાગરે
એકાંત ક્યાં રમણીય કાંઠલેથી ?"

એ બેઉને……

છૂટી વેણીના બાંધતી બંધન
વદી પનિહારણ પહેલી,
" સખી ! શા દેવાના છે
સંદેશ કનૈયાલાલને ? "
" સહિયર ! સંદેશડા છે એવા
કે સુણી નંદકિશોર
લજ્જાશે ને શોચશે મનડે,
કે રઝળીને સારી રાત
ધરી ન જાણ જરા ય
પુત્રે પિતાની અદૃશ્યતાની ! "
વદી નિહાળી રહી
કૃષ્ણ-વદનચંદ્રે એ,
પણ વણપલટયા હતા ભાવ,
ને મનકામણ હતુ મુખડે.
જ્ઞાનભાન સ્થિર હતા
શુ નિર્લેપનાના ભણતરે
વણસ્પર્શ્યા હતા સંસારભાન ?
પણ પછી કર્મસંસારે
સંચરી કનૈયો વદ્યો
મનડાની સમલીનતાએ,
" ગોપાંગના ! શી કથની છે
પિતાજીની અદૃશ્યતાની ?
ને શા શા કહાવ્યા છે

નંદેરા જશોદા માતાજીએ ?"
" કનૈયા ! વિહ્વળ યશોદાજી
ઢૂંઢે છે યમુનાતીરે
કે રાત્રિના પ્રહર પાછલે
સ્નાને પધારેલ રાજનને
શું સંઘર્યાં સરિતા-નીરે ?
કે રજનીએ છુપાવ્યા
એની કાળ-ચાદરે ..?"

પછી ડગ ભર્યાં
કનૈયાએ યમુના-તીરે.
માતાજી ફરતાં'તા શોધે
નેસ-ગામના નર-નાર સંગે.
એમણે નિહાળ્યો કહાન,
ને સર્યાં વેણ્યા પછી,
" કનૈયા ! એકાદશીના ઉપવાસ પછી
દ્વાદશીના અરુણોદય પહેલા
સ્નાને સંચર્યાં તુજ પિતા,
ને વીત્યા પ્રહર......!"

યશોદાના ભગ્ન હૈયે,
ને નેત્રે વહી અશ્રુધાર.
" કનૈયા ! શા શા હશે મર્મ ? "
" માતાજી...... !
फलार्थी द्वादशीं दृष्ट्वा
निशीथादूर्ध्वमेव हि ।
आमध्याह्नात् क्रियाः सर्वाः
कर्तव्याः शंभुशासनात् ॥
મહાજ્ઞાની શંકર મહાદેવે
ભાખેલાં વચનને
પિતાજીએ ઓળંગ્યાં નથી,
તો ય શા હશે આ ભેદ ?
પછી કનૈયાએ......
ડગ ભર્યાં યમુના-કાંઠે,
ને વ્રજવાસી-દૃષ્ટિમર્યાદાથી દૂર
જળનાં લીધાં આચમન,
ને નિજ પંચતત્ત્વદેહેથી
જળતત્ત્વને ભેળવ્યું જળે,
ને દૂંઢયા નીરે તાગ
તત્ત્વ ઉપરના પ્રભુત્વે,
પરમસિદ્ધ આધારભૂતતાએ.
પછી...!
વરુણ-નીરતત્ત્વ-સૂક્ષ્મતા,

એના સાધ્યા એકતાર,
ને પિછાણ્યા મર્મ...

અને યમુનાતળિયે
જળ-તત્ત્વ-પ્રભા કનૈયાનીએ
આધિપત્ય લીધાં જળનાં,
ને નંદરાજન-દેહને
ઝીલ્યો સરિતા-સપાટીએ.
પછી કાંઠડે યમુનાને
નંદરાજ ભેટયા પ્રીતે
વિહ્વલ નંદરાણીને.
નંદગાંવ હેલે ચડયું;
પણ નંદકિશોર...?
અકેલા સપજાવતા'તા સંસારને
કે 'બ્રહ્મ-એકતારની અંગ-મન-સિદ્ધિ
અઘરી ને અવરોધરૂપી છે,
જો તાણે વાસનાપૂરે
વિના અંગ-મન-સંયમ
ને વિના લાલસાના લય !"
ઓ જગત ! સિદ્ધિ સંસારે નથી !

કનુ દેસાઈ — રીસામણા મનામણા

(૩૨)

રાસપંચાધ્યાયી

[મધુરી બંસરી]

આભના સરોવરિયે
આહ્‌લાદક વાયા સમીર,
ને પશ્ચિમ–ક્ષિતિજ–કાંઠે
બીડાઇ સૂર્ય–કમળ–પાંખડી,
ને બજ્યા રાગ કલ્યાણ
અવકાશની વીણાએથી.
પછી સ્વરમાંથી સર્જાયા
ને પ્રસર્યા પશ્ચિમાચળે
સ્વરૂપ ખીલતી સંધ્યાના
દીપકવર્ણા નવનવ રંગ ..
એ નિહાળીનિહાળી
ભ્રમર–વૃંદ રજનીના
ઊડયા પશ્ચિમ–દીવડે
ઘેરતા અસ્તાચળ–પ્રકાશ.
પછી એમ...એમ...
રજનીના ભ્રમર રજની

પ્રસરી શ્યામ છાંય
આચ્છાદતી દશ દિશા.
એવે પૂર્વ-ક્ષિતિજ-સાગરે
ભરતીનાં ઊછળ્યાં મોજાં,
ને થયો ચંદ્રોદય
સોળ કળાયેલ સોહામણો,
ચંદ્રિકા પ્રસરી ધારી,
ને આહ્લાદક વાયા સમીર.
એને નિહાળતી હતી
લોચનિયાં અર્ધ મીંચીને
રસ-પ્રિયા વૃષભાનદુલારી
ઝીલતી લલાટે ચંદનાં તેજ.
એ હૈયે ઝીલતી'તી સ્નેહે
કૃષ્ણચંદ્રનાં પ્રણય-તેજ.
મહોદધિ રેલાયો'તો અંગે
રતિ-ચંદ્રોદયનો પૂરો
વિલાસનાં ચડતાં હતાં પૂર.

એવે......?
સ્વરસૃષ્ટિના મહાસાગરેથી
બંસીના સુણાયા સ્વર,
"અહા......!"
માધુર્યના ઘેનાવેશે

ડોલી રસ-પ્રિયા રાધિકા,
અનુપમ હતા સ્વર,
ને આહ્‌લાદક એની પ્રભાએ
છાતડલી જાગી ઝબકી,
ને થયો જીવન-લલકાર
પરમ સંગીત-સૂરાવલિએ:
" ઓ બંસી ! તુજ સ્વર છે
મુજ ભક્તિના પૂજ્યવિધાયક,
પ્રેમે નિર્વાણ પ્રાપ્તીશ ! "
અને...?
વાંસળી તો બજતી હતી
ચંદ્રોદયના પ્રસરતા સમયે
રાધિકાના યે રસ-હૈયાની,
મુક્તિના ચીંધતી મારગડા.
પછી એણે સ્વર-દોર પ્રતિ
સાંધ્યા કર્ણ-તાર,
" શાં માધુર્ય મધુરી બંસીનાં ! "

એ મનોવેણુલાએ
લોચન ઊડ્યાં કાન્તદર્શનપાર,
ને તૂટી સંભ્રમણા.
સંચરતું હતું ઘેલું વ્રજ
ચંદ્ર-સોહામણી રાત્રિએ

આકાર-પ્રકારને તજીને
શું બંસી-સ્વરની દિશામાં ?

અને રાધિકાએ......
ક્ષુધા ને તૃષા ભૂલી
શ્વેતરંગી ઓઢી ચુંદડી.
ઉર-વારિધિ-ચંદ્રમાના હેલા
કમળીએ હતા ઢાંકયા.
ને ડગ ભર્યાં પછી
છાનાં...છાનાં ..છાનાં...
હૈયે હતા પ્રેમાંકુર
રસ-પ્રિયા અભિસારિકાને.
પછી બદલાયાં માયાવી સંસારેથી
દસ્ય જીવન-દષ્ટિનાં.
વિસ્મૃતિ ભાસી એકલ સ્વાર્થની,
ને રસ-વૃત્તિ રાધિકાની
રસ-લહાણુને રસે લહેરાઇ,
કે લહાણુ લે ભલે
ભાગ્યના લખ્યા લેખે
અન્ય રસીલી સર્વ વ્રજાંગના.
અને... .. ?
અભિસારે સંચરી ચંદ્રોદય-રાત્રિએ
બંસીસ્વર—પ્યાસિણી.

ગૃહનાં ભીડ્યાં દ્વાર,
ને ઉઘાડયાં હૈયાનાં કમાડ.
અંતઃકરણ સંચરતું'તું
અંગથી યે આગેઆગે.
દૃષ્ટિ લેતી'તી તાગ
રજનીના રસ્તાના.
ઝાંઝર તાલ દેતાં'તાં
બંસી-સ્વરના સંગેસંગે.
સંચરતી હતી અભિસારિકા,
ને દોરાતો'તો પૂંઠેપૂંઠે
પુષ્પધન્વા ગ્રહીને બાણ,
કે રસેશ્વરના રસદેશે
એકલી સ્વાર્થિણી થઇ પધારે
મુગ્ધા રાધાદુલારી.
પણ કહેશો...... ?

એ હતી અનંગવિજેત્રી.
નહિ બીબીને પણ
એના લઇને તાગ
કનૈયાના રસ-દેશમાં
રાધાએ જીત્યો'તો કામ.
એને તો હવે જીતવો'તો
રસો વૈ સઃ બ્રહ્મ.

એક હાથે પડે ન તાળી
રસના ગસ-જૂંદે.

એ સંચરતી હતી રાસે
મગ્નની સૌંદર્ય—ચંદ્રિકા
આભચંદ્રને લજ્જાવતી
સૌંદર્યની મચેલી હોડમાં.
પછી ડગ ભરતીભરતી એ
ગોપી-ગૃહદ્વારે થંભી.
એક અકેલી યૌવનાંગના
વિરહે ઝૂરીઝૂરી
પ્રિયતમના આવ્યાની
વાટડી નિહાળતી હતી.
આજ વીત્યાં'તા વહાણાં
વર્ષ આખાના વિરહે.
શરદની બીજી પૂર્ણિમા
આજ પાછી ઊગી'તી.
" સખી ..! સાહેલી ..! "
એ રાધા-વેણુએ
હતાં છાનાંછુપીયા સ્વપ્નાં.

એ ઝબકી......
દૃષ્ટિના તૂટ્યા દોર

આભે સોહંતા ચંદ્રમાએથી,
ને સંધાયા કર્ણ-દોર
સ્વરદીમણા રસાળ.
" બ્હેની ! શાં આશ્ચર્ય છે રાત્રિએ ? "
" સખી ! છે છાની વાત ! "

•

એ વદી વેણુવાં
અભિસારિકા કૃષ્ણપ્યારી;
પણ હૈયે એને
લજ્જાના ભાસ્યા ગઢ,
કે ઓળંગાશે કેમ છાના,
વિના કહ્યે છતરાયા ?

બળતા'તા કો'કકો'ક દીપક,
ને વાતા'તા શબ્દસમીર.
સુણાતા'તા આછાઆછા
કનૈયાની રસ–બંશીના
પ્રેમોત્પાદક મધુરા સ્વર.
" સખી ! વિરહના વાવાઝોડા ને
તોફાન તુમુલ ભાસે છે
આજ ઋતુ—અધિષ્ઠાત્રી શરદ્
રમણાએ ચડી છે રંગે ! "
" બ્હેની ! પ્રિયતમ-રંગીલીઓ કાજ

છે શરદ્ સોહામણી,
પણ નહિ વિરહિણી કાજ, હો !"
ને લગીર થંભી રાધિકા;
પણ ખાળ્યાં ન અટક્યાં
વદન—ચંદ્રેથી વેણ.
"બહેની ! વિરહની મહા સમસ્યા
મચાવે છે તુજ મનડે તોફાન,
અંગે અનંગ-પ્રાબલ્યે.
અંગ છે પંચતત્ત્વરચિત,
ને મનડું છે ઝૂલતું
વિચાર-સમજના મોજાંએ,
બદલાતું, લૂમતું, ઘૂમતું
વિચારશ્રેણીની લઘુતા ને શ્રેષ્ઠતાએ;
પણ પ્રાપ્તે જો સત્ય જ્ઞાન,
તો બંધન તૂટે સંકુચિતતાનાં,
ને પ્રકૃતિના પરમ પ્રિયતમમાં
સમાય પ્રિયતમ ઘણેરા.
આપણ વ્રજનારીને છે
એક પુરુષ કૃષ્ણ,
અન્ય પુરુષ નારી છે જગતે.
સચર, સાહેલડી ! સંગાથે મુજ !"
વિરહિણીની પ્રેમ-દુનિયાએ
ઘૂમણિયા લીધા વિશ્વપ્રેમ-ધરીએ.

દૂરદૂર સંસાર-માયાએ
હતા ભિન્નતાના ભાવ.
એની પ્રેમ-દુનિયા
ઘૂમણિયા લેતી'તી
એવે વદી વૃષભાનદુલારી,
" સખી ! ગુરુત્વાકર્ષણનો જગને
છે નિયમ જૂનોજૂનો,
એમ તુજ પતિપ્રેમસિદ્ધ ભાવના
છોડીને સર્વે દબાણ
કર કેંદ્રિત તુજ પ્રેમ
પરમપતિ વ્રજકિશોરના લક્ષે,
પ્રેમ—ગુરુત્વાકર્ષણના સિદ્ધાંતે ! "

અને......?
છાની ગૃહ તજીને એ
અપૂર્ણ સંસારપ્રેમભાવાન્વિતા
પૂર્ણ પ્રેમભાવદીપંતી બનવા
રાધિકા સંગે સંચરી.

સમીર વાતા'તા...
ઋતુ-શરદ-આશિષ્યા
ચંદ્રમાના તેજલ રાજ્યે.
એને ઝીલંતી'તી ગૃહબારીએ ઊભી

છે શરદ્ સોહામણી,
પણ નહિ વિરહિણી કાજ, હો !"
ને લગીર થંભી રાધિકા;
પણ ખાળ્યાં ન અટક્યાં
વદન—ચંદ્રેથી વેણ.
" બ્હેની ! વિરહની મહા સમસ્યા
મચાવે છે તુજ મનડે તોફાન,
અંગે અનંગ-પ્રાગટ્યે.
અંગ છે પંચતત્ત્વરચિત,
ને મનડું છે ઝૂલતું
વિચાર- સમજના મોજાંએ,
ખદબદતું, લૂમતું, ઘૂમતું
વિચારશ્રેણીની લઘુતા ને શ્રેષ્ઠતાએ;
પણ પ્રાપ્તે જો સત્ય જ્ઞાન,
તો બંધન તૂટે સંકુચિતતાનાં,
ને પ્રકૃતિના પરમ પ્રિયતમમાં
સમાય પ્રિયતમ ઘણેરા.
આપણ વ્રજનારીને છે
એક પુરુષ કૃષ્ણ.
અન્ય પુરુષ નારી છે જગતે.
સંચર, સાહેલડી ! સંગાથે મુજ ! "
વિરહિણીની પ્રેમ–દુનિયાએ
ઘૂમણિયા લીધા વિશ્વપ્રેમ-ધરીએ.

દૂરદૂર સંસાર-માયાએ
હતા ભિન્નતાના ભાવ.
એની પ્રેમ-દુનિયા
ઘૂમણિયા લેતી'તી
એવે વદી વૃષભાનદુલારી,
" સખી ! ગુરુત્વાકર્ષણનો જગતે
છે નિયમ જૂનોજૂનો,
એમ તુજ પતિપ્રેમસિદ્ધ ભાવનાં
છોડીને સર્વે દબાણ
કર કેંદ્રિત તુજ પ્રેમ
પરમપતિ વ્રજકિશોરના લક્ષે,
પ્રેમ—ગુરુત્વાકર્ષણના સિદ્ધાંતે ! "

અને......?
છાની ગૃહ તજીને એ
અપૂર્ણ સંસારપ્રેમભાવાન્વિતા
પૂર્ણ પ્રેમભાવદીપંતી બનવા
રાધિકા સંગે સંચરી.

સમીર વાતા'તા...
ઋતુ-શરદ-આશ્રિષ્યા
ચંદ્રમાના તેજલ રાજ્યે.
એને ઝીલંતી'તી ગૃહબારીએ ઊભી

છે શબ્દ સોહામણી,
પણ નહિ વિરહિણી કાજ, હો ! "
ને લગીર થંભી રાધિકા;
પણ આંખ્યાં ન અટક્યાં
વહન—ચંદ્રેથી વેણ.
" બહેની ! વિરહની મહા સમસ્યા
મચાવે છે તુજ મનડે તોફાન,
અંગે અનંગ-આક્રમે.
અંગ છે પંચતત્ત્વરચિત,
ને મનડું છે ઝૂલતું
વિચાર-સમજના મોજાએ,
જદવાતું, લૂમતું, ઘૂમતું
વિચારશ્રેણીની લઘુતા ને શ્રેષ્ઠતાએ,
પણ આપે જો સત્ય જ્ઞાન,
તો બંધન તૂટે સંકુચિતતાનાં,
ને માનિની પરમ પ્રિયતમમાં
સમાય પ્રિયતમ પણે
આપણ મગ્ન રીતે છે
એક પુરુષ કૃષ્ણ.
અન્ય પુરુષ નારી છે જગતે.
સમજ, સાહેલી ! સગાધે મુજ ! "
વિરહિણીની પ્રેમ-દુનિયાએ
ઘુમરિયાં લીધાં વિશ્વપ્રેમ-પરીએ,

અણમૂલું હતું વ્રજે.
ચાંદનીની રૂપેરી છાંયે
શોધતી હતી પ્રિયતમને
એક સાહેલડી અકેલી,
શાપતી શરદ્–શણગારને,
" ચાંદલિયા ! હું થાકી શોધીશોધી
મુજ પ્રિય પ્રાણાધારને.
ઢૂંઢ્યા સંધ્યાના આવાસ
ને રજનીના મહેલ.
વન ફરી, ને ફરી વનરાઇ ! "

એ થંભી લગીર
શ્વાસ સાગરે રેલી નિ:શ્વાસ.
એવે સુણાયો સ્વર
રાસ–મંડળે સંચરતીનોઃ
" સખી ! ઘેલા ચાંદલિયાના તેજે
શી લાગી છે ઘેલછા ? "

ચંદ્રમાના અજવાસમાં
સર્વ સ્વરૂપ વ્રજનું
શું રમણીરૂપે રમણાએ
ચડયું હતું ?
" સખી ! શોધું છું મુજ પતિને ! "

અંગઅંગફૂલડે ખીલેલી એક
યૌવનના રંગઉદ્યાને.
એના નેહ–નેણાંમાં
આકાશના ઊગ્યા'તા ચંદ્ર.
પ્રફુલ્લંતા વદને હતાં
સંયોગનાં સ્વર–ધ્યાન.

એ નિહાળી… ..
વદી વૃષભાનુકુમારી વેણુ
સમીપે સંચરી સીધી.
" સાહેલડી...... !
લાવણ્યના લેવા લહાણાં
પધાર રસ–દેશે.
રેલાય છે રસ–સાગર ત્યાં,
ને વહે છે સ્નેહ–સિંધુ !"

એ નાચી'તી ઘેલી
મોહનની મુરલીના સ્વરે
ને મુગ્ધની રમઝુમ
રમેશ્વરીના મન–વેણુએ
પછી દોરાણી રાસે.

એવે સમય ..

અણમૂલું હતું વ્રજે.
ચાંદનીની રૂપેરી છાંયે
શોધતી હતી પ્રિયતમને
એક સાહેલડી અકેલી,
શાપતી શરદ્‌–શણગારને,
" ચાંદલિયા ! હું થાકી શોધીશોધી
મુજ પ્રિય પ્રાણાધારને.
ઢૂંઢ્યા સંધ્યાના આવાસ
ને રજનીના મહેલ.
વન ફરી, ને ફરી વનરાઇ ! "

એ થંભી લગીર
શ્વાસ સાગરે રેલી નિ:શ્વાસ.
એવે સુણ્યો સ્વર
રાસ–મંડળે સંચરતીનો:
" સખી ! ઘેલા ચાંદલિયાના તેજે
શી લાગી છે ઘેલછા ? "

ચંદ્રમાના અજવાસમાં
સર્વ સ્વરૂપ વ્રજનું
શું રમણીરૂપે રમણાએ
ચડ્યું હતું ?
" સખી ! શોધું છું મુજ પતિને !"

પ્રત્યુત્તર દેતી એ
નિહાળી રહી રાધામુખચંદ્રે કે
'શું સૌંદર્ય-ચંદ્ર ઊગ્યો'તો ?'
અને ચંદ્રમુખડેથી
હૈયાનાં અજવાળાં શાં
ઝર્યાં રસ-માધુર્ય પછી.
"સખી ! શોધ્યે ન જડે એ
તો જીવનના સમજવા અંધકાર !"
"વૃષભાનદુલારી ! શી ભાખો છો
વણ સમજાતી સમસ્યા ?"
"સખી ! ગહન છે સમસ્યા સંસારે
પૂર્ણ પ્રેમભાવનાની.
પતિ તો હૈયે વસે.
શા પછી શોધવા એને ?"
"વૃષભાનદુલારી ! હૈયે વસ્યા છે
માયરામાં નિહાળ્યા તે ક્યાં !"
"સખી ! તુજ હૈયે ને દેહે
વસે છે એનો આત્મા,
ને એના આત્માના છે
આવિર્ભાવ તુજ મનડે.
શા એ ભ્રમ પછી
સંસારના નેપથ્યે ?
નિજ આત્માને ઓળખીઓળખી

સ્થાપન કર તુજ પ્રેમનુ
કૃષ્ણપ્રેમે પ્રેમેશ્વરભાવે
શી પછી પતિશોધ ?
સમગ્રવ્રજપતિ છે કૃષ્ણજી !"
"વૃષભાનદુલારી ! ભાસે છે તમ વેણે
ભરીભરી ઘેલછા મુને !"
"સખા ! પ્રેમની રેનજા
યોગીઓના બ્રહ્મપ્રેમની
આછીઆછી છે સરખામણી.
પ્રેમ, પ્રેમી ને પ્રેયસી
છે એકતાર પ્રેમલક્ષણાએ.
પછી શી અવશેષે છે
સમસ્યા અણઊકલી હજી ?"

એ રહી અણઉત્તર
રાધિકાપ્રસન્નાનિએ—
જાણે પ્રશ્નતી સંજ્ઞાએ
કે 'શા થી ઘો છો માર્ગ ?'

.. અને વાયા સમીર
સ્વર લાવતા કૃષ્ણબંસીના.
એને ઝીણીઝીણી
વેણુ વદી રાધાકુમારી,

" સખી ! વ્રજપતિ છે કૃષ્ણ.
તુજ પતિ-ભાવનાના
વિસ્તરાવ પુણ્યવંતા ભાવ,
ને સાધ કનૈયાશું એકતાર.
એ વસશે હૈયે,
ને દેહે રમશે સંગે.
વિશ્વપ્રેમેશ્વર છે ભાવિયુગે
યશોદાના કુંવર કહાન ! "

એ રાધિકા-વેણુલે
ગહન વિચાર-સમીરે
સંસાર કાળ-ધર્મની
બાંધીને પ્રચલિત પાંખ
ઊંડી સુણનારી પછી.
" વૃષભાનનંદિની ! જીવનનો છે જય
સંસારની પુણ્ય-પાંખે ઊડવાનો ! "
" સખી ! આત્માનો છે જય
કાળ-ધર્માંથી સંસાર-પાંખ તોડી
વિરાટ ઝંપના સાધવાનો ! "
" સાધી હશે તમે, બહેની ! "

એ વેણુલે હતા
ભર્યાભર્યાં કટાક્ષ.

" સખી ! પ્રથમ કનૈયા-મિલને
નાખ્યા નયન-દોર ને
સાધ્યા એકતાર તાર.
પછી ઝૂલી હૈયાહિંડોળે,
અમૃતચોઘડીએ કરી પ્રસ્થાન.
શી હવે છે બાકી સંસારે મુને ? "

પછી વીતી પળ,
ને વાયા સંયોગીલા સમીર.
પતિપ્રેમની વિસ્તૃત ભાવના
ભાસી એ ગોપાંગનાને કેંદ્રિત
પ્રેમપતિ વ્રજનાથમાં,
ને ગસે સંચરતીના રસ-સાગરે
રસે ભળી રસીલી.

એમ...એમ લાવણ્યમયી
લલના વ્રજ-રસ-દેશની લહેરી
લહાણાં લેવા-દેવા
પ્રણય-સ્વાતંત્ર્ય—રસદેશે.

અને યમુનાકાંઠડે...?
ચંદ્રમાની ચમકતી'ની ચાંદની,
ને રેલાતા'તા અગમ-નિગમના

મંગ-ધ્વનિના અનુપમ સ્વર
પાન એના ફગતા'તા
નગનાં પંખી, પ્રાણી
મૃગ ડોલતા'તા ડોનને,
ને મૃગલીઓ રસ ભરીભરી
સાનમાં કહેતી'તી કે
' ગોપાંગનાઓ ! ગૌરવ ધરી ઉચ્ચરો
દિવ્ય દૃષ્ટિએ દૃશ્ય-મર્યાદા
અખિન બ્રહ્માંડભાવ છે
કનૈયાના બંસીસ્વરે !
એ હતી મૂક સમસ્યા
મૃગલોચની મૃગાંગનાઓની ઉપર
પછી ?
મુરલીના થંભ્યા સ્વર
ઓષ્ઠેથી અળગી કરી કંઠે
સંદેશ-વાહક ગોપીદૂતી
એણે પૂર્ણ કર્યું'તું કાર્ય
સ્વરે બોલાવી'તી ગોપાંગનાની
વ્રજની રસરંગભાગી નારને
રસેશ્વરના રાસને કાજ

વહેતા'તા યમુનાના નીર,
ને નહાતો'તો શરદ્-ચાંદનીયો

ચન્દ્રિકા રેલાવતો રસાળ.
એના કરતી'તી પાન
મજ્નગના કૃષ્ણરૂપગર્વિલી.

અને ધીરેધીરે...
મૃગ પધાર્યા મૃગીઓ સંગે
પંખી ઊડયા ફફડાવી પાખ.
પછી વ્રજ–પ્રકૃતિના
પરમ પુરુષે લાગ્યા નયનતાર
શા સૌંદર્ય... ..!
મણિમય મોરમુકુટ માથે;
ને કર્ણે સુવર્ણકુંડલ–ઝનક;
મુખડે હતું પ્રણય–મલકામણું
વિરાટ વિશ્વ–પ્રેમ–આનનાનું;
ને હૈયે બ્રહ્મ–ઉલ્લાસ,
એના પડતા'તા પ્રતિબિંબ
મજ્નગનાના નિર્મળ ઉરે.

એ નિહાળીને...
મરક મરક મનકામણે
મુખચન્દ્રેથી વેર્યાં ફૂલ
નંદજીના નટખટ લાલે,
" મૃગાક્ષીઓ ! શા શા કાર્યે તમે

શોભાવ્યાં છે યમુના–તટ ? "
શરદના પૂર્ણ ચંદ્રની ગત્રિ
હતી પૂર્ણપૂર્ણ અજવાળી;
ને મોહનવરની પ્રશ્નાવલિ
શું અભેદ ભેદીલી ન હતી ?

અને વ્રજનાર–વૃંદેથી
વદતા પધારી વ્રજમહારાણી.
" વ્રજરાજન ! વાસલડી વાગી ને
ઉરે જાગી લગની.
પછી શા પ્રશ્ન પ્રશ્નો છો ?
લાલ ! ઘનશ્યામ ! મુરારિ ! "
" વૃષભાનદુલારી ! કુમારીઓને કુમાર–મિલન
નથી અજુક્તા કિશોર–રસ–દેશે;
પણ શા છે અધિકાર
કહેશો પતિ તજી પધારતીને ? "

એ કટાક્ષ—વેણુનાને
મર્મે દીધા ઉત્તર.
નહિ રાધિકાએ, પણ
એક......?
" કૃષ્ણજી ! ભલા પ્રશ્નો છો; પણ
શા છે કહેશો અધિકાર

આમ ત્રીને પાછા કેનવાના તમને ? "

અને વદી બીજી
ઓની વેણુના રાધાહૈયાના,
" નંદનાના ! અમ આત્માના અધિકારે
ગૌણ છે દેહ ને મન
આત્મા દીધા તમને,
પછી શી રહી પ્રશ્નાવલિ ? "
" વ્રજરમણી ! પ્રશ્નાવનિએ છે પ્રમાણુ
શા શા જાણવા છે કહેશો
જીવનના મર્મ અહીં ? "

અને પ્રત્યુત્તરે વદી,
જાણુણહારી ભાનુભાનતનયા,
" વ્રજરાજન ! તમ હૈયે છે જે
એના અમારે જાણવા
ભેદ બ્રહ્માંડ–ઇતિહાસે ભાખ્યા ! "

સંસાર–મહામાયાની જાળ
આચ્છાદાઇ હતી પૂરી
અંગે મનડાના પડપડખે
મજાગના આત્મસ્વરૂપ ઢાકતી.
પછી ઉકેલવા એના ભેદ

વેણુ-બાણ માર્યાં કનૈયે,
" વ્રજલલના ! પ્રેમે પધારી છે
ઉકેલવા ગૂઢ ઇતિહાસ,
પ્રિયતમા બનીને પ્રથમ આજે
સમર્પ અંગ ને મન.
બોજ પછી ભેદાશે
ભેદ સર્જન-જૂના.
સુખાનુશયી રાગઃ ॥"
અને વીતી પળ પછી પળ,
વ્રજ-લલનાને સંબોધી વદી
રસ-અધીશ્વરી રાધિકા,
" શાણી વ્રજસહિયર...!
પ્રેમની ધન્યતા છે
નહિ લેશ પણ લેવામાં
પણ છે સમજીને સમર્પવામાં ! "
ને રાધા-નયણાં
નાચ્યાં કનૈયા-નેણલે
ગોપાંગના-મનડાં જીતીને,
ને વેણુ વદ્યા
આતમ—વિજેતા યોગેશ્વર,
" રસવાલે ! રસેશ્વરી રાધિકાએ
સમર્પણની કહી સમરવા,
અનંત આતમ—નાદને સુણી.'

સમર્પી દેહ ને મનડાં.
સાધો એકતાર નાદ,
પછી ખેલાશે જીવનનો શરદ
આનંદમય અનંતતાએ ભરી !"

અને ગોપીવૃંદે
આમે સાંધ્યા દોર પછી,
શું ચંદ્રમાની રાત્રિએ
પૂર્ણાનંદની ઝાંખી કરવા ?
શરદ–શૃંગારના મીઠડા કર
ધરતીને ધોતા'તા
ચાંદનીનાં રેલવી નીર.
"સખી ! શાં સૌંદર્ય વ્રજભૂમિના !"

એક વદંતીને અવરોધી
વેણુ વદી વૃષભાન—તનયા,
"સજની ! સોઽહમ્ સોઽહમ્
દીસે છે ભૂમિના સૌંદર્ય.
એ છે મૃગજળ શા સોણુના.
મન તરંગે તો ડોલે દેહ.
સૌંદર્ય આત્મનાં છે.
ધરતી છે......અવકાશ છે.
વાયુ છે...નીર છે.

આત્મા છે...પરમાત્મા છે.
પરમ એ જીવન-સિદ્ધિ
યાજ્ઞવલ્કયે સમજાવી'તી
નિજ પ્રાણેશ્વરી મૈત્રેયીને !"

અને રાધા-વેણુલાની
વાક્યધારા કૃષ્ણે આદરી,
" વ્રજબાલે ! મનસા ને તનસાના
પ્રાણ છે પ્રત્યગ આત્મા,
ને એનો દોરાવણહાર
છે પરમાત્મા બ્રહ્માંડેશ્વર.
અનંતના મહાસાગરે ઊછળે
એના મોજાં અગાધ
અંત નહિ, ને નહિ પ્રારંભ.
અવકાશ અનંતનું છે.
મહીં છે માયાવી સંસાર.
ભાસે છે એના અધ્યાસે
વણસમજી આચ્છાદેલી જાગ.
એને તોડીતોડી
ઊડો આનંદસમીરે.
અપ્રાપ્ય નથી વ્રજને
परम-आनन्द-सच्चिदानन्द ના પ્રકાશ ! "

(૩૩)

રાસમાં શ્રીકૃષ્ણનું અદૃશ્ય થવું

એ હતી અનરત પૂર્ણિમા
ચંદ્રિકાભીના યમુના-કાંઠે.

નીતરતા હતા પ્રણયના રસ
મગ્ન-રાસલીલાના-એ ગેયાં,
ને ભળતા ધીરધીરા
સદાનંદ આનંદ-સ્વરૂપે.
પછી મધાતો'તો
સોહતો સંયોગ-શૃંગાર,
ને બેઠતો'તી ભૃંગરાજ કનૈયા સંગે
વ્રજની રસ-ભૃમરાણી.
અનંગરાજ યે લહેર્યા'તા
અનુપમ શરચ્ચંદ્ર-રાત્રિ-સૌ હર્ષે,
ને બેચોખેરી આનંદે
ઉડતા'તા ફૂલડાના બાણ.
પછી ઉપપત્તિ-રસેશ્વર સમીપ ધાય
વ્રજની એક જોબનઘેલી નાર
સાન—ભાન મનડાના ભૂલીને,
રતિ—શણગાર-શોભન-ધારિણી,
પરકીયા બનવા રસભોગને કાજ.
એને કરગ્રહને બાંધી
કનૈયાએ હૈયાના ઝણઝણાવી તાર
" પ્રણયિની રસબાલે . !
શ્રેષ્ઠ છે પરકીય પ્રેમ ! "

એ વેણુના વદી

કનૈયાએ રેલવી
ચુંબનની અલૌકિક રસ-ધાર.
કંપી દેહ-વેલી, ને
પ્રફુલ્લિત થયાં ઉર-ફૂલડાં.
એ નિહાળીને...
વદી વેણુ નિત્યપ્રિયા રાધિકા,
" અલૌકિક છે પ્રેમભાવ.
ચુંબે છે અનંતના ઉરે.
વ્રજાંગના...! ઓ વ્રજાંગના !
આભે નિહાળો...
રાત્રિ ચૂમે છે ચંદ્રને,
ને ગાય છે તારલિયા
અનંત બ્રહ્માંડનું મહાકાવ્ય ! "

અને...?
પંચમ સ્વરની બજી વીણા.
એકતાર સંધાયા વ્રજાંગનાના.
સંયોગ-શૃંગારે રાચંતી'તી
એક મધુરભાષિની ' મધુરા, '
અસ્થિર લોચનિયાં જેનાં
ખેલંતાં ઉલ્લાસના કમળવને.
એનાં લાગ્યાં દગ્ધાણ

કૃષ્ણચંદ્ર-મુખડે .....
ને ચંચળ નેત્રે.....
નાચ્યા તારામૈત્રક-તાર
પછી સર્યું મધુર મલકામયું
એ ઉજ્જ્વલ સ્મિતવદને.
ને પ્રસરી અંગેઅંગે
માધવીપુષ્પની સુવાસ
સૌરભ-ઉન્માદિત માધવીઅંગે
શ્યામ મધુકર પધાર્યો.
ચંદ્રરાત્રિના લહેરતા'તા સમીર,
ને શ્યામસુંદરે પ્રીતે
કર્યો વેણીસહાર
નેણુના બાણાગ્રથી
મીચોવીની રસ અધિએ
એ નિહાળી વદી
રસ-સેશ્વરી રાધિકા,
" ઓ રસ-જગન !
લે છે અંગના લહાણા
અનંગના પ્રથમ ભૂમિકાએ
શા શા છે આકર્ષણ
પાર્થિવ—દેહ—સંયોગના ! "

પછી કનૈયા-નેણુને

આંખડલીએ કીધી વાત.
" મધુસૂદન ! અંગ-રસ-અભિલાષને
કરી પરિપૂર્ણ તું
વેદાંતની દે સમસ્યા
કે લાલસા છોડી નશ્વર દેહની
આત્માની સાધે વિતૃષ્ણા ! "
બજતા'તા પંચમ સ્વર
પ્રકૃતિની વીણાએથી,.
ને અગમ-નિગમની આનંદશ્રેણીએ
ડોલતી'તી રસપ્રિયાઓ
આભે સાધી તારલિયાઓના દોર,
અને શરચ્ચંદ્ર શા કૃષ્ણચંદ્ર
ઓજસ-ચંદ્રિકા રાધાને
બ્રહ્મ-ચાંદનીનાં કહેતા'તા રહસ્ય.
" રાધે ! સક્રિય વેદાંતજ્ઞાન
ભણાવવાના તુજ અભિલાષ
છે વ્રજબાલાને;
પણ દિક્કાલાદ્ય નવચ્છિન્નને
માયા અવરોધે છે આછા આવરણે.
જ્ઞાન લાધવાં બ્રહ્મએકતાનાં
સહેલાં નથી અન્યને, સખી ! "
" કનૈયા ! અ-સહેલને શુદ્ધિએ ગાળી
પ્રાપ્તાવ પ્રેમ-શિષ્યોને

જીવનના મહામારગમાં.
રાસ રચાવી જીવનનો
બ્રહ્માંડની ગવાક કવિતા ! ”
અને...?
રેલાયા કૃષ્ણ-બંસીથી
સ્વર મધુરમધુરા
આનંદે ડોલ્યાં હૈયાં,
ને સંગીત-પ્રસારાભિજ્ઞા એક
અંગે ઝીલી સ્વરપ્રભા
કટિએ લચકંતી સંગરી.
એને ઝીલી ઝાલી
મધુર વેણુએ નચાવી
મધુકર શ્યામસુંદરે.

અને એ દશ્યે......
' રમ્યવાક્ ' એ રમણીના
છાનાછાના સુણીને બોલ
ડોલી વિસ્તૃત-પ્રેમભાવનાશીલા,
સંસાર-વિસ્મૃતિ-ભાવિની વૃષભાનદુલારી,
" કનૈયા ! શા હશે બંસી-મર્મ ?
વેણુ કૃષ્ણમય છે કે
કૃષ્ણ વેણુમય ? "

અને એક અન્ય કૃષ્ણસમીપેથી
ડગ એક પાછું પધારી વદી,
" મુરારિ ! મ અડકશો મુને.
મુજ ગોરે અંગે
લાગશે શ્યામ રંગ ! "

એ આલિંગન-પ્રેરણા
કનૈયાએ સત્વર ઝીલી.
પછી એ ડોલી લગીર,
ને રજનીની ઓથે લપાયો
પુષ્પદેશનો અનંગરાજન,
ઘડીક પ્રફુલ્લતો હૈયે
કે ' કૃષ્ણને ઝાળશે કામદેવનાં બાણ. '

એ છૂપી સમસ્યા
અણજાણી ન હતી કંઈ
રસ-પિછાણણહારિણી રાધિકાને.
એને નિહાળી વ્રજાંગના
ઘેલીઘેલી, ઘવાયેલ
અનંગના બાણેબાણે, ને
સંસાર-ભાવ-ગર્વિલી,
સૌંદર્ય-મદન-મદઘેલી,
ચેષ્ટાએ સમજાવની ને

વ'ની વેખુલે કે
' કનૈયો છે રમેશ્વરીઓ કાજ !'

અને.........?
અહ ભાનની વાત
રાધાદેયે જાણી
એ વ્રજ-અ નારી કનૈયી
એને તારવું હતું વ્રજ.
" એ કૃષ્ણ !...ગોપિકાવલ્લભ !
અહમ્ રાગ ને ચીધ મારગ
ભૂલતીને દઈને ભાન ! "

અને. . ?
એ પ્રહર ત્રીજાની ચંદ્રરાત્રિએ,
ફાતા'ના મદદોલ સમીર.
જમનાના વહેતા તા જળ
પ્રણયઘેરા, ધીરાં .ધીરા.
પણ અધીરી વ્રજનાના હૈયાએ
પૂર હતા અહમ્-સરિતાના
એ વી ધીધીધીને
આવી એક . ...
વહી વેણુ .....
નમ્ર ભાવે... .

કૃષ્ણને યાચતી... ..
એ હતી નમ્ર પંડિતા
ને લજ્જાશીલા,
ઝાંઝરના ઝમકારે થંભી
કહેતી કે ' કાંટો વાગ્યો ! '
હતી હૈયે એને
ઉલ્લાસની ઊછળતી ઊર્મિ;
નયને હતા કટાક્ષ ઢાંકયા,
ને લાસ્ય હતું ભ્રૂકુટિએ.
એ મનડે જપ જપતી'તી
કૃષ્ણના રાસ-સંયોગના.
નહોતા લગીરે અહંકાર.
પછી પ્રણયની અશ્રુધાર વહી.
આવ્યા જાણે કલિંદી-પૂર
વહતા'તા ઉર-ડુંગર ડુબાવતા
એ નિહાળીને... ..
સંદેશ કહાવ્યા કૃષ્ણને
પ્રણય-સમીર સંગાથે
આજે ઊભા ઊભા
રસ-પ્રિયા રાધિકાએ
" પ્રાણેશ્વર ! એકાંતે અંચર,
કંટક વાગેલીનો કાઢ,
ને મટાડ એની વ્યથા

ઉરે ચંદ્ર-ચૂડ ધરી.
प्रत्ययस्य परचित्तज्ञानम् ।
એમ યોગે જાગીજાગી
અદમ્ય ભગ્ન-સંયોગ-પ્રિયાના દાઝે,
એમ પ્રાર્થું છું તુજને,
કે તૂટશે અદમ્ની ચૂડ
સૌંદર્ય-ગર્વિલી મહ્યેરીઓની !"

અને......?
कायरूपसंयमात्तद्ग्राह्यशक्तिः ।
स्तम्भे चक्षुःप्रकाशासंयोगेऽन्तर्धानम् ॥
કૃષ્ણે કર્યો સંયમ
યોગબળે નિજ અંગે,
ને નિજ કાયાને કરી અંતર્ધાન.
અદૃશ્ય ..શું એ
દૃશ્ય બહાર ?
અને રાધા-વદને
હસ્યો રાત્રિનો ચંદ્ર,
' કૃષ્ણ તો છે
विच्छिन्नात् अन्यः अविच्छिन्नात् अन्यः
कार्यकारणात् परः ॥'
શું પિછાણતી'તી ગોપીએ

એવા કૃષ્ણને ?
પરોક્ષાનુભવ એ શાસ્ત્રીય જ્ઞાન,
ને અપરોક્ષાનુભવ એ સાક્ષાત્કાર.
એ મધ્યેની ભૂમિકાએ
અનિશ્ચિત ઊડતાં'તા ભ્રમણાએ
ગોપિકાના મન પંખીડા,
કે ' કયાં ગયા મુરારિ ? '
પણ પ્રજ્ઞાન એ બ્રહ્મભાવનું
પ્રાપ્તાયુ નહોતુ ગોપીઓથી
કે મનને પેલે પાર નિહાળે
પ્રેમના પૂર્ણપૂર્ણ યોગે.

અને શોકના સાગરેથી
વાતાં'તા દિનદાવક સમીર
એમાં તરતી હોડલીઓએ
મનના ચક્રનીને સઢ
ઝીલ્યા વાતા પવન
પછી વાધ્યા સોણુના,
ને કોની વિપ્રયોગ-શૃંગારે
ગોપાંગના કૃષ્ણવિહોણી
આભ-વાદળીએ છુપાયો ચંદ્ર—
શું કૃષ્ણચંદ્રને છુપાયેલ
નિહાળી ?

અંધકારે આવરી ચાંદની.
એમ...એમ...ગોપાંગનાને નિજ હૈયે
શું વસંતા આત્મા–ચંદ્ર–તેજની નદીઓ ઘણી ?
આચ્છાદન મહામાયાનાં
અંધકારવાં'તાં અમોઘ;
નામાનૃણ માયા
પ્રસરી'તી પૂરીપૂરી,
દિશા અને કાલના સમી;
ને ઊછળ્યા મોજાં
માયાના મોટા મહાસાગરે.
સ્નિગ્ધશ્વેતડી લલનાઓનું
અંગ મનડાને કહેતુ'તું,
ને મન પ્રશ્નતું'તું અંગને
અવિદ્યાના ગોળ ચક્રે અટવાઈ.

આત્મા હતો સ્થિર;
પણ અસ્થિર મનડું
રતિ–વાંચ્છનાથી આસક્ત
પ્રકૃતિપ્રેર્યું ફરતું'તું,
શોધતું અંધકારેઅંધકારે,
પુકારતું કે...
' સમર્પું તન–મનનાં દાન '
પણ કહેશો કેવાં હશે એ સમર્પણ ?

પછી એના પૃથક્કરણ
એ ટાણે રહ્યા અવૂરા,
ન દ્વિતીય-દન-ભાવે
નિપ્રયોગી લન ।।
વિચરી ન્સેશ્વગ્ને સોણુચે

એ હતા જાગ્રત સોણુના
ને સ્વપ્ને સાધ્યા એકતાગ
એકાગ્ર કૃષ્ણ-સ્વરૂપના
કો'કે એની બાગ-નીના
કો કે કિશોરવીના એની
કો કે એની સતામણુ-મનામણુ
કો ક વૃક્ષ ઊંચાને પ્રશ્નતી હતી
કે ' તમ ઊંચા અંગે
અનસ્ય નિહાળ્યા ત્શે કહાન '
કો'ક પછી પૃચ્છા કરતી તી
માનવધારિણી પૃથ્વીને કે
' શરદે શોભે છે તુજ અંગ
કે સોહે છે કૃષ્ણ-ચરણ-
સ્પર્શાનવિએ ? '
કો'ક પછી પ્રશ્ના રહી
વૃક્ષ આવિંગો રહેલો વેલને કે
' દીઠી તમે વેની એક

આલિંગની કૃષ્ણ-વક્ષને !'

અને એમ...એમ...
કૃષ્ણ-વત્સત્વ-રૂપ-ધેલી
ભમતી'તી વૃંદાવન-વનગલીએ.
એને નિહાળતી'તી......
રાધિકા ગોકુળ-પ્રેમ-વાસિની
પૂર્ણપૂર્ણ પ્રેમના ભાવે.

પછી...!
રાધાને નિગમ-દૃષ્ટિએ
ભાસ્યાં છૂપેલાનાં દરપ.
રતિ-શ્રમિત પેલી રમણી.અકેલી
સકામભાવે સરીને ભજતી
અહમ્-ભાવે ડોલી
કે 'સર્વ લલનાના મેલી સાથ
વ્રજકિશોરી મુજ સંગ ખેલ્યાં.'
એ પરોક્ષ વિચારતી
પછી પ્રત્યક્ષ વદી,
" વ્રજ-રસેશ ! આપ મહાનુભાવે
સાક્ષાન્મન્મથઃ મન્મથઃ ।
શૃંગારે મથ્યો કામ.
મુજ અંગે વિરામી

બાલ્યવંતી ઋતુ શિશિર,
ને ઝુલાવી વસંતઋતુએ ! "

એ છકેલીને સુણી
વેણુ વદ્યા વાંસળીધારી,
" નવવયા ! બાલ્યકાળ—ચંદ્રમા
તુજ અંગે અસ્તાચળે સંચર્યો,
ને તારુણ્યનો ઊગ્યો ભાનુ.
કહીશ, નવકામા ! હવે
શાં છે તુજ મલકામણે
છાનાં લજ્જાશીલ રહસ્ય ? "

અને ખેવંતી મોતિયન માળે
લજ્જામણી લલ્નાએ વદી,
" નંદકિશોર ! પ્રથમ રસ—ખેલને
શ્રમિત ભરે છે અંગ;
ચરણે છે શિથિનતા.
વાટડલી નહિ ખૂટે મુજ, રસેશ ! "

એ વેણુનાં સુણી
મલકામણાંનાં વેરી ફૂલ
કનૈયે સંબોધી શ્રમધારિણીને,

" પ્રિયે ! મુગટ બંધીલે વિરાજ;
શાતા રહેશે તુજ અંગે ! "

અને......!

એ કૃષ્ણ—પાઘડી
ગોપી-ધરના દેહ લગાવી
આડું નિહાળી કટાક્ષે મલકી.
એણે આંખ મીંચાણી, ને
અલોપ થયા મુરારિ !

પછી.. ...!
" ઓ રમણ...રમેશ્વર ! "
અગણા રહી પુકારતી
ને હૃદના કુંજન-ભવા.
પછી અર્પિત બનીને
વિપ્રયોગ-શૃંગારના રાહે
તલ્લીન બની કૃષ્ણસંગે.

અને યમુનાતીરે...
છૂપાયેલ કનૈયાની શોધે
ઘેલીઘેલી થઇ ગોપી.
પછી દ્વિતીય દશે...

નાયિકાએ આદર્યા અનુકરણ
કનૈયા નાયકના રસે
વિપ્રયોગે બની રસભીની,
પુનરાવર્તને બાળ-ઇતિહાસના
બની પૂતના ને બની કનૈયો
ને કર્યો પૂતના-વધ.
પછી ખેલી અસુર-સંહાર
મધુસૂદન બનીબનીને;
ને તોળ્યો ગિરિ ગોવર્ધન.
એ નિહાળીને એવે...
હસી ગિરિવર-ધર-ધારિણી રાધિકા
" કનૈયા ! રહી છે તુજ પ્રભા !
કોમળતાભર્યાં હૈયાં
બીજે છે શરચ્ચંદ્રની સાખે
પ્રેમ-સ્મરણ-આર્દ્રતાએ,
ને શબ્દ-કવિતે એમના
કારુણ્ય છે વિપ્રયોગના ! "
પછી ઇતિહાસ અનંતના નાચ્યા
આભે નિહાળી વૃષભાન તનયાએ,
" અ...... હા ..! "
મનમુગ્ધ લલનાઓને મુખડેથી
સર્યું એકાકી વેણુ
રાધિકાહૈયે પાડતું

દર્શના અમોઘ પડઘા,
" ઓ અનંત ! શાં શાં છે
વિશ્વની કવિતાનાં ગાન !
નાદ-બ્રહ્મે ઓ સર્જતાં રંગ
ને આલેખતાં સંસાર-ચિત્રપાટીએ ! "

અને......
એકવાર ગોપી-કનૈયાના
અનંત-રાધસ-આરાધિકાએ પેખ્યા,
ને આજની ક્ષિતિજે નિહાળી
કર્યું ઊંડું મનડું કે
' ધરતી ગૂંથવી છે આજ રંગે ! '
શું હતી એ કદાન-ગોપી સમરસા !

એવે સુણાયો સ્વર
કૃષ્ણ-પ્રિયા રાધિકાને કર્ણે
પ્રાર્થતી એક પ્રેમિકાનો,
" નંદદુલારા ! અમ અધર'પે
વિયોગની છે ઉષ્મા
કેશાવલિએ સૂકાયાં છે ધૂપેલ,
તો કર-કમલ-કૂંપળેથી, નાથ !
સીંચો રસના સુગંધિત સ્નેહ ! "

પછી સુણાઇ રાધિકાને
ચંદ્રવદના–મુખડેથી સરતી
ભાવાવિષ્ટ પ્રાર્થના અન્ય,
" યશોકુંવર ! બાળવયે રીઝવ્યાં માત
પાન કરાવી મધુર મુખડાનાં.
હવે કિશોરવયે, લાલ !
આપ–દર્શન–અભિલાષીનાં
દર્શને ઠારો નયણાં ! "

પછી પ્રાર્થના બીજી
અંગ–સ્પર્શન–અભિલાષિણીની હતી,
" ગોપાલ ! ભમીભમી વ્રજભૂમિ
ગિરિમાળ કરી છે પાવન.
કંકર ખૂંચ્યા ચરણ-કમળે હશે;
ન બીશો ગિરિધારી ! પણ
અમ કઠણ કુચ ધવનાઓથી
ધરીશું આપ -ચરણ- કમળ
ધીરા...ધીરા...ધીરા...
यत्ते सुजात चरणाम्बुरुहंस्तनेषु
भीताः शनैः प्रिय दधीमहि कर्कशेषु ।
तेनाटवीमटसि तद्व्यथते न किंस्वित्
कूर्पादिभि र्भ्रमति धी र्भवदायुषांनः ॥
ને અનંગે ઘેર્યો દેહગઢ

વાસના-વર્ધન-મેદે
નાથ ! સમર્પીશું આપને ! "

પછી પ્રાર્થના ચતુર્થ
મહાજન ઝીલંતી ચઢવળી
વહી શરદ-સૌંદર્ય-બીંજની,
" રમેશ ! કરાવ્યાં રમામૃતનાં પાન,
ને વિરહના યે લીધા તાગ.
કોણે સુકાય જગી મરવાળી
આમ શરદ-રજની, નાથ !
વિગાર્યાં વ્રજ-નર-નાર
તોળી ગિરિ ગોવર્ધન.
શું નહિ તારી શીખીને
અધરામૃતના પાન ?
વિરહે તૂટતા જીવનના દોર
સાંધ બાંધ્યા છે આપ મહાનુભાવના
પુણ્યકારી કથામૃતના ભાવે ! "

અને......?
શુધ્ધી સદ્‌ભાવ-દીપિકાના સ્નેહ
રાધાએ સાધ્યા કૃષ્ણના દેવાનાર.
" રમેશ ! આજ ફળી મુજ નેમ.
ઉર ઊઠ્યો છે અગાધ

આનંદના હેલંતા હેલે.
ધ્યાનસ્થ દશાની સમર્પી
પુણ્યવંતી તેં પરમ ભાવના.
હવે શ્યામ... ઘનસ્યામ !
આત્માએ આચ્છાદ્યાં પડળ
ખેસવીખેસવી આહ્‌લાદાવ
અનંતના અભિનવ રંગે,
ને ખેલાવ નવ-રસ-રાસ !"

અને......[1]
પ્રવાપો પ્રેમાંગનાઓના પછી
પ્રેમેશ્વરી રાધિકાએ કહાવ્યા
પરમ પરમેશ્વરને પ્રીતે.
વાયા પ્રણયના સમીર.
શૃંગાર રસ હેલે ચડ્યો
રસેશ્વરના રસ-દર્શને.
સંયોગથી પ્રવર્ત્યો વિપ્રયોગ
ફરી ફર્યો સંયોગે.
પ્રથમદલ દ્વિતીયદલે
શૃંગારના ઊછળ્યા મોજાં,
ને આજે થભ્યો શરદ-રાત્રિનો ચંદ્ર,
ચાંદનીના રેલતો સાગર.
પછી મંત્ર-મુગ્ધ બની વ્રજ-રજ,

ને મોરપિચ્છ-મુકુટધારી
પ્રકટ્યા યમુના-કાંઠડે
મરક...મરક...મરક...મલકતા;
ને કાલિંદીનાં યે નીલવર્ણાં નીર
ઘડીક થયાં ધવલાં
ચાંદનીના ઝીલતાં રંગ.
પછી રોમે રૂપે ને રોમકૂપે
દર્શનપ્યાસી પ્રેમાન્વિત દાસી
વિશ્વનેગ્યૂ ઝીલંતીઝીલંતી
અતૃપ્તતાના દેહે દેવી,
વિરામની જીવનના સંતાપ
અમાપ બની શાંત પ્રેમે.

અને .....*
કાલિંદીના કોડામણ કાંઠે
રાત્રિનો ચંદ્ર વર્ષાવતો તો રસાળ
ફૂલડાં શરદ-ચાંદનીનાં.
એને વાંસળીવાળાને
બિછાવી રસ-સેજ
વ્રજાંગનાઓ યોગેશ્વર કાજ.
ઉપર બિછાવી અંગેથી મેરવી
ઉર-કેસર-રંગભીની ઓઢણી.
પછી ઝૂંટવી એક......

બંસરી કનૈયા કનેથી,
લીધો મયૂરમુકુટ પછી,
ને સોહાવ્યો પાષાણ-શિનાગ્રે,
પછી પધરાવી વ્રજમહારાણી
કૃષ્ણપ્રિયા રાધિકાને
પુષ્પાસન બિછાવી સમીપ,
ને માગ્યા કૃષ્ણ ન્યાય
શું પ્રકૃતિ તોળતી હતી
પરમ પુરુષનો ન્યાય ?
એ હતું માયાનું ન્યાયમંદિર
સંસારે તોળાતો'તો
શું બ્રહ્મનો ન્યાય ?
" વૃષભાનદુલારી ! શા શા અધિકારે
નંદકુંવરે તજી વ્રજનાર ?
તોળજે તુલાએ ન્યાય
કો'ક ભજે છે નિજ ભજનારને,
પણ વીરલા કો'ક
ભજંતા ને નહિ ભજંતાને બે
ભજતા નથી લગીર
શા શા હશે મતન્મ મહીં ? "
એ વાદી પ્રણય-પક્ષિણીની
સુણી અરજ ન્યાયાસને વિરાજી
પ્રેમ-પૂર્ણ ન્યાય-ધારિણીએ

અસકામણાંના વેરી ફૂલડાં
પછી પ્રશ્ન્યો પ્રતિવાદી કહાન,
" કનૈયા ! પ્રેમ-વગનગરે આજ
અરજું છું પ્રણય-ન્યાયાસનેથી
શપથ દઈ રાગ-ચાંદનિયાના
કે ' શા છે તું પર આરોપાયેલા
આક્ષેપના સંક્ષેપે ઉત્તર ? ' "

અને ફૂલડાં-આસનેથી
પ્રેમ-મંદિરની બે પ્રતિદારિણીએ
જકડી આપ્યો કહાન
વેણુ વદી રસ-ન્યાયાસનનાં,
" કૃષ્ણજી ! તોળાય છે ન્યાય આજ.
વસમી છે ' પ્રેમ-મંદિર 'ની શિક્ષા
પ્રણયાપરાધીને ! "

અને......?
પછી પ્રતિવાદીએ દીધા પ્રત્યુત્તર
પ્રણમી ન્યાય-ધારિણીને,
" રસ-ન્યાય-પ્રિયા ! ઉપકારને પ્રત્યુપકારરૂપે
અન્યોન્ય ભજંતાંને
ધર્મ કે પ્રેમની નથી
લગીરે સંભાવના હેવે ! "

પછી દીધો બીજો પ્રત્યુત્તર,
" પ્રેમન્યાય ભજંતી રાધાકુમારી !
પ્રત્યુપકાર નહિ ઇચ્છંતાના
છે પ્રકાર બે:
પિતૃવત્ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ,
અને સાધુવત્ દયાર્દ્ર ચિત્ત ! "
" કનૈયા ! પ્રત્યુત્તર દીધા તેં બે.
શા છે ત્રીજાના હવે ? "
" પ્રણય–ન્યાયદુલારી ! વિરલા એવા કો'ક
ભજનારને ને ન ભજનારને
નથી ભજતા લગીરે.
એના છે પ્રકાર ચાર:
' આત્મારામ ' કો'ક......
આત્મન્યેવાત્મનાતુષ્ટ : ।
રમણ કરે નિજ આત્માએ.
કો'ક ' પૂર્ણકામ......'
છે રહિત ભોગ–લાલસાએથી,
ને અકૃતજ્ઞ કો'ક......
ન ઝીલતા ઉપકારને.
ને ગુરુદ્રોહી નર કો'ક......
દ્રોહી છે કઠિન હૈયાના ! "

એ કૃષ્ણ–વેણુલે

મહિમાદિ દીધી તાળી
રાસ કરી રસ-લલનાએ,
આંખ-મીંચામણીએ મરક મલકી,
કે ' નંદકુમારાએ માન્ય કર્યા
આક્ષેપ આરોપાયેલા પ્રભુએ. '

પણ......!
યોગ—યોગેશ્વર કૃષ્ણ,
એણે જાણીજાણી
સમસ્યા કહી ગૂઢીગૂઢી,
" ઓ રસ-ન્યાયમૂર્તિ...!
અમાન્ય નથી મુજ
દીધા પ્રત્યુત્તરે સઘીર.
હું છું રસ-મિત્ર
મર્મ રસ-લલનાનો.
ને ભજંતાની ધ્યાનસ્થિરતા કાજ
ભજંતાને યે નથી ભજતો
દ્દઢીભૂત કરવા નમ એકતાર
સંસાર-પ્રપંચ-વિસ્મૃતિના.
પરોક્ષે રહી સુણ્યા છે
વિપ્રયોગ-શૃંગારના રાગ.
ઓ સખીઓ...!
હું છું અદ્વૈતવાદી !"

(૩૪)
રાસ-લીલા

ચાંદો પૂર્ણો હતો
ગગને ચાંદનીના તેજ,
ને વેરાતાં'તાં યમુના-કાંઠે
તેજ-ફૂલડાં આભ-તારલિયાનાં.
ગાજતી પ્રકૃતિની વેણુ
સાદ દેતી'તી કનૈયા-જ સરીખે.

એ સ્વર-દૂતીના સંદેશ
રમા-વ્રજને ઘેલું કરતા
આભ નમતા'તા યમુના-કાંઠડે
શું ચૈતન્ય આમંત્રતું'તું ચૈતન્યને
રમવા મહાકાના રાસ?
સ્વર પરબ્રહ્મ-રૂપ કનૈયા!!
આકર્ષતા'તા પ્રેમસહાગુ એ ભગતીઓને
ઓ જગત! એમ જ ધર્મ છે
સર્વં यत्र मय्याद्वितीयम् છે
શારીરિક અને માનસિક રીતે,
નૈતિક અને આધ્યાત્મિક રીતે,
ઉત્તન ઓ ગહુરણા છે,
લહરતુ અનંતતાના સાગરે
ચંદ્ર, તારા ને રાત્રિના પ્રહર

છે અખંડ એકરસ થયાં જ,
પણ ભિન્ન ભાસતાં મનોદૃષ્ટિભ્રમણાએ.

કૃષ્ણ-પ્રેમી મગ્ન મના,
તનકંપિતા, મનપ્રેરિતી,
પ્રતિમા મધ્યે પૂનમેન ગૂંજે,
પછી બની સ્વરએકત રીઝી
માધવની મધુરી મુરલીએ,
દેહ છતાં બની વિદેહી,
મન છતાં પર-મનોગામી બની-
રાગાપદત્તિ ધ્યાનમ્ ।—
આત્માએ સચરી રાસે,
સમર્પી નિજ પતિદેવને
દેહ ને મનડાં
કે જે ... ...
છે કલેશનું મૂળ.

અને ... ...?
ઝાંઝર-ઝણકાર જામ્યા,
ઘૂઘરી ઘમકી,
કંકણ રણક્યા,
ને તાળીના તાલે
થાપી પડી નાદબ્રહ્મની દેવડે
શરણાઈ વિશ્વની બજી,

ને સ્વર્ગેથી ઉતર્યાં કિન્નરો
ઝાંઝ ને ખંજરી વગાડતા.

એ સુણી થંભ્યા
સ્વર્ગે નાટારંભ......
મેનકાના......
ઉર્વશીના......કે
રંભાના......?
" શા રાસ વ્રજભૂમિએ !
ઓ બ્રહ્મ ! ચાંઘ માગતા.
નિત્ય યૌવન અનિત્ય ભારો છે.
સ્વર્ગીય આનંદે નથી સિદ્ધિ.
અંગનાં નૃત્ય ને મનડાંનાં ગીત
ગૌણ છે વ્રજ–આત્મા–રાસ–સંગીતે ! "
યમુનાને કાંઠડે ચંદ્રભીની રાતડલીએ
રસોત્સવ હતો રસાળ.
એકએક ગોપી ને એકએક કહાન;
મંદ હાસ્ય ને ભ્રૂકુટિ-વિલાસ.
नद्दैर्गृहीतकण्ठानामन्योन्यात्तकरश्रियम् ।
नर्तकीनांभवेद्रासो मण्डलीभूयनर्तनम् ॥
અનેરાં હતાં કંઠાલિંગન
પ્રેમના અનંત સાગરે.
એવે આકાશ–ગંગાને તીર
મેનકા, ઉર્વશી ને રંભા મળી

છે અખંડ એકરસ બ્રહ્મ જ,
પણ ભિન્ન ભાસતાં મનોદષ્ટિભ્રમણાએ.

કૃષ્ણ–પ્રેમી વ્રજાંગના,
તનડોલિલા, મનડોલિતી,
પ્રતિમાજરૂપે પૂરાયેલ ગૃહે,
પછી બની સ્વરએકત રિઝી
માધવની મધુરી મુરલીએ.
દેહ છતાં બની વિદેહી,
મન છતા પર-મનોગામી બની–
રાગોપહતિ ધ્યાનમ્ ।—
આત્માએ સંચરી રાસે,
સમર્પી નિજ પતિદેવને
દેહ ને મનડાં
કે જે......
છે ક્લેશનું મૂળ.

અને......!
ઝાંઝર–ઝણકાર જામ્યા,
ઘૂઘરી ઘમકી,
કંકણ રણક્યાં,
ને તાળીના તાલે
થાપી પડી નાદબ્રહ્મની ઢોલકે.
શરણાઇ વિશ્વની બજી,

ને સ્વર્ગેથી ઉતર્યા કિન્નરો
ઝાંઝ ને ખંજરી વગાડતા.

એ સુણી થંભ્યા
સ્વર્ગે નાટારંભ......
મેનકાના......
ઉર્વશીના......કે
રંભાના......!
" શા રાસ વ્રજભૂમિએ !
ઓ બ્રહ્મ ! ચાંધ માગ્ગડા.
નિત્ય યૌવન અનિત્ય ભારો છે.
સ્વર્ગીય આનંદે નથી સિદ્ધિ.
અંગનાં નૃત્ય ને મનડાંનાં ગીત
ગૌણ છે વ્રજ–આત્મા–રાસ–સંગીતે ! "
યમુનાને કાંઠડે ચંદ્રણીની રાતડલીએ
રસોત્સવ હતો રસાળ.
એકએક ગોપી ને એકએક કહાન;
મંદ હાસ્ય ને ભ્રૂકુટિ-વિલાસ.
नद्दैर्गृहीतकंठानामन्योन्यात्तकरश्रियम् ।
नर्तकीनांमयेद्रासो मण्डलीभूय्यानुनर्तनम् ॥
અનેરાં હતાં કંઠાલિંગન
પ્રેમના અનંત સાગરે.
એવે આકાશ–ગંગાને તીર
મેનકા, ઉર્વશી ને રંભા મળી

વ્રજ-પ્રેમ-સાગરે લીન થતા.
એ નિદ્રાજીને વેણુ વદે
પરમ-પ્રેમ-નિમીલ મુદારિણી
રાસ-પ્રિયા રાધિકા,
" નાટ્ય-કલા-વિશારદ સ્વામી ...!
થંભો લગી......
છે આ વ્રજના રાસ
વિશ્વની રંગભૂમિએ આજ
વામણાં ભજવે છે પરવશ
ને ઇતિહાસ આલેખે છે
બ્રહ્માંડની અગમ્ય પોથીએ
કે ' સંસારીના ઉદ્ધાર
કીધા છે સચ્ચિદાનન્દે ! ' "
આભે થંભ્યો ચંદ્ર
અલૌકિક મગ્નરસે લસોર
અંગ-અભિનય ને મનસા અતીત
રાસ વર્તુલાકારે ગોપી-પ્રત્યંગ રમાને
કલ્પીને ઊડતા ઉચ્ચ કક્ષાએ

શું બ્રહ્મદિવ્યાનંદે ?

અને રાસમંડળ ..
મૃદંગ ને બાજતા'તા તાલ
' શા વિચિત્ર ભાવ ! '
પ્રશ્નતા'તા રાધા-વેણુના

રાસ-મંડળ મધ્યે
સમીપે સોહંતા કનૈયાને :
" રાસેશ્વર ! રાસમંડળે આજ
અદૃશ્ય કેમ છે તુજ પ્રતીક.
શું સર્વ ગોપાંગના છે વ્રજે ? "
" રાધિકા ! વ્રજે છે સર્વ વ્રજાંગના
શા વળી ભેદ નર-નારીના ! "

એ રાસ-મંડળે પછી
ફરી દશ્યમાન થયું કૃષ્ણ-પ્રતીક
અકેક ગોપી ને અકેક કહાન.
એ સવિકલ્પ સમાધિ હતી.
ધરાયાં'તા ધ્યાન ધ્યેયે,
તાદાત્મ્ય હતા સ્વર-ગાનના,
ને ઝાંઝરના ઝમકારે
મરોડ હતા અંગના રસાળ.
કનૈયાના અંગ-સંગ-સ્પર્શને
તૂટતી'તી ફૂલડાની માળ,
ને અસ્તવ્યસ્ત ચીર
સરતાં'તા ધીરાધીરા
સાન ને ભાન ભુલાવીને.
એ નિહાળીને...
ચંદ્રમા આજે ય થંભ્યો
ઘડીક ભૂલીને ગમન.

ને એમ...એમ...
અનિમંત્રા મહીં મધ્ય વિસ્મિત
વિશ્વ-ધરીએ થંભ્યા,
શશાંકશ્ચ ગણો વિસ્મિતોઽભવત્ ।

એ હતા અખંડ રાસ
છ છ રે માસના...
ને દિશા ને કાલમાપ્યાં
જ્ઞાનનાં તૂટ્યા બંધન,
ને લાધ્યા વિજ્ઞાન-જ્ઞાન,
વિશ્વ પામ્યા દેહ તાદાત્મ્યભાવે,
મનડાં ઉડુપને ઊગ્યા,
પ્રાણનાં પિછાણ્યાં રહસ્ય,
વાયુ પર સધાયાં પ્રાબલ્ય,
ને અગ્નિતેજ પ્રાપ્ત થયા પ્રાણ યામે.
ઊંચે ને ઊંચે ઊડ્યું
શું કહાન-ગોપી-રાસ-મંડળ ?

એ હતા વ્રજભૂમિનાં
અનકારી આછાં ઉડુપન,
અનંત શી રજનીએ જ્યાં
મહામાયાના રાસ-મંડળે
ચંદ્રમા પૂરતો હતો
આત્મ પ્રકાશતાં તેજ,

ને બજતા'તા બ્રહ્મનાદના બાજ
નિર્વિકલ્પ સમાધિના આરે
રેલાવતા કહાન–ગોપીના રાસ.
यत्रयत्र मनो याति
तत्रतत्र समाधयः ॥
એ દનો પહાડનો અનંત-રાસ
देहाभिमाने गलिते
विज्ञाते परमात्मनि ॥
પ્રેમ, પ્રેમાસ્પદ ને પ્રેમી–
त्रयाणाम् अभेदः ॥
એ અનંતતીમાના રાસ
નિહાળતી'તી રાધાદુલારી
ઊછળતી લોકોત્તર આનંદે,
નિર્વિકલ્પ સમાધિસ્થ દશાએ.
" एषा हि परमा गतिः ।
एष हि परमो लोकः ॥
एषा हि परमा संपत् ।
एष हि परमानन्द ॥ "

અને ....!
આનંદસ્વરૂપ મુરારિએ
પછી પ્રશ્ન માયાને,
" રાસપ્રિયા ! નિર્વિકલ્પ સમાધિએ રચાવ્યા

છ છ માસના અખંડ રાસ;
વ્રજભૂમિ સંચરી ચન્દ્રિકાએ
ગોપી ને ગોવિંદના સંગાથે;
ને યમુનાએ ઝાર્યાં
આકાશ-ગંગાનાં નીર;
પ્રગટ્યે બાંધ્યા યોગ...
નાચીયું ને યમ-યાગણમીને તીરે !”

એ રાસેશ-યોગના
રાસના રાસ-મંડળે હતા
પ્રભાતના રાસ-પ્રાણેશ્વરીને.
પછી...?
આજે નિરાળી નારીનો પૂર્ણચંદ્ર
નિજ વદન-ચંદ્રેથી આ વદી,
“ રમેશ ! મુજ લગ્ન છે તું સંગાથ
અખંડ લીલાએ છે ઉર્વશી આજ.
માયા વરે છે પરબ્રહ્મને,
ને બ્રહ્માંડ-સાગરે વિરમે છે
રાધાની અત્યુત્કૃષ્ટ સરિતા !”
પછી ચિત્તવૃત્તિનિરોધ યોગ ॥
અને......?
શું બ્રહ્માંડનો હજી યે ચાલતો
હતો અખંડ રાસ ?

(૩૫)

રાસ–પંચાધ્યાયી

(જળ–ક્રીડા)

શરદની પૂર્ણ પૂર્ણિમા

રાત્રિએ રમણાએ ચઢી હતી.
યમુનાના નીલપેરા તરંગને
આચ્છાદની'તી ધવલ ચાંદની
જલવર્ણી વ્યોમ-મંડળેથી.

એ વ્યુત્થાન-દશાની
જાગૃતિ સમાધિએથી હતી.
ઊંડેતી નિર્વિકલ્પ સમાધિએ મગ્નાંગના
પછી ઊતરી અનંત આભેથી
વ્યોમ-ગંગાને તીર
રાસ ખેલી આત્મ-કૃષ્ણ સંગે;
ને સમાધિસ્થ અવસ્થાએથી
સમાપ્તિ હતી એ
આત્માના અનંત રાસની
નિરોધેથી વ્યુત્થાન-દશાએ.
પુકારતું'તું વ્રજનું પ્રારબ્ધ
સંસારના કર્મ-ચક્રે.
વ્યોમ-ગંગાને તીરેથી
નીરે પ્રવેશી રાસ-રમણી
મનહર કરતી'તી ક્રીડા
મોહનની મૂર્ત સંગે.
પછી વ્યોમ-ગંગા-અવતરણ

હતું વ્રજભૂમિએ.
કહેશો, કોણ એને ઝીલે.........?
ભગીરથ-તપે પધારતી ગંગાને
જટાએ ઝીલી'તી મહાદેવ દેવે,
અને વ્યોમ-ગંગાને વ્રજભૂમિએ
ઝીલતી'તી પ્રેમ-દેવી રાધિકા.
એણે આભે નયનદોર સાંધ્યા.
ચંદ્રબિંબે વિરાજ્યો કૃષ્ણચંદ્ર
ઉર-વારિધિના હેલાએ
હેલતો'તો રાધા-આત્મ-મંદિરે.
પછી રાધિકાએ છોડી વેણી,
ને શ્યામરંગી કેશાવલિએ
વ્રજ-વારાણસીમાં
વ્યોમ-ગંગાએ કર્યાં અવતરણ.
એનાં પૂજન-અર્ચન કર્યાં
મનોવિહારી રાસ-રમણીએ.
સુલભ-યોગ-ભર્યાં વ્યોમગંગાનાં નીર
પછી ભળ્યાં પ્રીતે
પ્રણય-ભક્તિ-ભીનાં કાલિંદીનીરે.
શું યોગ ભળ્યો ભક્તિમાં ?
પછી પ્રેમ-લક્ષણા ભક્તિએ
ડોલ્યાં સમાધિસ્થ ગોપી-અંગ
મોહનના મધુરા સ્વરે,

" રામ-પ્રિયાઓ ! પ્રારબ્ધ પુકારે છે કે
સંસારે પૂર્ણ કરી આયુષ્યની અવધ
બદા-આર ગેાીગોરી ! "

અને વાયા સમીર,
ને તરંગે વ્રજ-લલનાઓ
માંડ્યા જળ-છાંટનના ખેલ,
ને ભીંજાયા રાસ-મુરારિ.
પછી વજ્રેશમુખે પ્રસર્યું મલકાગ શું.
જળ-વિલાસ એમણે માંડ્યા
મિનિણી ને હસ્તિનીઓ સંગે—
ગજગામિનીને સંગે જાણે
ગજરાજ કરતા જલક્રીડા !

એ નિહાળીને......
પ્રેમ-પદ્મિની વજ્રરાણી
મનોવેણુમાં વદી,
" આત્માએ આચ્છાદાયેલી સંસાર-જાળ
ગૂંથવે છે માનવ માનવી
લોકને માણવા છે પૂરા

જીવને ભર્યાભર્યા આનંદ
પ્રકૃતિના રંગ-રાગેથી.
પ્રતિગૃહીતા માને છે કે
' દાતા પ્રકૃતિ છે. '
પણ છે એ ભ્રમણાની ભૂલ.
' પ્રતિગૃહીતા છે પ્રકૃતિ '
प्रकृतेः क्रियमाणानि
गुणैः कर्माणि सर्वशः ।
अहंकारविमूढात्मा
कर्ताहमिति मन्यते ॥
ઓ જગત—માનવ !
આસક્ત ન થા...
આસક્ત ન થા ! "
યમુના–તટે ને યમુના–નીરે
વ્રજેંદ્ર–અંગ–સ્પર્શન–પ્યાસિણી
અધરદંશ દેતી'તી
ઉન્મત્ત મદનમદથી,
ને કો'ક કરતી'તી
નેત્રાર્ધમુદ્રા રસાળ.
કો'કના નેત્રાંત ભ્રમર–કટાક્ષે
ભ્રુકુટિએ ભાંગતા હતા—
શું શોધવા ખોવાયેલને ?
સમીપ હતા વ્રજનાથ,

પણ નદીના અંગ આલિંગ્યાં.
શું એ એની ગોપ હતી ?

અને... ..?
ચંદ્ર દોર આભા મજેરી
ગનિ કહેતી'તી તૃતીય પ્રહર
વાતા'તા નીર-ભીના સમીર
શરદ્-ભીના યમુનાતરંગે.
" રમ-પ્રિયાઓ ! પણે નિહાળો ..
રંગીના ઊઘડ્યાં કુમુદ
જગ-કુમુદવત્ છે રજનીએ
ન્યાય ચેતન-પ્રકૃતિના,
ને દિને છે એહના
જગ-કમલવત્ ન્યાય ! "

પછી . ?
યમુના-તટે ગુંજી રહ્યા
રાધિકાકર્ણ સ્પર્શતા કૃષ્ણવેણુના,
ને ઊઘડ્યાં પછી
રાધાના ઓષ્ઠ-પોયણાં,
" કનૈયા ! તુજ શબ્દે છે

અર્થનાં અનુપમ માધુર્ય.
तदाविवेकनिम्नं-
कैवल्यप्राग्भावचित्तम् ॥
પિછાણે એને ને
બને જે પરમ-સૌંદર્ય-એકતાર
એના છે જીવન-આનંદ !"

એવે......?
શરચ્ચંદ્રિકાભીની......
નીતરતી નીર-બિંદુડે......
અંગસંયોગે રસીલી...
ભામિની રસ-પ્રિયા એક
રસની લથબથ લહાણુ
ઊભી રાધિકાજી કને સરી.
" વૃષભાનદુલારી ! रसो वै सः સંગે
રસ-પ્રદીપ્ત બની વ્રજાંગના
વિચરે છે અત્યાનંદે.
શાં એકેલાં ઊભાંશિમાં તમ
વિચારના ઝૂલણે ઝૂલો છો ?"
" સખી ! પ્રેમની પરિભાષા
છે ભણી ? કે અભણી ?"
" વૃષભાનદુલારી ! ભણ્યાં ભૂલે ભીંત,

" રસેશ્વરી ! મનુ ને શતરૂપા સૃષ્ટિએ
મુજ હતી ચાંદની.
પછી વીત્યા યુગયુગાંતર,
ને આલેખાયા વેદ ચાર.
ઉપનિષદ્ પછી વધું.
आत्मानं वै विज्ञानथ अन्यां वाचं विमुञ्चथ।
આત્માને પિછાણીને તું
તજ સર્વ અન્ય શબ્દ.
अपरा विद्या धरावती तुं
પામી છે परा વિદ્યા.
શેં રહી છે તે પ અન્યની ? "

એ ચંદ્ર-વેણુનાં
રાધિકાને ભાસ્યાં પ્રત્યક્ષ,
ને થયાં મનોમંથન :
" પ્રકૃતિ જીતે પુરુષ.
શા પછી સંસારભાવે
આત્મા-પિછાણુણહારને મોહ અંગ-મનના ? "

અને......?
અજવાસ પ્રકટયા પૂર્વક્ષિતિજે

" રસેશ્વરી ! મનુ ને શતરૂપા સૃષ્ટિએ
સુજ હતી ચાંદની.
પછી વીત્યા યુગયુગાંતર,
ને આલેખાયા વેદ ચાર.
ઉપનિષદ્ પછી વધ્યું.
आत्मानं वै विज्ञानथ अन्यां वाचं विमुञ्चथ।
આત્માને પિછાણીને તું
તજ સર્વ અન્ય જ્ઞાન.
अपरा विद्या धरावती तुं
પામી છે परा વિદ્યા.
શેં રહી છે તો ય અન્યની ?"

એ સ્વર-વેણુનાં
રાધિકાને ભાસ્યા પ્રત્યક્ષ,
ને થયાં મનોમંથન :
" પ્રકૃતિ જીતે પુરુષ.
શા પછી સંસારભાવે
આત્મા-પિછાણણહારને મોહ અંગ-મનના ?"

અને......?
અજવાસ પ્રકટ્યા પૂર્વક્ષિતિજે

ને જ્ઞાન-પ્રાપ્તિ માગે સ્વર્ગ.
અમને ભર્યું છે વ્રજ
ને ભલા છે વ્રજકિશોર ! ”

એ વેણુને હતી
પ્રેમ-લક્ષણા ભક્તિ

એ સુણી ને ઋષી વિચારે
ત્યાં દેહવિનાશ વાંછતી એક
કોઈક કૃષ્ણનયનના કટાક્ષ
સહચરી થઈને લાગી,
ને સર્વ રાધા-વેણુના
“ આજ વ્રજભૂમિએ છે કૃષ્ણાવતારની
કિશોર-જીવન-સામર્થ્યલીલા,
પણ તોય કો'ક કો'ક
અગમ યોગની અનુકૃષ્ટ ભાવના
[illegible]ારે-આસક્તિએ પેખે છે
[illegible] રહ્યા છે મને
[illegible]માં પ્રપંચભાર ? ”
ધીરેધીરે રાત્રિનો ચંદ્ર
પશ્ચિમ-આગમને થયો
પાઠવતો કિરણાવલિએ સંદેશ

(૩૬)

રાસ–પંચાધ્યાયી

(વન–ક્રીડા)

એ પ્રભાત......
યમુનાને કાંઠે હતું;

આછાઆછા ઉપારાણીના.
યમુનાનાં તજ્યાં નીર
પ્રણય-ભીની રસ-લલનાએ.
અને પછી......
એકેલો આત્મરમણ કરતો
યોગ-યોગેશ્વર હતો.
આત્મારામ : પૈત્વલોડરમત : ।
વાતા'તા મધુર અનિલ,
ને ઊડતી'તી રાધારાણીની
નવરંગ ઓઢણીની કોર.
પ્રભાતની પ્રસરી પ્રભા,
વાયા ડોલ મદપ્રેલ
આહ્લાદક ધીર સમીર,
ને રાધિકાના ઉર-સરોવરિયે
કુમુદ બીડાયા ને
ખીલ્યાં કમળ રસાળ.
પછી પ્રેમે પ્રાત સ્નાને પધારતા
યોગ-યોગેશ્વર કૃષ્ણ
લગીર થંભ્યા અચકી,
ને નિહાળી રહ્યા
વૃંદાવનની વનરાઈમાં
ધીરેધીરે અદૃશ્ય થતી
હૃદયમૂર્તિ રાધિકાને.

(૩૬)

રાસ–પંચાધ્યાયી

(વન–ક્રીડા)

એ પ્રભાત......
યમુનાને કાંઠે હતું;

ને તિમિર ગયે પ્રસર્યાં
અરુણનાં પ્રકાશંતાં તેજ;
ને રાસપૂર્ણાહુતિએ જલક્રીડાએ ભીંજેલી
નિજ ઘનસ્યામરંગી કેશાવલિએ
ગૂંથતી હતી લક્ષના એક
રાધારંગી ધવલાં મૌક્તિક.

એવે સુણાયો મુરલીસ્વર
યમુનાતીર-ઉપવનેથી,
ને રેલી રમણીઓની ધાર—
શું વનરાઇને રસ-સિંચન
કરવા ?
એ વૃંદાવન કુંજન-ગલિયને
રાધિકાજીના વેણી-શૃંગાર
કરતા'તા ઘનશ્યામ મુરારિ.
રમણીએ ચડ્યું હતું પ્રભાત,
ને પ્રફુલ્લતી વનરાઇએ
વૃક્ષ-વેલીની ઘેઘટ ઘટાએથી
ભાનુરાજ ખેલતા'તા
દૃશ્યનાં છાનાં છપૈયાં—
શું નિહાળવા રાધિકાનાં
વેણી-ગુંફન ?

મહેક મહેક મહેક'તા'તા
કુસુમ વિકસ્યા રસાળ
જાઇ, જૂઇ, ને નવલ માલતી
સૌરભની કરતા'તા સ્પર્ધા

પહેલે કર્યાં'તા માયાના આજ
પ્રભાતના મહેલે પાણિગ્રહણ,
એમ રાધા–આત્માના કર્યાં'તા
ઘનશ્યામ સુરાગિએ લગ્નગ્રહણ

સુગન-આત્મ–પરમાનંદના
મધુરજની પછીનું હતુ
શું આ પહેલું પ્રભાત ?
" આવો ગાઓ, સખીઓ !
પ્રભાતના માઢ રાગ ' "

એ ગયા–વેણુ રે
ઝમકારે ઝાંઝર ઝમક્યા,
પણ ન ગવાણા રાગ
પછી વદી એક મનકતી
" વ્રજમહારાણી ! પૂર્ણચંદ્રની રાત્રિએ

રમાયેલા રાસ પછી
ભાસે છે દિ'એ પણ આજ
અંધકારની છવાતી છાંય !"

એ વેણુલે રાધાજી
ચૂમી મલક્યાં કનૈયામુકુટે,
" સખી ! ચંદ્રની ન હતી રજની,
ને ન હતા ચંદ્રના રાસ,
રાસ રચાવ્યા'તા કૃષ્ણચંદ્રે.
વિશ્વે છે આત્માનાં પ્રાબલ્ય,
વિશ્વનાં નથી આત્માએ.
પ્રકૃતિ આત્માધીન છે !"
ને અટક્યા વેણુલાંના સાંધ્યા
મજના રસ–રાજને દોર,
" રાસપ્રિયાઓ ! અંધકારના ઓછાયાની
ટાળો તમ ભ્રમણા.
સર્વત્ર છે પ્રકાશ
બ્રહ્માંડમાં અનંત ઓજસનો !"

એ વ્રજકુંજે......
વૃક્ષ કહેતું'તું વીંટી વેલીને
કે ' ઓછાયા અંધકારના યે

છે આછાઆછા પ્રકાશ,
સ સાગની રંગપામર્ગીએ ઢાકયા
આભાસ દેતા જીવાત્માને ।
સુલભ છે માયાના સંયોગ,
ને દુર્લભ છે એથી યે
મમતાની સાધવી અનાસક્તિ '

અને વાતા'તા...
પવન પ્રથમ પ્રહરના.
પ્રભાત દીપતુ'તું ૨ દયને.
એવે ઝીની ભાનુ-પ્રકાશ
વદી એક રમણી
" ઓ પ્રકાશ ! અધકાર વીંધા જીવનના
પાઠવ આત્મપ્રકાશ ! "

એ પ્રાર્થના સુણી
કૃષ્ણચંદ્રે દીધા ઉત્તર,
' પ્રકાશ પ્રિયા રમણી . !
ત્યાગ વિના નથી
શક્ય ઝીનવા પ્રકાશ
न सिद्धति मन्त्रशतान्तरेऽपि ।
न प्रजया न धनेन त्यागनैकन
अमृतत्वमानशु ॥

આદેશ કરે બ્રહ્મા તો ય
વિના ત્યાગ નહિ સિદ્ધિ.
यदि ब्रह्मा स्वयं वदेत् ॥
તથાપિ ન કો' પ્રાપ્તે પ્રકાશ ! "

અને વધતી પળ...
ઝૂલતી'તી વિચાર-સાગરે.
કૃષ્ણ-વાણી-ઘેલી વ્રજાંગના
ને રસીલી રાધારાણી
શોધતી'તી મૂલમંત્રનાં રહસ્ય
સંસારે વસંતી તપશ્ચર્યાના.

એ જાણીજાણી
દીધી રાધા વતી વદી
યોગેશ્વર કૃષ્ણે સમસ્યા :
" गृहेषु पञ्चेन्द्रियनिग्रहस्तप. ॥
વ્રજાંગના ! વસો સંસારે
ને પ્રાપ્તો જીવનપ્રકાશ
ગૃહિણીના વીતરાગધર્મે.
निवृत्तरागस्य गृहं तपोवनम् ॥
શ્રેષ્ઠ એ છે તપશ્ચર્યા—
વસી સંસારગૃહે
પૂર્ણ પ્રકાશ પ્રાપ્તવાની

તપોવનથી યે શ્રેષ્ઠ સિદ્ધિ
છે ગૃહ-તપોવને.
પણ એ મહામારગડા
જનક વિદેહી શા કો'ક યોગરાજને
પ્રાપ્યા છે સંસારે વસી ! "

અને......?
યોગ-પ્રભાના વાયા સમીર
પ્રફુલ્લાવતા રાધારાણીને.
" સખી ! यद् हरेव विरजेत् तद् हरेव प्रव्रजेत् ॥
મિથ્યાચારની જુગુપ્સાથી
તપોવને વિચરે તપસ્વી,
છે ને એ વેદ-વાક્ય ?
પણ વસી સંસાર-સાગરે
ઓળંગો તરંગ-વમળ ! "
" વૃષભાનદુલારી ! ઓળંગવાં હશે આપે ! "

આત્માનંદની પ્રસરી પ્રભા,
ને પછી સર્યાં રાધિકાજીના વેણ,
" સખી ! ઓળંગ્યાં એ કનૈયા-સયોગે
જે દિ'ના સાધ્યા એકતાર.
છે મુને સદા ય ત્યાજ્ય
પ્રાપ્તિ સ્વર્ગ-નરકની.

(૩૭)

અજગરેથી નંદરાયમુક્તિ
ને
શંખચૂડ–વધ

એ હતું અંબિકાવન...
વનલીલાએ બન્યું ઉત્કર્ષક
રમણાએ ચડયું'તું આજ.
દેવયાત્રા–દિ'નો હતો ઉત્સવ,
ને સરસ્વતી–સરિતાને તીર
સ્નાન કરતા'તા વ્રજ–ગોપાળ.

એવે સૃષ્ટિ–સૌંદર્યનાં
સંગાથે દર્શન–સ્પર્શન કરતાં
ચોંકયાં રાધિકાજી,
ને વ્રજરાજન યોગેશ્વર કૃષ્ણને
પછી સુણાયા શબ્દ–સ્વર,
" પધારો, વ્રજરાજન...!
યાચે છે યુગ દ્વાપર
હજુ યે દુષ્ટનાં હનન. "
" પ્રિયે ! કોનો સાદ હશે ? "
અગમ ને નિગમ જાણણહાર

પ્રાર્થતો પૂર્ણભાવે એ,
" અચ્યુત ! શાપિત વિદ્યાધર હું.
રૂપગર્વે દુભાવ્યા મેં
અંગીરસ કુળદીપ કદરૂપ ઋષિવર
હાંસી કરીકરીને.
એના પ્રત્યાઘાતરૂપે એમણે
યોગપ્રાબલ્યે બાંધ્યો
અજગરદેહરૂપે મુને.
પણ અનુગ્રહે પછી
કાળની બાંધી ઘટિકા
ને બાંધી અવધ,
કે આપના ચરણસ્પર્શે
પુનઃ પ્રાપ્તું મુજ માનવ-દેહ ! "
" અસ્તુ ! " એ કૃષ્ણવેણુએ
પ્રણમીપ્રણમીને
સુદર્શન વિદ્યાધરે
લીધા સ્વર્ગ-મારગડા,
ને ગાયાં ગુણગાન પછી
સમગ્ર વ્રજે નંદનંદનનાં.

એ ઉત્સવ પુનરાવર્તને
ચડયો હતો રમ્ય રમણાએ.
રાધિકાજી ને રાધા-રમણ

પછી એના આર્ત્તનાદ...
સુણી ધાયા કૃષ્ણ–બળરામ
અભય-વેણલાં દેતાદેતા.
પછી ખેલાણા પકડં-દા'
ને ભયગ્રસ્ત યક્ષે
લલનાનાં છોડયાં લાવણ્ય,
કાળ ને મૃત્યુ-ઘંટારવનાં
પ્રાબલ્ય પ્રત્યક્ષ પેખી.
પછી બળરામજી......
શંખચૂડની ચૂડેથી વછૂટેલીનાં
રહ્યા કરતા રખવાળાં,
ને કૃષ્ણે લીધી યક્ષની ભાળ.
સમીપ, દૂર ને સાવ પાસે
જઇ પૂગ્યા મધુસૂદન
પછી મુષ્ટિકાપ્રહારે હણ્યો શંખચૂડને
વાસનાની બાંધી ચૂડેથી ઉગારી,
ને લીધો મસ્તકે સોહતો
રંગસોહામણો મણિ.

પછી......?
કંપતી એ કોમળાંગનાઓ
વિરમી ભયના કંપેથી,
ને હર્ષે કનૈયા-દર્શને પછી

(૩૮)

યુગલગીત

વનમાં ચરંતી'તી ધેનુ,
ને તરુલતા–છાંયડીએ

બેઠા'તા કૃષ્ણમુરારિ.
સોહાવ્યો' તો ધરતીપરે
મુકુટ શિરેથી ઉતારી,
ને ઊડતાં'તાં શ્યામ ઝુલ્ફાં
ધીરાંધીરાં વાતા પવને.
કાને કુંડળ લહેરતાં'તાં,
ને ઊડતી'તી પીળા પીતામ્બરની કોર.
એક મયૂરરાજ કલાધારી
કરતા'તા થનગન નૃત્ય
ઢેલારાણીને નિહાળીનિહાળી—
શું નટવર નંદકિશોરને
નૃત્યના સમજાવવા અર્થ ?

એવે ભ્રુકુટિ ભાંગતી નૃત્યે
પધારી રાધારાણી ને વદી
કૃષ્ણજીનાં નિહાળી સૌંદર્ય,
" કનૈયા ! વ્રજ ઘેલું કીધું
રાસ અખંડ રચાવીને.
પણે સુણાય છે યુગલગીત.
નિહાળશું એ સ્વર–સિતારીના
બજતા યુગલ–તાર ? "
" રાધારૂ ! પધાર, રસેશ્વરી !

રસશાસ્ત્રે નથી વર્ણિત
છાનાં પ્રણય-હૈયાં-નિરીક્ષણ!"

અને વનની છાંયડીએ
ભ્રુકુટિ ભાંગતી'તી ને કટિએ લચકતો'તો
મદભર યુગલ-યૌવનાંગના.
પછી સુણાયો એમનો
વૃક્ષનાં પૃથક્કરણ કરતો વાર્તાલાપ.
"સખી! વૃક્ષ એટલે?"
"બ્હેની! भावैरंकुरितं महीमृगदृशा-
माकल्यमासिंचितम्।
प्रेम्णा कंदलितम् मनोरथमयैः
शाखाशतैः संभृतम्॥
એવા કૃષ્ણજી છે!"
અને દઈ તાળી એ હસી વદી,
"સખી! જો પેલી ડાળ
લૂમે ને ઝૂમે છે રસાળ!"
"બ્હેની! भावैरंकुरितम्।
અંકુરિત પ્રેમભાવે
છે એનાં રતિ-હસન
માન મુકાવતાં સ્વર્ગનારીનાં!"

એ વેણલે આનંદી

એકે પ્રશ્ન્યા દશ દિક્‌પાળ
કે 'સ્વર્ગ શ્રેષ્ઠ કે વ્રજ ?'
પરોક્ષ એ પ્રશ્નતી પછી
વદી પ્રત્યક્ષ નિજ સખીને,
"સખી ! સ્વર્ગ શ્રેષ્ઠ કે વ્રજ ?"
"બહેની ! આપણ નારી-હૃદય
પ્રેમની ભૂમિકા કહાવીએ,
ને વસીએ છીએ વ્રજે
ભજતાં શૃંગાર-કલ્પદ્રુમ સમા કૃષ્ણ.
શા ખપ વળી સ્વર્ગના
આપણને ?"

અને વાયા સમીર......
મંદમંદ પ્રેમ-સૌરભ
ઝીલનારી ડાલી ડાલને
ભાખતી રસ-ઇતિહાસ.
"સખી ! મહીમૃગદૃશામાકલ્યમાસિંચિતમ્ !
ગોપીકાએ સીંચીસીંચી રસ
બાળવયથી કિશોરવયે લહેરાવ્યો
શૃંગાર-કલ્પદ્રુમ સમો ગોપીજનવલ્લભ !"

એ કટાક્ષ-વેણુમાં
ઝીલ્યાં શાણી સહિયરે.

પછી સેરવ્યાં એણે વેણુ,
" બ્હેની ! વ્રજકિશોરે રોપ્યાં કંદમૂળ
સર્વ વ્રજનાર–ઉર–ફૂલવાડીએ.
प्रेम्णा कंदलितम ।
પ્રેમથી થઇ એના કંદની ઉત્પત્તિ,
ને પછી પ્રફુલ્લ્યાં વૃક્ષ
વિસ્મૃતિ થઈ અન્ય વૃક્ષની,
ને પછી એ વૃક્ષ
मनोरथमयै : शाखाशतै : संभूतम् ।
મનોરથમય સેંકડો શાખાએ
શોભી ઊઠ્યું રમણને કાજ,
ને ખેલ્યા પછી રસ–ખેલ
ક્રીડામણિ रसो वै सः કહાન ! "

એ વેણુને અટકીને
બેઉં ગોપી–યુગલ લઇ ફૂલ
ગૂંથવા વેણી ને માળ.
રસ–યુગલ રાધા ને રમણનું
એ નિહાળતું હતું.
એ નવવયસ્કાના કર
ફૂલડાંની કોમળતાથી યે
હતા અદકેરા કોમળ.

કહેશો, શે મહાયે એનાથી
ફૂલડાં ?
યુગલ-ગોપીની યુગલ-આંખડલી
અસ્થિર હતી ફૂલ-ગુંથને.
યુગલ-ગીત ગાવાંતાં સંગાથે;
પણ યુગલ-પોયણાં શા એોષ્ઠે
કૃષ્ણપ્રેમની હતી મંજરી.

એ નિહાળીને......
રાધા-રમણે ભર્યાં ડગ.
" પ્રિયા ! હું જીત્યો રસદેશ ! "
" રમણ ! તેં ભર્યો રસદેશ ! "

રાધાનાં નેણુલે પરોવ્યાં
કૃષ્ણે દશ્ય રસાળાં,
ને મહીં નિહાળ્યા શ્યામરંગી
કીકીએ નટવરના નાચ !
પણ શું નહોતાં વિરાજ્યાં રાધિકાજી મહીં ?
અને નયનાંની કાળી કીકીમાં
હતા કાળુડા કહાનજી,
ને કીકીમાં તેજસ-બિંદુ શાં
વિરાજ્યાં હતાં ગોરી રાધા.
શું બ્રહ્માંડની કીકીએ જાણે
માયા વિરાજી હશે !

(૩૯)

અરિષ્ટાસુર–વધ

યમુનાનાં નીનવર્ણાં તીરે
ચરતું'તું વ્રજધેનુ-ધણ,
ને ગોપીગોપ રસ-વ્રજદેશના
લેતા'તા વાતડલીના લહાણા...
એવે મચી ધૂમ ધમાધમ !
નાઠી ચરંતી ધેનુ,
ને ઊડયા રજના વ ટોળ.
ગોપી–ગોવાળના ધમકયા હૈયા
નિહાળી વૃષભ મહામસ્ત,
ઢીક દઈ ઉડાડતો ધેનુ,
પુચ્છે ઝપટાવતો વાછરડા,
પાદેપાદે દેતો લાત,
ને મચાવતો હાહાકાર !

એ નિહાળીને ..
વ્રજ–આત્મા કૃષ્ણરાજને

હાક દીધી છાતી ઠોકી,
ને આવ્યો બળિયો
બળિયા સંગે ભીડ્યા બાથ.
ઠીક અરિષ્ટાસુર વૃષભની
બાહુબળે ખાળી ગોપાલે,
ને હટાવ્યો પગલાં અઢાર.
પછી બીજો હલ્લો ખાળી
કૃષ્ણે ઢાળ્યો ધરતીએ એ વૃષભ,
ને શિંગ મસ્તકેથી ખેંચી
પ્રાણરહિત કર્યો મારીમારી એને.

અને.........?
આનંદવધાઇ વજે રેતી.
પણ ગજ્યો હાહાકાર
દૂર.......દૂરથી નિહાળતા
કંસના અનુચરોને હૈયે,
ને અનુચર કેશી દૈત્યે પછી
કૃષ્ણ હણવાની બીડી હામ.
એણે સજ્યા ઘોડેસવારના સ્વાંગ,
ને ઘોડાડાબલે ધણધણાવતો ધરતી
ને કરતો મેઘ શા હણહણાટ
એ ધાયો વ્રજભૂમિએ ક્રોધે.
એને નિહાળી એણે

મધુરી મૂરત મુરારિની—
નિજ કાર્યની નેમના
મરક મરક મરકીને
કરતી હોય જાણે પરિહાસ !

એ નિહાળીને…
ફેગી દૈત્યનો ક્રોધ
પ્રજ્વળ્યો દ્વિગુણિત,
ને લક્ષ સાધી એણે
પૂઠેથી ફેંકી લાત. .
પણ શું લાગે પરમજ્ઞાનીને
ઇન્દ્રિયજ્ઞાનીની ઝપટ ?

અને…… ?
હણાયો હણવા આવનાર.
ગોવાળિયા નાચ્યા હરખીહરખી,
ને ગાયાં ગોપીઓએ ગીત,
ને મંડાણો ઉત્સવ જાણે.

પછી એ ઉત્સવમાં
છાનો પ્રવેશ્યો ગોવાળરૂપે
મયદાનવસુત વ્યોમાસુર બીજો.
એણે હર્યા એકએક કરી

વ્રજના ગોવાળ અનેક,
ને પૂર્યાં ગિરિ-ગુફાએ
પ્રચંડ શિલાનાં દઈને દ્વાર.
એની જાણ......
પછી થઈ......
મધુસૂદનને......

અને......!
ગોકુલેશ-દૈત્ય-વધ-ઇતિહાસે
નામાવલિ લંબાઈ એકથી,
ને ગુફાએથી કીધા મુક્ત
ગોપાળે ગોકુળ-ગોવાળને.
હતું એ ગોધૂલિટાણું.
આનંદ-મંગળે નેસડે સંચરતાંતાં
ધેનુસંગાથે ગોપી ને ગોવાળ.
એવે ગોપાળને મળ્યાં
કૃષ્ણ-પ્રિયા આરાધિકા રાધિકાજી.
" કનૈયા ! મૃદુની વાટડલી લેજે આજ
રજનીના મોડા પ્રહરે.
પુકારે છે વૃંદાવન-વનરાઈ
ચરણ-સ્પર્શન ગોકુલેશનાં ! "
" પ્રિયે ! પધાર સંગાથે આજ.
તું યે આપું જૂએ હી ચકો,

ને સુનાવુ રૂપભ નદુલાગીને.
ચંદ્રમાને યે સાસ્યા છે
રામ–ચાદની પડીના વિયોગ
ભલે ચૂમે એ, ઉદય પામીને
વીધી પરનનની છાય,
રાધિકાના પાલવડાને
કોણ જાણે, કેવી પડશે
ઊગતા પ્રભાતની કાલ !"

એ કૃષ્ણવેણુવે
મગ્ક મનકી રાધિકા.
'ગોકુલેશ' કાવ પડયે સગરશો
તમ મથુરાનગરે.
નિહાળો પેલી સધ્યા !"

અને દાખની પશ્ચિમે સંધ્યા
વેણુના ફરી સાધ્યા દોર
મધકામણે રાધિકાજીએ
"ગોકુલેશ ! પુકારે છે દ્વાપરની સધ્યા
કે આર્યાવર્તના કાળ–ગમનના
કૃષ્ણ બને સારથિ,
ને ભારતનુ બનાવે મહાભારત !"
"પ્રિયે ! કેનાંક હજી ભાખવા છે

અગમનાં ભાવિ ? "
" ગોકુલેશ ! ભાવિ ભાખી દીધાં છે
કંઈના મેં;
પણ આજ આવી છું ઉમંગે,
ને લાવી છું તુલસીની માળ.
અર્પું ને......? "
" અર્પનારા પ્રસન્ન હશે ? "

અને અર્પી તુલસીની માળ
કૃષ્ણ-કંઠે રાણી રાધાએ.
" કનૈયા ! હુ યે મથુરાગમનટાણે
કાલ મળીશ યમુનાને તીરે.
પછી કરીશું કાલિંદીએ
સંગાથીના સોહામણાં સ્નાન
પછી આરાધિકા દાસી તુજ
લીન થઈ જશે આ તુલસીની માળાએ ! "

એ રાધિકા-વેણુએ
ગુંજી રહ્યા અનંતના નાદ,
ને પછી પૂર્વે પ્રકાશ્યો
ચંદ્રમા ધીરેધીરે-
ચાંદનીના વેરીને ફૂલડાં
શું આશિષતો રાધા-કૃષ્ણ યુગલને ?

(૪૦)

અક્રૂર–આગમન

શું મથુરા ગોકુળને આમંત્રવા
પધાર્યું હતું ?

રથ અક્રૂરજીનો......
પ્રયાણ કરતો'તો ગોકુળદીમણો,
ને વહેતા તરંગ કાલિંદીના નિહાળી
તરંગે ચડ્યું અક્રૂર-મનડું.
કંસરાજન-પાઠવ્યો એ
સંચરતો'તો ગોકુળગામડે
મથુરા આણવા કૃષ્ણ-બળરામ.
" શાં હશે એવાં કૃષ્ણ-પ્રાબલ્ય ? "
એ અક્રૂર-મનોમંથને
વાચ્યા મધુસૂદનના ઈતિહાસ
આલેખયેલા વ્રજભૂમિએ,
ને ડોલ્યું ભક્તિ-વત્સલ હૈયું.
બ્રહ્માંડ ભાળ્યું કનૈયામાં,
ને ગોકુળના ગરવા પ્રકાશે
ઊતર્યાં મથુરાની માયાનાં પડળ.

એ કંસ–અનુચર
મથુરાથી પધારતા અક્રૂરજીને
રમા–ગોકુળ, રમા-વૃંદાવન,

રમા-વ્રજ પરમાનંદમય ભાસ્યું;
ને ભૂલાયા પછી સંસારે
અક્રૂરજીને પુરુષભાવ—
શું ગોકુલેશના રસ-દર્શને !
શું અક્રૂરજીએ આજ પિછાણ્યો
આર્યાવર્તનો ઊગ્યો ભાનુ ?
પછી સ્નેહ-વિહ્વળ-ભક્તિ-વાત્સલ્ય
અક્રૂરજીનાં ઢળ્યાં નેત્રે,
વહ્યા હર્ષના અશ્રુ,
ને ઉત્કંઠાએ બાંધ્યા અંગે
ભર્યાભર્યા રોમાંચના ભાવ

એ હતા કંસરાજન-અનુચરના
પરિવર્તતા કૃષ્ણભક્તિ-ભાવ.
એમણે રથથી ઊતરી
દંડવત્ વંદન કર્યાં નંદદુલારાને.

અને સત્કાર્યાં અક્રૂરજીને
કૃષ્ણ-બળરામ ભ્રાતે પ્રેમે,
ને પધરાવી નંદ-નેસડે
કર્યાં પૂજન-અર્ચન
મધુપર્ક ને અર્ઘ્યપાદ્યાદિથી,
અને......!
મિલન થયાં નંદ-અક્રૂરનાં.

પછી નંદજીએ પૂછી ભાળ.
" અક્રૂરજી ! આપ અતિથિને છે
સત્કાર સારા પે ગોકુળના ! "
" નંદજી ! આપ મહાનુભાવના અનુગ્રહે ! "

પછી વીતી પળ,
ને ફરી વધા અક્રૂરજી
સ્વસ્થતા પામી આતિથ્ય-માનેથી,
" નંદરાજન ! આવ્યો છું હું
કંસરાજને પાઠવ્યો
ધનુર્યાગે આમંત્રવા......
કૃષ્ણસહ બળરામ ભ્રાતને ! "
" શાશા છે મર્મ આમંત્રણે ? "
એ નંદજીના શંકાયુક્ત પ્રશ્નનો
દીધો અક્રૂરજીએ પ્રત્યુત્તર.
" નંદરાજ ! નારદજી પધાર્યા મથુરા,
ને આપના કનૈયાકુમારના
કહ્યા છુપાવ્યા ઇતિહાસ
કે ' છે એ વસુદેવજાયા '
નંદરાજન ! લોકવાયકાના મર્મ
કો' દિ' જ પડે ખોટા.
અરીસો છે લોકસમૂહ.
અવશ્ય ઝીલે એ પ્રતિબિંબ ! "

એ અક્રૂરવેણુલે

અશ્રુધારા અખંડ વહી
નંદજીના વૃદ્ધ નેણુંને
પછી આમંત્ર્યાં યશોદારાણી એમણે,
ને દંપતી બન્યાં શોકનિમગ્ન.
હૈયાં એમનાં વાત્સલ્યભરપૂર
ખિન્ન બન્યાં'તાં આ સમાચારે.
એવે પધાર્યા કૃષ્ણકુમાર
" માતાજી ! ભલે સત્ય હોય
કથા અક્રૂરજીની.
માત દેવકીએ સેવ્યો મુજ દેહ
નવનવ માસનો ગર્ભે કારાગૃહે;
પણ આપે સેવ્યો છે
સંસારના ગર્ભે મુને
લાડ લડાવી બાળપણાના.
આજ કિશોરવયે, કહેશો,
શેં ભૂલીશ એ ? માતાજી ! "

અને વાયા હવા–ગિરિએથી
વાત્સલ્યભાવભર્યા સમીર.
" માતાજી ! લાખું છું આજ કે
અમર રહેશે આર્યાવર્ત–ઇતિહાસે
કનૈયો જશોદામાતનો બાળ
અને લાલ નંદરાયજીનો ! "

(૪૧)

ગોપી–વિરહ

અને પ્રસરી સારા યે ગોકુલમા
વાયુવેગે વાત કે

' આગમન થાય છે અક્રૂરજીનાં
ગોકુલેશને મથુરા પધારાવવાનાં.'

એ સુણી ગોપીહૈયે
ઉદાસીનતા પ્રસરી અમોઘ,
ને હૈયાના નિઃશ્વાસમય સંતાપે
અમાવાસ્યા વદનચન્દ્રે પ્રસરી.
કો'ક લલનાનાં કર–કંકણ
ને બાંધ્યા બાજુબંધ ને કડાં
ક્ષીણ થયાં, હસ્તેથી સર્યાં.
પછી મૂર્છા પામી વિચારતી
કૃષ્ણદર્શનની અભિલાષિણી કે
' કાલ યમુના—પનઘટે
નેણમાં કોને નિરખી ઠરશે !'

અને......'
ગોકુળ—ગામને ગોંદરે
લાગી ગાડાંની હાર,
વળાવિયા થવા ગોકુલેશના.
ગોવાળિયા મહી-માખણ લઈને
શું મથુરાનગરે પધારતા
ધનુર્યાગ નિહાળવા !

પછી ગોકુલેશ......
પ્રણમ્યા નંદરાણીને,
ને માતાએ દીધી આશિષ.
" બેટા ! ભોળો ખૂંદો તું,
ને લીધાં બાળપણાનાં લહાણાં.
ઉજાળજે, બેટા ! મુજ નામ ! "
પછી માતા યશોદાએ......
અક્ષત-કંકુના કરી ચાંદલા
ઓવારણાં લીધાં કહાનકુંવરનાં.
પછી આશિષ્યા બળરામજીને.

અને ઘૂઘરીઓ ધમકી...
ને ખમખમ હાલ્યો રથ.
પણ કાપી ટૂંકી મજલ,
એવે સારથિ અક્રૂરજીએ નિહાળી
આડી સૌ દર્પ–સરિતા,
ને થંભાવ્યો વિસ્મિતતાએ રથ
" સારથિજી ! નામ છે આપનું અક્રૂર,
પણ વર્તને ભાસો છો ક્રૂર !
વિધાતા ભૂલી સત્ય ?
કે અવળા થયા નક્ષત્ર–ગ્રહ ?
કે ભૂલ્યા રાશી ગણનાએ
આપના વિદ્વાન પુરોહિતજી ? "

" સૌંદર્યભરી વ્રજગોપી ! ભૂલ્યાં છે કંસનાં ભાવિ
કે ગોકુળેથી પાઠવ્યા ગિરિધારી ! "
" શું ગોવર્ધન તોળવા......? "
" વ્રજગોપી ! ગોવર્ધન ગોકુળે તોળ્યો
ખાળવા દ્વાદશ મેઘ;
પણ મથુરાએ ખાળવાના છે
અસત્યના બારબાર મેઘ
સત્યનો તોળી ગોવર્ધન. "

એ વેણુએ......
મહિમાંડે વાંચ્યા મર્મ
વૃંદાવનની વિરહિણી ગોપિનીઓએ,
ને સાધ્યા કૃષ્ણ-મુખચંદ્ર-એકતાર.
" નંદકિશોર ! વૃંદાવનને થયું સ્વપ્ન
કે ' પ્રેમાવતાર પધાર્યા ',
ને પ્રૌઢત્વે લહેરાવ્યા લહાણાં
ખૂંદી ખોળો યશોદામાતાનો.
બાળલીલાએ ખાધાં ને ખવડાવ્યાં
દહીં-માખણના ભર્યાભર્યા હાથ.
પછી કિશોરલીલાએ લહેરાવ્યા
છ છ માસના અખંડ રાસ.
રાસ પાર્થિવ હતા કે
અપાર્થિવ ? "

" શાશ્વત ! " એ હતો ઉત્તર
મોંના મલકામણાએ સરતો.
પછી સૌંદર્ય-સરિતાએથી પધારી
એક લેવા સૌંદર્યના તાગ.
" મોહનવર ! ' શાશ્વત '...' શાશ્વત '...કહી
ભોળાને ભ્રમે ભરમાવે છે તુ.
તુજ પ્રેમે પરહરી અમે
લાખેણી લોકમરજાદ
પરમપદ પામવાને પ્રીતે
ને પદ મળે છે ત્યજાયેલીના આજ.
ભલો અંતર્યામી તું
અમનીએ ઓછા કરવા ભાર ! "

એ વેણુવે......
સ્તબ્ધ થયા અક્રૂરજી ને
રથ-નાડલા યે થંભ્યા સ્થિર
જાણે શિલામયી પ્રતિમા શા.

એવે રથે વિરાજ્યા
ને વદ્યા કૃષ્ણ-મુરારિ,
" ગોપાંગના ! પરસ્પરાશ્રિત જીવન
એટલે છ સસાર !
પ્રેમીના બાધના બંધન,

નથી એ પ્રમદાની સિદ્ધિ;
પણ છે એ……
દાસ્યના ક્લેશમય મોહ.
એ છે દેહના આકર્ષણની આસક્તિ.
હૃદયના શુદ્ધ પ્રેમીઓને
શી વાંચ્છના હોય દેહ–સામીપ્યની ?
ભલે યોજનયોજન દૂર,
પણ વિશુદ્ધ પ્રેમ–સંયોગ
અવિચળ અવલંબે હૈયે !"

અને……!
પ્રેમની પૂર્ણ ભાવનાનો
ઊગ્યો જાણે અનરત–ભાનુ,
સંહારતો દેહના આકર્ષણની રાત્રિને
આચ્છાદી શ્યામ છાય
ને કૈ કતો પ્રેમ–સત્ય–દિ'નો પ્રકાશ.
"અ…હા ! આશ્ચર્ય…!"

સૌંદર્ય–સરિતાએ…
અક્રૂરજીએ નિહાળ્યા……
તરંગે સત્ય–પ્રેમના… …
સોહંતાં'તાં વદનચંદ્રે
નિર્મળ પ્રેમનાં ઓજસ્ !

એ હતાં નંદરાણીનાં પુત્રવધૂ,
અંગ, મન ને આત્માએ વરેલાં
મોહનવર...સુંદર સ્યામને.
" સજની વૃંદાવનની રાણી...!
રાસ-મંડળે સાધી નિર્વિકલ્પ સમાધિ,
પણ ભાસ છે વ્યુત્થાન-દશાએ.
આનંદો...આનંદો...ઓ સખીમંડળ !
વિધાત્રીભાખ્યા જીવનકાળે
પ્રેમલક્ષણાએ ભજી ગોપાળ,
સમર્પી કાર્ય, શબ્દ ને વિચાર.
ઓ ગોપી ! ભલે વિચરે કૃષ્ણ
ગોકુળ તજીને મથુરા
ને ઉગારે આર્યાવર્ત.

यदायदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।
अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥
परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।
धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगेयुगे ॥

ભલે ભાખે ' ગીતા ' ભારતે,
ને મહાભારતે સુણાવે કર્મના સાદ;
પણ શ્રેષ્ઠતાએ સંભારશે
અનેક યુગ વીતશે તો ય
ભારત ગોકુળના કનૈયાને
ને ગોપીની પ્રેમલક્ષણા ભક્તિને.

જ્ઞાનયોગ ને રાજયોગ પ્રકારેથી
ભક્તિ છે સંસારે અવિચળ. "

એ રાધિકાજી–વેણુલા
સમસ્યા દેતા'તાં બ્રહ્માંડ–પ્રેમની
કે ' ઘૂમે છે અનંત વિશ્વ...! '
ને એમ ઘૂમ્યા ને ફર્યાં
પછી રથના ઉભય ચક્ર,
ને ઘમકી ઘમ્મર ઘૂઘરી
ઘોટલાની ઘૂઘરમાળાને તાલે.
નંદરાણીએ દૂરથી ભાળી
ફરી લીધા કુંવરકનૈયાના
હૈયે આશિષી ઓવારણાં,
ને વૃંદાવનની વનરાઈની વૃક્ષવેલડી
લળી નમીનમીને,
વેરીને આશિષ–ફૂલડાં
પછી શિંગ ઢાળી ગાવડી પ્રણમી,
ને મથુરામારગડે હાંકતા રથ
અક્રૂરજીએ યમુનાતીરે નિહાળ્યા
સૂનાસૂના ગોપી–ઘાટ.
" શું...! " અક્રૂરજીની ભમણાં
ઘણીકની ગુંજી રહી
રથની રણકતી ઘૂઘરમાળે !

(૪૨)

મથુરા-ગમન
ને
તુલસીની માળામાં રાધિકાજી સમાણા

એ દિનના ત્રીજા પ્રહરે...

ભાનુરાજ યે વર્ષાવતા'તા
સૂર્યભાગેથી ચૂંટીચૂંટી
લાલવર્ણાં તેજ-ફૂલડાં.

એને ઝીલતી બિરાજી'તી
રાધારાણી યમુનાતીરે.

મથુરાની રોકીને વાટ
દૂરદૂર ઊડતી'તી ડમરી—
શું ગોકુલેશના મથુરા સંચરતા રથની ?

મધ્યાહ્નની નિરાળી હતી શાંતિ
થંભી ગયાં'તાં ઝાડ-પાન,
ને પોઢયાં હતા માળામાં
પંખી પંખિણી સંગે.
પણ જામત્......
આભે નિહાળતાં......
વાદળાંએ આલેખ્યા અક્ષર
કે 'ગોકુળ તજે છે ગિરિધારી !'
કાલિંદીનાં વહેતાં'તાં નીર
ઠાંઠમાની તરસતાઝાયડીએ થંભી.

દૂરથી ભાસી સમીપ આવતી.
પછી પેખ્યા હણુહણુતા ઘોડલા,
ને દીઠો રથનો સારથિ.
" સારથિજી ! થંભાવો રથ ! "
ધમધમતી ઘુઘરમાળ વીંધી
અક્રૂરજીને સુણાયો રણકાર
પ્રેમની બજતી ઝાલરનો,
ને જાગ્યા જાણે
રથ–મંદિરે વિરાજ્યા ભગવાન.
પછી સારથિ અક્રૂરજીએ થંભાવ્યો
મથુરામારગડે ધપતો રથ.
" કોણ પૂજારણ આપ...? "
" અક્રૂરજી ! બ્રહ્માંડના મંદિરિયે
માયા સદેહ થઇને આજ
આવી છે બ્રહ્મને પૂજવા ! "

અને વાયા વિશ્વે
સમીર મહામાયાના.
સ્તબ્ધ થયા અક્રૂરજી નિહાળી
પ્રકૃતિની ઊડંતી ઓઢણીની કોર,
પરમ પુરુષે જે ઝાલી પછી
ઊતરી સંસારના રથેથી.
" પ્રિયા ! શાશા છે મર્મ

ભાનુરાજ યે વર્ષાવતા'તા
સૂર્યબાણોથી ચૂંટીચૂંટી
લાવણ્યનું તેજ-ફૂવડા.

એને ઝીલતી બિરાજી'તી
રાધારાણી યમુનાતીરે.

મથુરાની રોકીને વાટ
દૂરદૂર ઊડતી'તી ડમરી—
શું ગોકુળેશના મથુરા સંચરતા રથની !

મધ્યાહ્નની નિરાળી હતી શાંતિ.
થંભી ગયાં'તા ઝાડ-પાન,
ને પોઢયા હતા માળામાં
પંખી પંખિણી સંગે
પશુ જનમન્ .
આભે નિહાળતા ...
વાદળાએ આલેખ્યા અક્ષર
કે 'ગોકુળ તજે છે ગિરિધારી !'
કાલિંદીના વહેતા'તા નીર
કાંઠડાની તરે મનઃકામડીઓ થંભી

એવે ઊડતી મારગડાની ડમરી

દૂરથી મારી સમીપ આવતી.
પછી પેખ્યા હણહણતા ઘોડલા,
ને દીઠો રથનો સારથિ.
" સારથિજી ! થંભાવો રથ ! "
ધમધમતી ઘૂઘરમાળ વીંધી
અક્રૂરજીને સાંભળ્યો રણકાર
પ્રેમની બજતી ઝાલરનો,
ને ભાસ્યા જાણે
રથ-મંદિરે વિરાજ્યા ભગવાન.
પછી સારથિ અક્રૂરજીએ થંભાવ્યો
મથુરામારગડે ધપતો રથ.
" કોણ પૂજારણ આપ...? "
" અક્રૂરજી ! ચહાંડના મંદિરિયે
માયા સદેહ થઇને આજ
આવી છે બ્રહ્મને પૂજવા ! "

અને વાયા વિશ્વે
સમીર મલામાધાના.
સ્તબ્ધ થયા અક્રૂરજી નિહાળી
પ્રકૃતિની ઊડંતી ઓઢણીની કોર,
પરમ પુરુષે જે ઝાલી પછી
ઊતરી સંસારના રથેથી.
" પ્રિયા ! શાશ્વ છે મર્મ

અમ મારગડા આમ રોકવાના ?"
" પ્રાણેશ ! ભૂલ્યા ભાસો છો
રમા-વૈકુંઠની સ્મરણા.
પરબ્રહ્મની સચ્ચિત ગતિએ
અવતરી સંસારે આજ !"

અને . . !
પરબ્રહ્મ-એકતાર અવતારીએ
રમ્યાં ક્ષીરસાગર,
ને રમા-વૈકુંઠના વાસ
શેષ-શય્યા, ને વાતા પરમાનંદસમીર
સચ્ચિદાનંદ-તરંગે.

અને મતકથા . .
રમા-વૈકુંઠ-અવતારી અવનીએ
રાધિકાજીના સાધ્યા દ્રગપાણે,
ને વળી પ્રેમ સરિતા ભાસી
અક્રૂરજીને કાલિંદીએ ભળતી
એમણે લીધી પછી
બળરામજીની આજ્ઞા,
ને પ્રણમીપ્રણમી કૃષ્ણને
યમુનાના ચાલ્યા સ્નાન
ગોકુલેશના ભક્તિભાવે,

કે રાધિકાજી સંગે કૃષ્ણ
પ્રીતે અહેલા કરે સંવાદ.

અને......!
યમુનાનાં વહંતાં નીરે
અરજીએ દીધી ડૂબકી
વેદમંત્રોના-જપતાં જાપઃ
आपो ज्योतिरसोऽमृतम् ॥

એવે અક્રૂરજીને આશ્ચર્યે...
કાલિંદીના નીર-તરંગે
ભાસ્યા ક્ષીરસાગર-તરંગ.
એ હતી શેષ-શય્યા.
પોઢયા'તા ઉપર લક્ષ્મીકાંત,
ને શેષશય્યાશાયી-ધારિણી
વીંઝણો ઢોળી પોઢાડતાં'તાં કંથ.
"સ્વપ્ન કે સત્ય...?"
એ આશ્ચર્ય-વેણુલે અક્રૂરજીએ
નેણલાં ખેંચ્યાં યમુના-તટે.
શું ફરી આશ્ચર્યની ઓળંગાઇ અવધ ?

બ્રહ્માંડના જગતે વાતા'તા

મહામાયાના મોહક સમીર,
ને ઊડતી રાધિકાઓઢણી
ઝાલી'તી ગિરિધરવાલે

એ વૃંદાવનની ભૂમિએ
પ્રતીતિ થઇ અક્રૂરજીને
રમા-વૈકુંઠના ભાવેભાવે,
ને રાધિકાજી ભાસ્યા લક્ષ્મીરાણી શાં
આનંદસ્વરૂપ વૈકુંઠનાથ સંગે

પછી આનંદથી પરવારી ત્વરાએ
પ્રેમયુગલને ચરણે નમ્યા
ભક્તિનમ્રને સાત્ત્વનવ શી અક્રૂરજી.
नतोऽस्म्यहं त्वाखिलहेतुहेतुम्
नारायण पुरुषमाद्यमव्ययम् ।
यन्नाभिजातादरविन्दकोशाद्
ब्रह्मा विरासीद्यत एष लोकः ॥

એ પ્રાર્થના સુણી
આશિષ વરદ વદ્યા
શું પ્રેમે વૈકુંઠરાણી !
" सर्वेऽत्र सुखिनः सन्तु ।
सर्वे सन्तु निरामया ॥

આશિષો પામી, અક્રૂરજી !
સાધજો જગતકલ્યાણ......! "

અધૂરાં પરમપ્રકૃતિનાં વેણુલાં
પૂરાં કર્યાં પરમપુરુષે પછી.
" અક્રૂરજી ! માનવ-જીવનની છે સિદ્ધિ
દેહતાદાત્મ્યે–અધ્યાસના લયમાં.
કર્મયોગે તરો સંસાર.
સંસારથી છેટે નથી ભ્રહ્મતાર ! "

અકલ્પ્ય કલ્પનાએ......
ડોલ્યા કૃષ્ણભક્ત......
સાંધતા અસ્થિર નેણલાંના દોર
કૃષ્ણવદને ને રાધિકાવદને.

એવે......!
ઘેલું ગોકુળિયું ગામ
કૃષ્ણને ડગલેડગલે
પગ ભરતું મથુરાવાટે
રાધિકાએ નિહાળ્યું સમીપ,
ને ધરતીએ પ્રણમતા અક્રૂરજીને
સમયનાં કરાવ્યાં ભાન.
" અક્રૂરજી ! સોહાવો સોહામણો રથ,

ને ગોકુલેશને પધરાવો મથુરાનગરે ! ”
“ પરબ્રહ્મની પ્રાણેશ્વરી આપ ! ”

અણચિંતવ્યાં વેણલાં સર્યાં
અક્રૂરજીના ભક્તવત્સલ હૈયેથી,
ને નેણલાંના તાર
દુર્જેયના નિહાળી દેહ
પરમ અમૃતનાં કરતા'તા પાન.
ધરતી જકડની'તી જાણે
અણડગ અક્રૂરજીનાં ચરણોને.

એવે ભાર્યું એમને
ધુમણિયા લેતું વિશ્વ.
મહામાયાનાં તુમુલ તુફાને
શું પ્રલય......!

અને......!
અક્રૂરજીના સોણલાના સાગરે
પછી શમ્યાં તુફાન,
ને વાયા શાંત સમીર.
“ સત્ય કે સોણલું......! ”
ફરી એ ફૂટ પ્રશ્ન
ઘૂમી રહ્યો અ રમનકે,

ને આખડીએ અનેરાં ભાળ્યા
અકલ્પ્ય કલ્પનાના દૃશ્ય.
પદ્મ-વિરાજ્યા કૃષ્ણકનૈયાના કર
સ્પર્શતા'તા નિજ કંઠે વિરાજતી
મહામૂલી તુલસીની માળે
કૃષ્ણમુખે હતુ મલકામણ,
રાધાવદનચંદ્રે પાડતું પ્રતિબિંબ.
પછી મધુરી મૂરત રાધિકાજીની
ક્રમેક્રમે આછી થતી ભાસી
આશ્ચર્યસાગરે ડોલતાડોલતા
ભક્તિ-ભાવમય ભક્ત અક્રૂરજીને,
ને પછી આછીઆછી થતી
મૂરત કૃષ્ણપ્રિયા રાધિકાજીની
વિલીન થઇ અક્રૂર-આખડલીએ,
ને તેજાંબરભર્યાં રાધિકાજી
સમાણા કૃષ્ણ-કંઠે તુલસીની માળાએ.
એ હતા કૃષ્ણ-વેણુના
" અક્રૂરજી ! પધારો રથે
ભ્રાત બળરામ જુએ છે વાટ,
ને પુકારે છે મથુરાની ધરા
પાપી કંસના વધ ! "
" પ્રભો... ..! "
એ ભક્તિમય મનોવેણુને

નિશ્ચેષ્ટ અક્રૂર-દેહ
રથે દોરવાયો કૃષ્ણ-ઇચ્છાએ,
ને ઘોડલાની અડી રાશ
કૃષ્ણ-મન-આદેશ ઝીલંતા
અક્રૂરજીએ રથ હાંકીને
વાટ લીધી મથુરાનગરની.
શું ગોકુળેથી ગિરિધારી ગયા ?
ને શું ગઈ વૃંદાવનેથી
વનરાઈએ પ્રેમનીર સીંચતી,
પ્રેમવૃક્ષ ઉછેરંતી વૃષભાનદુલારી !

ગયો...ગયો...ગયો...
મૂકીને ગયો વ્રજે
પ્રેમના અવિચળ ઇતિહાસ.

અને......!
ગઈ...ગઈ...ગઈ...
મૂકીને ગઈ વૃંદાવને
પ્રણયના અનરત ઇતિહાસ
સમાઈ તુલસીની માળાએ,
સોહંતી કૃષ્ણ-કનૈયા-કંઠે.
રાધમ્...રાધમ્...રાધમ્...
આરાધિકા...કૃષ્ણ-આરાધિકા

ન રહે કૃષ્ણવિહોણા વ્રજમાં.
નીરવિહોણી સરિતાએ
શું રહેશે માછલી ?
ઓ યુગ દ્વાપર......!
અમર છે તું યુગયુગના ચક્રે
બ્રહ્માંડના સંચલનયોગે
વૈકુંઠેથી લીધા અવતાર
રમા ને રમણે
પુણ્યભૂમિ વ્રજે,
બની નંદનંદન ને
સૌંદર્યમૂર્તિ વૃષભાનદુલારી.
બાલ-લીલાએ લ્હા
બહેલાવ્યા માત-પિતા-હૈયા,
ને કિશોરવયે પછી
વૃંદાવનની વૃક્ષવનરાઇએ
પ્રણયની ટહુકાવી કોકિલા—
કુ . ઉ ક, કુ ..ઉ...ક
કેનમાં ઠમૂકયા, ને
મયૂરરાજે કળા કરી
હસ્યે મોલા ભાનુરાજ,
ને પાઠવ્યા એમણે સંદેશ
શરદરાત્રિના શૃંગારને
કે કાલિંદીના કાંઠોના કાંઠડે

ઘડીક થંભી નિહાળે.

પણ ત્યાં......?
જળ જમનાનાં થંભ્યાં......
ને આભે થંભ્યા શરદ્-રજની-શૃંગાર
છ...છ...માસનાં સોણુાં સેવી,
કે 'સૃષ્ટિએ રચાયો છે
અનંતનો અખંડ રાસ !'
એ પ્રતાન . ...!
अविच्छिन्नगत यामा
અનસ્ત પૂર્ણિમાના રાસે
વિશ્વ-પ્રેમની પરમ ભાવનાએ
ગ ની ને પ્રજ્ઞાનીને દેતી'તી
એકધારું પરમ લક્ષ્ય
સંસારના એ સાગરે
હોડલી તરતી હતી,
ને સદૈ આલેખ્યાં હતાં
પ્રેમ-ધર્મ નાં જગત્-વંદનીય નિશાન.
वयं त्वां स्मरामो वयं त्वां भजामः ।
वयं त्वां जगत्साक्षीरूपं नमामः ॥
सदेकं निधानं निरालम्बमीशम् ।
भवाम्भोधिपोतं शरण्यं व्रजामः ॥
શું મથુરાની વાટે સંચરતો'તો
કૃષ્ણરથ ?

'રાસેશ'માં મુકાયેલા રાસના ઢાળ

રાસેશ

જરૂરી શુદ્ધિ

પાન	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૯૬	૧૫	મન્ત્માં	મૂન્ત્માં
૨૧૩	૧	यद्योन	यद्दोन
"	૨	न्यामक्षतेदनाकम	न्यामन्। ते ह नाकम्...
૨૩૨	૧૨,૩૩	विपयम् कमञ्चेति	विपयमक्रमञ्चेति
૨૪૮	૩	ઑધેનાને	આધેનાને
૨૭૨	૧	सर्वामभिष्ठय	स्यामधिष्ठाय
૩૧૮	૧૩	ઉપપત્તિ	ઉપપનિ
૩૨૬	૯	कायाकपसंयमात्तद्-ग्राह्यशक्तिः	कायरूपसंयमात्तद्-ग्राह्यशक्ति
૩૨૭	૫	ઉિનાંતાં	ઊિનાંતાં
૩૨૮	૬	नामाकण	नानारूपा
૩૩૫	૧૮,૧૯,૨૦,૨૧	શ્લોક આખો અશુદ્ધ છે	

यत्ते सुजातचरणाम्बुरुहं स्तनेषु
भीताः शनैः प्रिय दधीमहि कर्कशेषु।
तेनाटवीमटसि तद् व्यथते न किं स्वित्
कूर्पादिभिर्भ्रमति धीर्भवदायुषां नः॥

પાન	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૩૬	૫	શરત	શરદ
૩૪૪	૧૦	ध्यानम्	ध्यानम्
૩૪૫	૧૮	नहैर्गृहीत	नटैर्गृहीत
૩૪૯	૧૮	पेष	पय

૩૬૫	૧૯	सिद्धति	सिध्यति
૩૬૭	૯	यद्हरेवविरजेत् तद्हरेवप्रव्रजेत् ॥	यदहरेव विरजेत् तदहरेव प्रव्रजेत् ॥
૩૬૮	૧૭	जायन्त	जायन्ते
,,	૧૮	जगति	जातानि
૩૬૯	૧૬	ત્રેના	દ્વાપર
૪૦૩	૫	અરણ્યે	અહૂરણ્યે
૪૦૪	૧૨	त्वाखिलहेतुहेतुम्	त्वाखिलहेतुहेतुम्
૪૦૫	૬	દેહતાદાત્મ્યે-અધ્યાસના	દેહતાદાત્મ્ય-અધ્યાસના
૪૧૦	૨૦	निरालम्य	निरालम्ब